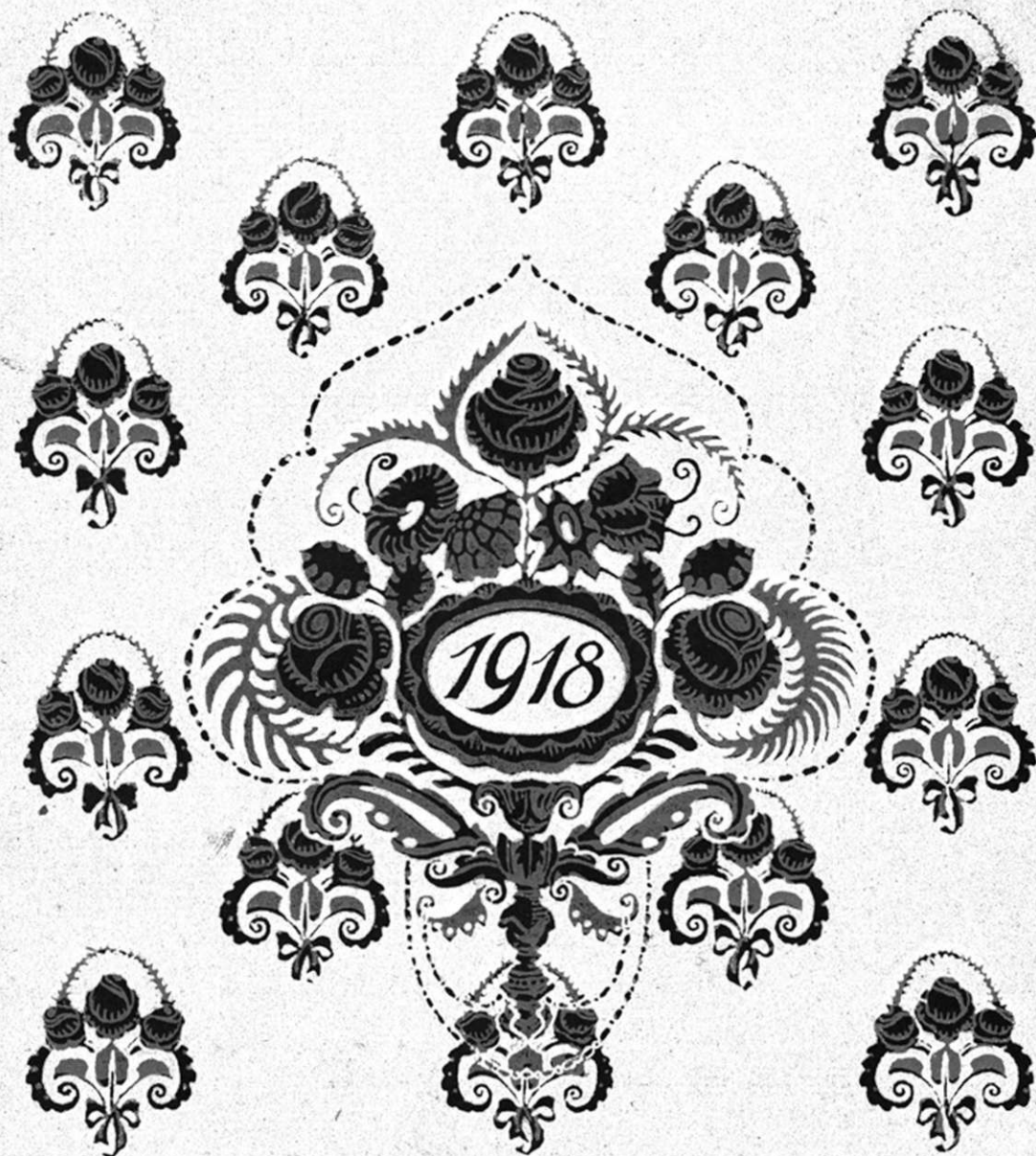

LUBLJANSKI ZVON

JULIJ

LETNIK: 38
TISK ZADRUGA LUBLJANI

ŠTEV. 7.

Vsebina julijevega zvezka.

1. Anton Debeljak: <i>Majski sprehod</i>	449
2. Pastúškin: <i>Smeh črnega kralja</i>	450
3. Vladimir Levstik: <i>Gadje gnezdo</i> . (Dalje.)	451
4. Juš Kozak: <i>Marki Groll</i> . (Dalje.)	466
5. Anton Loboda: <i>Narod, ki nastaja</i>	476
6. Igo Gruden: <i>Na Krasu</i>	484
7. Univ. prof. dr. Otokar Fischer v Pragi: <i>K jubileju „Narodnega divadla“</i>	485
8. Ant. Debeljak: <i>Doom</i>	489
9. Dr. Ivan Lah: <i>Rod Jurija Klemenčiča</i> . (Konec.)	490
10. Otokar Březina — Fran Albrecht: <i>Vigilije</i>	496
11. Janko Samec: <i>Portret</i>	499
12. Ivan Albrecht: <i>Mož misli</i>	512
13. Književnost in umetnost	513
Fr. Golar: <i>Dragutin M. Domjanič: Kipci i popevke</i> . — Ferdo Kozak: <i>Šopek samotarke</i> . — M. P.: <i>Franjo Horvat-Kiš: Nasmijani udesi</i> .	
14. Listek	515
Dr. Vl. B.: <i>Vprizoritev Merežkovskega drame „Pavel I.“</i> . — Dr. Fr. Ilešič: <i>Starejši češki pesniki</i> . — Dr. Fr. Ilešič: <i>Furch Vincenc, Vybrané básně</i> .	
15. Kulturno-politični pregled	516
Dr. Matija Ambrožič: <i>Dr. Anton Breclj: „Jetiki — boj!“</i> — J. Privoznik: <i>Časopis za zgodovino in narodopisje. XIV.</i>	
16. Razpis častnih nagrad	520

Redakcija tega zvezka se je zaključila 15. julija 1918.

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 20 K, za pol leta 10 K, za četrt leta 5 K, za vse neavstrijske dežele po 30 K na leto.

===== Posamezni zvezki se dobivajo po 2 K. =====

Odgovorni urednik: Oton Župančič.

Sourednika: Anton Loboda in Milan Pugelj.

Upravništvo se nahaja v Sodni ulici št. 6.

Lastnina in založba „Tiskovne zadruge“ z. z o. z. v Ljubljani.

Tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

Anton Debeltjak :

Majski sprehod.

Veter razdrobil je statve brezbrežnih oblakov:
strgal neskončne konopce, deževne vrvi:
zopet caruje nam Solnčece jako,
zopet daruje ognjene krvi.

Stopil sem v grad
— nima nič oken ne vrat —
zgolj slavoloki zelenja,
mlajev cvetočih se šuma nikoder ne jenja,
slednja potnica kot usteca žejna
sreba pa srka vas, majevi soki.

Starci nedeljski tam trije visoki
doli na polja strmijo brezmejna:
Orjejo ka-li po vrsti z negibnimi prsti,
te motne oči ko da sejejo brazde temotne,
žanjejo žito že v misli z razpeto rokó?

Duh moj jih spremlja pa moje oko
čez bujna ozemlja.

Dalje, še v lese, me nogi poneseta čvrsti.
Kakor da šibico bájanko ímam med prsti:
taknem se žužka — otrpne ko mrtev,
taknem se kukca — že krogla je žrtev,
brsnem po listju — pa slinasti lazar po prsti
glinasti lazi iz tohlega groba,
palico v tla — pa studenček privreje.

Samega čar me je urekel: skozi bukove veje
kakor rebulja se lije lasulja — svetloba,
v želvo neznansko s spreminjastim ščitom je potok nabrekel,
starci nedeljski tam tihi so skalni menihi;
morda rojakom že roj je stoletij brez mene potekel?

Sreča, kedor pomeva — jaz ne. — 17. 9.
— zari malo in malo pre
če že noveta Gregorčiča
449 sab

Pastúškin :

Smeh črnega kralja.

Svoj vek nešteto-tisočeren,
v megló pogreznjen sivih snov,
temnó nahmurjen, mrk, čemeren,
preždel sred svojih sem skladov.

Kar v moje črno se kraljestvo
prikaže človek iz višin,
vse niže k lestvi niza lestvo,
do tihih seže mi globin.

In kamor mu rovnica pade
in kjer navrta rov teman,
pobere črne mi zaklade,
izgine z njimi v beli dan.

Učenim glavam sem prisluhnil:
dognali so, kedaj bom strt;
tako sem jezno vanje puhnil
in že jih je objela smrt.

Zagrebel sem jih na krdela,
a nova prišla so; težkó
da borba z njimi bi uspela —
in črno žezlo bi zašlo.

Sedaj pa v nič puhti bojazen;
ki nikdar nisem vedel zanj,
grohot me lomi divjeblafen,
mi vrača ždenje sivih sanj.

Haha, skladov temó ugrezlo
potresa moj bobneči smeh,
vihtela še bo črno žezlo
desnica ta po teh globeh.

Sam brani človek me človeka:
tam, koder sije beli dan,
zdaj nosi se turobna jeka,
do mojih se vali poljan.

To je mogočna, silna vojna
za ljudstev dobrobit in rast,
za bratov prava medsebojna,
za domovino, slavo, čast.

Krvi je toliko prelite,
da skozi zemeljske plasti
v ravni se črne, vekovite
kraljestva mojega cedi.

Nikjer za grude moje drage
ni časa več in križemsvet
glavé so polne končne zmage,
roké vihtijo bajonet.

Poprej ljudem zakladi moji
odganjali so noč in mraz;
zdaj mró v snegovih vojni roji,
v temó se mest zagrinja kras.

Prej parobrodi, stroji, vlaki
ko pšica šli so v dalj in šir;
počasi zdaj kolon koraki
v nepovračljivo spejo smer.

Človeku bojnih pridobitev
je nudil njegov črni plen,
on pa si volil je moritev,
izbral je delež si jeklen.

Haha, pošteno se pokolji,
druhal požrešna ti brez mej,
obleži vsa na bojnem polji —
jaz pa bom kraljeval naprej.

*Podobno poje
Kirmanci iz Kamenske: Petelin
je leta + leta bivarjci pa Ruscem*

Gadje gnezdo.

(Dalje.)

Sveti dan je. V peči pokajo bukova drva, toda Kastelkina soba je kljub toploti pusta, kakor da so pravkar odnesli mrliča in popravili oder. Popoldanska luč medli na pohištvu in tleh. Iz kota poganja temna goščava mraka; zdi se, da vidiš rast njegovih vej in jih slišiš šumeti.

Kastelka sloni pri svoji pisalni mizi, ki so jo izpremenili ti meseci v oltar genljivega malikovanja. Kamorkoli pogledaš tu, vidiš Jožev obraz. Njegova fotografija v otroškem krilcu, Joža petošolec z vihrajočo ovratnico, Joža v Pragi med veselimi tovariši, Joža z lovsko puško na rami — sam Joža je razpostavljen v lesenih, kovinastih in papirnatih okvirčkih. Joža v oficirski uniformi, Joža na bojišču, malo dni pred smrtjo . . . Pod steklenim zvoncem leži pramen prvih las, ki mu jih je ostrigla, in stena je cel muzej njegovih spominkov: cvetlice s Triglava, rogovile dveh srnjakov, našopana mokosevka, orglice, na katere je deček igral. Z bojišča so poslali materi njegovo listnico in uro; zdaj tika na novem črnem stojalcu, navita vsak dan o prvem jutranjem svitu, in bo tikala, dokler Kastelka živi.

Pred temi relikvijami obuja edino človeško ljubezen, ki je ni pregnala iz svojega srca. Mrtvega sme ljubiti, ko ga zemeljsko gorje ne doseže . . . Vseh milih besed se je zdaj naučila, vsa nežna imena zdaj ve, brez skoposti deli njegovi senci poljube; o, kako mehko sloni Joža na vdovinih prsih! Kar svet stoji, ni videl bolj zaljubljene matere, bolj oboževanega sina. Po cele ure in dni sta sama, in kadar jo kličejo stran, šepete njegovi sliki:

„Potrpi, Joža, otrok moj zlati, da skočim pogledat za posli: Katra je lonce razbila, Jernač je z vozom prišel; vse je narobe, nihče si ne ve pomagati, če stara odnese pete. Samo pet minut, pa bom spet pri tebi, moj gad!“

Kdor bi jo videl takrat, bi komaj spoznal kamenito Kastelko.

In kdor bi jo videl, ko se obrne od mrtvega k živim ljudem, bi komaj verjel, da so ta otrpla usta zmožna mehke besede in je v teh brezdušnih očeh prostora za nežno luč.

Pred vrati stoji Zina, otresa čevlje in trka. Stara molči, ona ne kliče nikogar več. In Zina vstopi sama kakor vedno.

Svež duh po mrazu napolni zrak, ko se izmota iz tolste volnene rute. Izpremenila se je Zinka v teh mesecih, omedila se v žalosti kakor hruška v jesenskem solncu; višja je in polnejša, obraz cvete v ljubki bledosti, višnjeve očke gledajo, kakor bi vedele vse skrivnosti.

„Dober večer, mati,“ pozdravi Zina. Zadnji čas kliče Kastelko za mater, ker jo beseda spominja nanj.

„Bog daj,“ odgovarja gospa in ne vzdigne glave. „Bog daj, pa sédi.“

„Važne novice imam za vas,“ hiti dekle, „vesele in žalostne hkrati.“

„Zame ni več novic na tem svetu. Ako je zato potreba, govori; če ne, rajša molči.“

Plašna bol trepeče Zinki na ustnicah: takšno sporočilo ima, da je ves dan jokala nad njim.

„Glej tam,“ pravi stara, „pismo leži na mizi. Če hočeš, odpri in beri, pa zase.“

List je Tončev, iz Zagreba; dekle se ne more krotiti:

„Vaš Tone piše, mati! Ranjen je . . .“

„Čigav. Tone!“ vzroji Kastelka; in vendar povzame: „Kam je ranjen? V glavo?“

„V prsi je bil ustreljen . . . Rešili so ga; rana se celi, čeprav je slab . . .“

„Nu da, ta je šel brez poljuba!“

V gospejinem glasu drhti bogokleten posmeh; z zadovoljstvom čuti, da je srce ostalo mirno. Ali vendar se zgane v koticu še drugo veselje; in zdajci pograbitna staro jeza in strah.

„Kaj me briga! Jaz nimam sinov. Naj umre ali okreva, živi ali pogine — meni nič mar?“

„Moj Bog!“ se ustraši Zina. „Tone piše, da bi pogledal domov, kadar vstane . . . In zakaj da se ga nič ne spomnite, ali ste nemara bolni? Tak najde vrata zaprta, ko pride?“

„Dom je njihov po očetu, hiša in zemlja, vse, kar je. Vrata v svojo sobo pa menda še pozna.“

„Mati! In Janez — kadar pride Janez, mari tudi on ne najde matere?“

Zina skleplje roke.

„Če hočeš, da ga izgubiš, mi ga sili . . .“

„Iz same ljubezni ste ju zavrgli, mati, o, saj vem! Kakšni črni strahovi so vas zmotili? Vsaj dobro besedo mu privoščite, pismo iz materinih rok . . .“

„Matere nima,“ trdi Kastelka. „Ubijavka ni mati.“

„Rotim vas!“ Zina se spravlja na kolena. „V vsakem pismu piše: zakaj? Kako naj mu raztolmačim? Boji se, da ste umrli, mi pa mu skrivamo . . .“

„Če hočeš, da ga izgubiš, mi ga sili,“ ponavlja gospa. „Meni je vseeno: vrzi mi ga v naročje, če mu ne privoščiš sreče in življenja. Sama premisli; kakor želiš, tako ukreni. Jaz ne ganem s prstom, ne s srcem, ne z mislijo. Če bi ga hotela ubiti, vzamem nož, ne ljubezni. Zame ga ni tji pa kakor hočeš. Le pripelji ga.“

„Saj ne more priti!“ ihti dekle. „To sem hotela povedati . . . Ali veste, mati, da ga je sodišče oprostilo? Resnica in pravica se je izkazala! In so ga vendar —“

„Zaprli?“ potegne vdova ravnodušno.

„Ne . . . Velike tabore imajo, kakor za vojne jetnike; in kogar sodniki oprostite, pride tja in ostane ujet do konca vojne, češ, pravica je dokazana, sum pa ostane . . .“

Toliko da Kastelka ne zakolne; v prvem hipu je čisto pozabila, da Janez ni več njen sin. Toda premaga se.

„Da, sum!“ pravi še hladneje ko prej. Dandanes lahko sumiš, kogar hočeš, magari iz gole hudobije.“

„Iz česa drugega? Janez je nedolžen!“

„Jaz tudi mislim, da je; ali včasih tehta crkel Judež več kakor zvrhan paradiž svetnikov. Nu, kaj je njim do resniče in pravice! In kaj briga mene vse to?“

„Kaj vas briga, mati?“ Zinka stiska peščice na prsi; oči ji plamene ogorčenja.

„Ah, pusti!“ mahne vdova z roko. „Rajši poglej drugo pismo — tisto, da. Odvetnik piše, nemara prav o tem.“

„In ga niste sami odprli?“

„Počemu? Vseeno mi je . . . Že tretji dan leži tam; kaj ga nisi videla včeraj?“

Zina bere, kima in vzdihne.

„Zina!“ povzame gospa. „Kako veš vse to?“

„Oče poizveduje, odkar se vi ne zmenite zanj. Nekoga mora vendar imeti na svetu!“

Ta hip bi se malo sprla s Kastelko; toda stara se ogne vade.

„Reci Galjotu, naj stori zanj, kar hoče, samo ne v mojem imenu, ne meni na ljubo.“

„Mati, mati, kje imate srce! Tam, glejte, v taborih jim ni dobro . . . Morda potrebuje denarja?“

„Če mu kdo kaj posodi, si vzame ob času iz njegovega deleža; pol grunta je Janezovega, vsak to ve. In kar je stvar, obleke in drugega, lahko pobereš in pošlješ — jaz se ne dotaknem ničesar.“

„Bog vam pomagaj, mati Kastelka! Toliko brezsrčnosti, in je vendar ljubezen . . .“

„Zato,“ se zdajci obrne vdova k nji, „zato si dobra z mano, ker misliš, da ga imam rada? Zaradi mene starke pač ne bi hodila gori, kaj? Hahaha! Joj, to se motiš! Toliko mi je zanj in zate, kakor za lanjski sneg, ali slišiš? Kakor za kamen na cesti — še manj: kamen mi je napoti, zato mi je vseeno, če si ali če te ni . . .“

Mala pa stopi tesno h Kastelki ter položi svojo mehko dlan na koščeno gospojino ramo:

„Bodi vam hvala za te besede,“ ji pravi z vročim šepetom, „bodite zahvaljeni, mati! Trde so, ali meni pričajo, da se bojite zame, ker me imate radi; in tega mi je treba, tega želim ves čas . . . Vidite, tako so me zmedle vaše črne misli, da se večkrat sama bojim zanj! In zato ne odneham, dokler ne bom vašemu srcu draga, kakor vam je sin ljub in drag, čeprav ste ga zatajili; ako me spodite, pokleknem pred vašim pragom ter bom klečala in prosila, da hrastova vrata preprosim, da kamnati prag omečim . . . Zakaj? Ves svet ga je zapustil, ali jaz ga ne zapustim; njegovo življenje je moja luč. Ako je res, kar pravite, da rodi vaša ljubezen pogubo, potem hočem biti deležna pogubonosne ljubezni: Zina ostane ž njim v življenju in smrti . . .“

In preden se stara osvesti, jo drži z obema rokama okrog vratu in ji poljublja sive lase, zgubančeno čelo, drčasti lici, nabrekle oči in ležnive ustnice, ki skrivajo ubog človeški drget.

„Pusti!“ vikne vdova nazadnje. „Sebe pogubljaš in njega . . .“

Tega se prestraši Zina, in mati se izvije njenim rokam.

„Budalo!“ najde zdaj pravo besedo. „Kje si pobrala te avšaste marnje? Bodi vesela svoje mladosti in hvali Boga, da živiš!“

Dekle pa, kakor v pečat na svojo daritev, se skloni prav do zemlje ter poljubi rob njenega krila. (.)

Molče sedita še pozno v mrak, gospa v naslanjaču, Zina zraven na pručici. Dve veliki solzi visita Kastelki na vejicah; hvala Bogu, da ju mala ne vidi.

„Kje so zdaj njene misli?“ ugiblje dekle. „Pri njem? O Bog, če bi vedela . . .“

Strašne reči je zvedela, kako ravnajo z jetniki: nad temi zgodbami bi kamen zajokal, ne le materinsko srce. Toda Zinka ne črne in grize ustnice; upati hoče, ne dvomiti, še v zadnji uri ne.

„Vera-Upanje-Ljubezen!“ ponavlja sama pri sebi, neslišno gibaje ustnice. Ona je rekla Janezu to čarodejno besedo; zvesto jo hoče hraniti v duši ter ostati močna, da njemu ne uplahne duh. In vest jo skoraj peče za hipe, kadar jo premaga mrtvaški zrak te hiše, da upogne svoje lepo mlado zaverovanost in svojih smelih sedemnajst let pred Kastelkinimi strahovi.

Ali hkrati je zadovoljna s seboj:

„Jela je ležala mesec dni za vročico in bledla, zdaj pa se smeje in suče med pivci ter meša moškimi glave! Kako je v njenem srcu, Bog vedi . . . Ona pravi, da hoče užiti mladost, zdaj nalašč; življenje se punta v nji zoper smrt. Jaz ne bi mogla tako: kdor ima svoje lepo in visoko, naj mu sledi kamorkoli, kamorkoli, tudi onkraj grobov . . .“

V Kastelkini sobi je črna tema kakor v zadnji postelji njenega sina. Zina je tiho odšla; stara volkulja sloni sama in bulji v noč, ki ji zaliva srce s svojim mrzlim šepetom:

„Tone pride . . . Tone pride . . . Tone pride . . .“

* * *

Ali Toneta ni. Sneg je skopnel, trobentice so odcvetele, njive so posejane, črešnje stoje na bregeh kakor beli oblaki, v hribu skače mlado zelenje izmed borovcev in smrek, ne da bi se gad prikazal domov. Zina mu piše, on piše nji; tako se zve na Kastelčevem, kaj počenja in kako se mu godi.

Izkazalo se je, da je bila rana težja, nego je prvič sporočil; ko je Zinka na Sveti dan odpirala njegovo pismo, zdravniki še niso vedeli, ali jim ostane pri življenju. Celitev se je vlekla dolge mesece; nazadnje je zmagalo žilavo pleme, in Toneta so poslali v zdravilišče, da okreva dodobra. Lehko bi bil prišel domov; ali zdi se, da ga je odvrčala Zina, ki se je bala zlih posledic v težkem ozračju na Kastelčevem. Kesneje so ga dali vežbat novince; njegova pisma so pomalem usahnila, dekle ga ne omenja, in vdova je vesela, da molči o njem.

Brezskrbnejša postaja, odkar meni, da je pozabila sinova. Komaj ju še vidi z duhom, dve megleni postavi na daljnem obzorju; obrisi blede in se raztapljajo v brezizrazen dim, ki hlapi na vse strani in kmalu ne bo več obujal spominov. Takrat si oddahne gospa; neha ji biti pri srcu kakor gobavcu, ki se ne upa dotekniti ničesar razen lastnih gnojnih ran.

In kakor bi se hotela prepričati, da nima več svoje duše na svetu, živi samo še gruntu, misli zgolj nanj, čuti le njegovo žejo in glad. Bliža se čas, ko ne bo več umela človeške besede; vsaj nji se dozdeva tako. V tej vdanosti je nekaj slastno hotljivega kakor v objemih grešne žene, ki je enkrat za vselej zavrgla kes in zavest, zadržala spomin na moža in otroke ter se oklenila ljubimca z vsemi nenasitnimi udi. Toda kakor se zdrzne prešuštnica sredi noči ter otrpne v temni tegobi, tako pozna tudi vdova trenutja, ko je niti mastna gruda ne veseli in se zgibljejo ustnice v nemem, brezupnem: čemu?

Ali ti hipi dvoma jo motijo malokdaj in minejo naglo: težko je letos gledati polja in misliti še na kaj razen njih; zdi se, da je zemlja

odprla skrivnostne shrambe ter se nakitila z lišpom, ki ga ni nosila tisoč let. V rjavi prsti, v resnih črtah njiv, v vsaki nežni mladi travici, v deviškosvetlem zelenju drevesnih vej, v šumenju gozdov in potočkov — še v trepetanjih čistega zraka in bleščanju oblakov visoko v njevovi globini je toliko hrepenenja, kakor da svet umira in v zadnji uri poslednjikrat sanja ves svoj sijaj. Morda se bliža še hujši čas in hoče okrutnica zemlja poslednjikrat razodeti vse blagre življenja? Saj jih je toliko, toliko, na milijone jih je, ki so zapisani smrti in še žive; naj se nagledajo zemlje božje, naj se zaljubijo vanjo, da jim bo težje slovo . . .

Sladko in opojno je dihati zdaj; človek hodi, strmi in dela kakor v neprestani pijanosti. Vsa živa in mrtva okolica je polna močnih sil, ki te prešinjajo s svojimi valovi, kolikorkrat se jih dotakneš. Kaj je obsedlo ljudi, da umirajo v taki pomladi? Nikoli, nikoli ni bilo tako dobro živeti na svetu!

„To postorim, ono opravi,“ našteva Kastelka v mislih. „Medtem bo vojna končana, in starka leže sanjat pod zeleno rušo, umakne se mladim ljudem. Da bi vsaj umrla pozimi, ali da bi zavesili okno, kadar se bom spravljala odtod: hudo je odhajati, če vidiš pred nosom najlepši paradiž — in tam, kaj je tam, pa vendar ne veš. Prvič je negotovo, kam posade Kastelko, v nebesa ali pekel; nekoliko je zaslužila oboje. Ali bodo v raju njive in paše, krave, volički in bistri konjiči, da začneta z Jožo novo gospodarstvo? Samih molitvic bi se naveličala . . . Nu, vsaj Petschniga ne bo tam, in njih, ki so mu enaki! Nazadnje pa — kdo ve, ali je sploh kje kaj razen te zapeljive zemlje. Umreš in padeš v temo, kjer še sebe ne vidiš, v tihoto, kjer svojega glasu ne slišiš, v pokoj, kjer zase ne veš . . .“

Vdovi se toži po takem miru; toda njeno srce ima v zemlji milijon korenin.

„Ali ne bi bilo lepše, da se vzdrami svet iz svojih krvavih sanj in se združimo vsi, kar nas je ostalo v tem zemeljskem raju? Poznam ženo, ki bi imela takrat spet dvoje sinov . . .“

Toda kdo pravi, da potem ne bo več napoti njuni sreči? Mnogo je storila v svojem življenju, in več je dobrega nego slabega vmes; toda vse priča in kriči, da se je za to prodala nekomu, ki sedi zdaj razkoračen v hiši in trka po mizi: plačaj račun!

„Zemljo ali gade!“ je šepetal izprva; zdaj je usmiljenejši pa dostavlja skrivnostno: „Ali sebe, Kastelka . . .“

In tako bo; kakorkoli obrača, najboljša je, da ga plača s seboj, zakaj ogoljufati se kupec ne da. Ne, ne, ona nima otrok; ta grunt ima, nič drugega, prav nič. Njemu še postreže, nato se zlekne počivat; trudna je — tako je sklenjeno in zapečateno, tako bodi! Če bi vsaj ne imela še toliko posla, preden zatisne oči . . .

Danes na primer se vrača s Sevškega hriba; na vse zgodaj je krenila gori, da vidi, ali so posekali tiste smreke. Meseci minejo, preden se les osuši, potem bomo žagali, tesali in popravljali pode v kašči in na skednjih. To more videti na lastne oči; dokler ni vse urejeno, sam Bog ne daj . . . Še umreti ne utegne!

In kdo bi mogel premišljati štiri poslednje reči, kadar stopa med njivami?

„To bo žita,“ računa gospa, „samo če vrag toče ne pošlje, ali pa suše, recimo . . . Kaj neki store na vojni, kadar pridejo do take zrele, zlate njive: ali je mogoče, da planejo vanjo in jo pomandrajajo? Bogokletstvo . . . In ljudje leže mrtvi, na kupe, na tisoče; vse to zakopljejo tam, iz njiv naredo grobove . . . Mari ne bi bilo lepše, da bi zravnali tla in bi rastel kruh na rdeče pognojeni zemlji? Tako bi se jim vsaj dramila vest, ko bi ga jedli.“

Zagleda se v duhu, kako seje pšenico na Joževi gomili: visoko, visoko raste, od krvi je klasje ko storži in zrnje ko lešnik debelo; zaliva jo, vsako bilko posebej, in trga klas na klas; iz klasja lušči zrnje, iz zrnja melje moko, iz moke peče kruh, bel kakor hostija, in ko ga uživa, čuti njega zopet v sebi kakor v davnih, davnih dneh . . .

„Moj Joža!“ Čaka jo doma; komaj dobro jutro mu je voščila v naglici.

Skoraj srečna stopi v hišo, dišeča po rosni travi. Smehlja se gledajo dekle gospo: take je ne pomnijo, odkar je bil Mrkunov Peter pri nji.

* * *

Toda pred vrati izbe začuti gosta; voha ga kakor zver pogubo. Mogoče je dacar? Nemara žagar, ki ga je naročila? Galjot? Obraz se ji zmrača.

Nihče ne zna vstopiti kakor ona: komaj je položila roko na kljuko, že stoji sredi sobe. Ni se zmotila, za mizo sedi človek.

Vojak je, oficir, mlad, bled in povrh ožgan — opaža gospa zaporedoma. Naočnike nosi, v obraz ji je znan; smehlja se, žalostno in veselo hkrati . . .

„Tone!“ krikne Kastelka in odskoči k peči, dlani od sebe, kakor bi se branila prikazni. „Tone!“ ponavlja zamolklo ter si zakrije obraz.

„Mati!“ Gad je skočil kvišku, k nji, z razprostrtimi rokami. „Kaj me niste spoznali? Mati! . . . Kaj vam je?“

„Blazni!“ mu šine po glavi, in strah ga pribije na mestu.

„Stran od mene; pusti me . . . Stran!“ tepta Kastelka; vse groze teh mesecev se dramijo v njenem glasu. Oči so se srepo započile vanj, in palica jo obdaja s steno srditih zamahov. „Mari ni Zina pisala, da te nočem videti? Ni pisala, da se varuj doma? In da nimaš matere — kaj?“ kriči v besnem obupu.

„Pisala je, mati, kako ne bi!“ Tone se plašno in dobro smehlja. „Toda jaz nisem verjel; smejal bi se bil, da ni prežalostno. Bolečina vas je zmotila, mati; nu, dajte že gadu roko.“

„Stran! Veš, kaj je ubilo brata?“

Sin jo široko pogleda.

„En sam moj poljub! Ko sta odhajala in je skočil še enkrat v hišo — pomniš? — sem se izpozabila in ga poljubila na čelo. In tja, prav tja ga je zadela krogla; sam mi je povedal v sanjah, in Mrkunov je potrdil, ko je bil pri nas. Beži od mene, da ne pogineš še ti!“ mrmra vsa iz sebe, braneč se venomer. Brezdanja muka trepeče v njenem glasu.

„Pamet, mati! To so zmote vaše žalosti, to je zbegana ljubezen; še zdaj komaj verjamem, da mislite zares. Prepolno srce vas vodi v zablodo, gola dobrota in močni um vas delata brezsrčnejšo od brezsrčnežev in nespametnejšo od neumnih . . .“

„Zabavljaj, samo da meпустиš! Ne veš, da sem te preklela?“

Gad se kratko, skoraj veselo zasmeje.

„Kdo sliši, kar kolne materina ljubezen! Blagoslovili ste me.“

„Nočem te umoriti, kakor sem Jožo. Rekla sem, da nimam sinov. Mari ne razumeš, ne čutiš? Hočeš, da znorim pred teboj? Naj skočim v vodo, da te rešim? Če imaš kaj usmiljenja,пусти me. Sedi tam in povej, kar imaš, pa kratko; ničesar, kar ni za tuje ljudi. Matere ne drezaj; ni je več; od matere živé sinovi, od Kastelke umirajo.“

Obup mu igra na ustnicah. Boril bi se ž njo; ali kaj zaleže pri stari beseda! Kar si vtepe v glavo, stoji na vekomaj, če sama ne izvrže. In razume jo, stokrat globlje nego ona sebe: to je ljubezen, ki je molčala od rojstva, v uri nevarnosti pa se dramí in blede; ljubezen, ki svet ni videl enake. Vse je njeno delo, karkoli je mislila in čutila, še strast do zemlje je bila nemara ljubezen do njih: ljubezen, tako velika, da se sama žrtvuje! Kolne, ker blagoslavlja; podi, ker ljubi . . . Le taji sina, Kastelka, in goni ga stran; to je sve-tejše od objema. Zamoti se, čeprav z mrtvaškimi fantazijami: čez leto dni, ko se vrne mir in sikneta gada v rodnem gnezdu, skopne kakor slana v solnčnih žarkih!

In vendar mu je tesno: komaj omeniš senco, že pade odkod nate.

Pokorno sloni za mizo in govori; vse svoje prigode pove, vse križe in klance opiše. Vdova sedi za pečjo in ga ne vidi, ne sliši; sive oči strme kdovekam preko njega, za čelom ji kuje bogve kaj. Tonetu zastaja glas, reči se motajo v glavi; nazadnje pravi zlovoljno in trpko:

„Kaj si imava povedati, če niste več moja mati?“

In vstane ter si zategne pas; kljub vsej ljubezni ji šteje v greh.

„Prav govoriš,“ meni stara. „Ničesar. Ali bodi kakor doma; sam

veš, na svojem si. Soba je zmerom pripravljena, za jed ukaži, kar hočeš, in daj si nositi gori. Vseeno mi je, le pri miru me pusti; in kadar pojdeš odtod, si prihrani slovo."

Tone pokima v žalostnih mislih in gre. Cesta h Galjotu je bela in suha, zdi se, da poje gredoč pod nogami; kot senca se vleče tegoba od doma za njim.

Galjot razprostira na pragu roke:

„Pozdravljen, Kastelkin gad! Vsajeno veselje v teh žalostnih časih!“

In Zina gleda svetlo ter mu stiska desnico, misleč na Janeza, ki je njegove krvi.

V lepo sobo ga vabita, on pa se spravi med kmete:

„Da vidim naše dobre ljudi.“

Vest o njegovem prihodu je naglo zletela po vasi; gostilna se polni z grčami, britimi in brkato sršečimi kakor jelševe korenike ob vodi, če jih ivje zapade; z vseh strani mu rasto naproti desnice liki okleščeni gabri.

Že teče beseda semintja; Galjot in Zina le gledata. Vse se zanima, kako je na vojni, vsak povprašuje, kdaj bo mir. Tone o bojih, kmetje o stiskah; eden omeni Janeza, drugi našteva krivice, ki vpijo do neba: društva razpuščena, dobri ljudje po nedolžnem v ječi, obrekovanje in laž strahujeta deželo, poštenje se skriva ko divja zver. *malu*

„Če premisli človek, da teče naša kri kakor njihova!“ škrtajo *po* sivci. „Mari ni vseh mati rodila?“

„Naj teče!“ Gad trka po mizi. „Naj se polnijo ječe, naj besne ovaduhi; tem preje bo lonec krivice poln. Ljudje ravnajo kakor slepci in norci; kar se zdaj godi po svetu, bo ostalo vsej bodočnosti v svari, očitnejše od slave in hrabrosti. Zakaj vsi vedo, kaj delajo; vest pa lahko utihne, ugasniti ne more. Ko mine krvavi čas, se zruši krivica sama vase: večni zakon sveta je močnejši od ljudi. In vse, kar mi preveč trpimo, bo prihranjeno potomcem, solze in rane današnjega rodu so v odkup za jutrišnjo srečo.“

„In vi tam zunaj,“ vzklikne Zina s svetlimi očmi, „vi ne trpite in ne krvavite zato, da se vrnete tlačani.“

„Da, da,“ kima stari Jelen, „kdor to preživi, doma ne bo več trepetal, kadar se kdo zadere nad njim po nemško. Česa naj se boji, kdor je to izkusil? Ti ljudje bodo železo, pa naše lastno, ne njihovo.“

„Verjemite, ljudje krščanski,“ se oglašá Galjot, „po tem divjanju pobegne nasilje samo pred seboj; še nje bo sram — da, še nje. In naša pravica pride, ne da bi se morali puntati, kakor nas zdaj dolže.“

„Da, vest človeštva povzdigne svoj glas tako strašno in mogočno, da se nihče ne bo upal upirati. Kri milijonov ne teče zaman,“ potrjuje Tone resnobno.

„In vsak kraj bo ponosen na tiste, ki so zaradi pravice preganjanje trpeli,“ prerokujejo starci. „Slavolok postavimo Janezu, kadar se vrne domov! — Z muziko mu pojdemo naproti. — Z Zinko-nevesto!“ ugane Kurent in ji mežikne skozi kozarec.

„Da bi le živ ostal!“ vzdihne dekle tesnobno. „Veš, Tone, kako ravnajo ž njimi?“

„Gad ne pogine, pretrdo pleme smo. Še svinec nas komaj podere; mene poglejte!“

Ali zdaj mislijo vsi na Jožo; Galjotov pogled je rosan, gadovo čelo je mračno. Nihče ne reče zakaj, le kozarci se vzdignejo in zazvene v spomin.

„In Jela?“ vzklikne Tone, kakor da so slišali drug drugega misel. „Kje je in kaj pravi? Hudo žaluje sirota?“

„Tu stoji in posluša,“ se obrne Galjot. „Nisi je videl, ko je prišla.“

Kdove zakaj oblije gada rdečica, ko ji seže v mehko roko. Jela je bleda, pogled na gosta je vse njene rane odprl; beli zobje se ji vgrezajo v ustnico, bolečina jo dela še lepšo. Dozorela je, vsak kosček telesa je žena; noben cvet ne diši omamneje kakor dehti Jela sama po sebi.

„Kdaj se mi spet nasmeješ, Jela?“ govori Tone otožno in kakor v sanjah. „Tako svetel je bil včasih tvoj smeh . . . Ah, mi ubogi ljudje, mi siromaki!“

Takrat se vzdrami in strašno zardi; na vojni je nehal sovražiti ženske, ali dvoriti še zmerom ne zna. Jela, videč ga tako nerodnega, se zdajci zvonko zasmee in njen obraz je ves ko nekdanj. Gadu poskoči srce od pijane misli.

„Pa mati?“ ga vzdrami Galjotov glas.

„Mati?“ Tone se udari po čelu. „Molčimo, Galjot; naj me zemlja pogoltne, če je kdo na nji nesrečnejši od naše stare . . .“

Poldne je odzvonilo pri fari; drug za drugim vstajajo starci, stiskajo gadu roko ter ga vabijo, naj se oglasi. Tone pa, ko se dotika trdih, širokih desnic, čuti iznova, da ni nikjer tako dobro kakor med njimi; s hrepenenjem mu gleda duh v mirno prihodnost, ko bo hodil star samec domov na počitnice in poslušal vsak dan modrovanje teh sivih, razumnih glav.

Nato sedi v lepi sobi med Jelo in Zino, Galjotu nasproti; kosilo je pospravljeno, iz dolgo hranjene zelenke lije dišeča starina v kozarce. Tone je oživel, stara plahost pred ženskami ga je minila, vinski ogenj mu greje kri. Zgovoren postaja, vse svoje načrte gradi pred sosedi. Galjot je vesel, da ga vidi židane volje kljub sencam, ki mu ogriinjajo dom.

„Bog te živi, mladi sosed!“ nazdravlja stari z očetovsko iskro v očeh. „In bodi naš gost vsak dan, dokler ostaneš med nami; tam gori si doma, ali tukaj tudi, kolikor hočeš in kadar hočeš, Tone!“

Toda gad se kratko zasmije:

„Na zdravje vas vseh in vseh poštenih ljudi! Ali kupica je zadnja — nu da, vsaj ena izmed zadnjih, ki jih praznim pri vas: ostati tu in dóma ne videti — kdo bi mogel na mojem mestu? Materi ni pomoči; gorje vsega sveta ji leži na srcu kot križ na Kriščevih ramah. Karkoli storim, karkoli porečem — ona ne sliši, ne vidi; ona trpi za grehe sveta, in bo, dokler ni vse pri kraju. Mari naj stražim mrtvašnico, ko nič ne pomaga? Jože ne obudim, stare ne ozdravim . . . Zdaj so časi, ko človek ne ve, koliko dni mu je dano živeti. In kogar jutri zadene, ali bo manj mrtev, če se danes čemeri? Radost je naša predprava, dokler ne pride tema. Bog vas živi, Galjot, in vaju — in vaju, prelepi sosedi: drevi se peljemo v svet. Saj bi moral itak kmalu na mesto: veste, da je vojna z Lahom gotova reč?“

„Tak vendar!“ vklikne Galjot. „To sem mislil . . .“

„Moj polk bo zraven; tam kje pri Gorici padejo v naše roke . . .“ Oči se mu bliskajo, lice mu je zardelo.

„Greš rad?“ ga pogleda Jela.

„Kako ne! Vse te dni sem premišljal . . . Res, grenko je odhajati v nov pokolj; ljudi, za katere se živa duša ne trese, je vendarle malo pod solncem. Njih matere ne bodo jokale nič manj grenko, kakor jokajo naše. Ali vseeno! Tu gre za nekaj drugega; za nas, predvsem za nas! Za tisočletno pravico do solnca, ki nam jo taje že tisoč let; za pravdo, katero smo jim tesali v butice, preden je svet poznal Avstrijo in njene meje. Pljuvali so na nas, odkar smo sosedje; in danes, ko bije usodna ura v življenju narodov, so nam sklenili iztrgati našo ubogo zemljo, da raztrosijo po nji svoja kukavičja jajca in potujčijo, kar je našega od vekov! Nihče, oča Galjot, nihče, kar jih zdaj vojuje, ni umazal pravice in svobode bolj kakor Italija, ko jo piše na svojo zastavo. Da bi tudi nihče ne bil bolj razočaran!“

„Bog daj, Tone!“ Kozarec v sosedovi roki drhti. „Da nam ostane naš večji grunt, kakor pravi Kastelka . . .“

„Da nam ostane in zraste za tisto, kar je našega pod laškim žezlom!“ Gad je planil kvišku; nosnice mu burno igrajo. „Zdaj gre za nas! Kri, ki jo bo plavila Soča, bo prelita za nas kakor pred tisočletjem; ta Kalvarija bo v naše lastno zveličanje, kakor so ječe in sodbe in vse, kar trpite doma. V nobenem boju me ni dozdej zapustila misel: da bi ostal živ! Da bi še gledal solnce, dihal zrak in živel življenje vas srečnih, ki ste doma . . . Tam doli mi bo vseeno. Če z vso svojo srčno krvjo odkupim le zrnce tiste prsti, da ostane naša — naj teče! Naj teče toliko naše krvi, kolikor je treba, da za vekomaj

zapečati našo dedščino, našo last: naj živi naša dobra, častitljiva, nedotakljiva slovenska zemlja!“

Izpije in trešči kozarec ob tla. Tedaj ga prime Zina za obedve ušesi, potegne njegovo glavo k sebi ter ga krepko poljubi na usta.

„Zaslужil je,“ se smeje Galjot. „In ti, Jela, kaj praviš?“

Ali Tone je ves vojak na pohodu; on jemlje sam in nič ne vprašuje . . . To je močnejše od vseh vin sveta; eh, Bog, hudo je trohneti v Galiciji, kdor je imel dekle s takimi usti!

„In vam, oča Galjot,“ pravi gad, ko je naglo pripasal sabljo, „po moško: pošteno roko. Hvala za vse, kar ste nam storili, za nazaj in naprej; pa prošnjo imam: ne zapustite matere, ne pozabite brata. Če se vrnem, vam bom hvaležen do groba, in če nikoli več — še v smrtni uri se vas bom spominjal . . .“

Sestri pospremita gosta domov, da skoči k stari na kratko besedo; potem se odpeljejo vsi trije na postajo. Jela je oblečena, ker je bila dopoldne v trgu; Zinka se zgoraj napravlja, očeta je hlapec poklical. Tone in Jela stojita sama in se gledata. Oba molčita, le govor oči je glasan; njene diše po sladkosti kakor dve zvrhani čaši medicine. Gadov pogled se kali; nekaj hlepi, prosi v njem, hoče in se ne more odločiti. Zdajci pa jo zgrabi okrog pasu ter jo stisne k sebi:

„Še enkrat, Jela . . . Enkrat samkrat še!“

Njena glava mu leži na rami, usta cveto navzgor kakor škrlaten tulipan z globoko čašo. Tone pije, pije; pijan je, da se maje svet okoli njega, in vendar ne more ugasiti žeje.

„Jela, kadar se vrnem, te vzamem namesto Jože, slišiš? Hočeš, Jela?“

Dekle se mu izvije; v prešernem smehu zablisne z zobmi:

„Kaj bi s teboj, ki sanjaš o junaški smrti? Kaj hočemo ženske z žrtvami in mučeniki, povej! Zdaj ne skočim več v vodo; živeti hočem, živeti, pozabiti, veseliti se . . . Smeha in sreče nam dajte, vi čudni apostoli — malo je živim do vaših grobov!“

464

In gad je mahoma trezen.

„Prav imaš, Jela,“ mrmra s povešeno glavo. „Vsak po svoje, prav imaš.“

Kratek sen se je razsul; toda ni mu žal, da ga je sanjal.

V pomladnjem solncu vriska Kastelčevina s sveže pobeljenimi zidovi, rdečimi strehami in zelenimi okni; kdo bi si mislil, da sedi v tej bogati hiši žalostna žena, ki še besede ne najde, da bi jo rekla otroku v pozdrav in v slovo . . .

Tone je našel Kastelko pred njenim oltarjam; glavo upira v dlani, komolce v mizo in strmi v fotografije. Bog ve, ali se giblje kaj v tej sivi glavi, ali je vse mrtvo in tiho kakor v ubogi prestreljeni Joževi lobanji?

„Odhajam, mati. Zbogom, zdravi ostanite . . .“

Vdova molči; ne ozre se, oči ne obrne.

„Zbogom, mati! Čez nekaj dni sem na laški fronti; nihče ne ve, kaj me čaka . . . Ne daste roke?“

Stara ne sliši; trepalnice se ji spuščajo globlje na oči, kakor bi jo trudnost morila.

„Tak zdravi. Ne mislite name, če vam je laglje tako; vseeno, vseeno bom zmerom pri vas!“

„Z mojo voljo nikdar: Beži, beži, beži!“ krikne Kastelka s tolikanj izmučenim glasom, da ga zazebe v srce.

„Zbogom . . .“

Koleselj drdra po cesarski cesti, Jernač poka z bičem, Tone se smeje Galjotovi Jeli, ona siplje iskre z očmi; le Zina je spet otožna in čudno strmi tjavendan.

Prav si povedala, Jela: sreče in smeha nam dajte, dokler dihamo! Bežite, sence, počivajte, mrtvi — lepota sveta je živih, dokler žive . . .

* * *

Soča teče krvava že delj ko leto dni. Kadar je mirno vreme, odmeva čez hribe grom topov. In kadar piha veter s tiste strani, se grozé vaščani na poljih: lasal je mrliče, božal črviva lica, poljubljal steklene oči; dišati bi moral po smrti, pa dehti po življenju. Baje tudi ptičke pojo tam doli. Drobčkane ptičke sede na mrtvih in žvrgole . . . Nebo in zemlja ne čutita umiranja, le srca ljudi zastajajo, sluteč rdečega zmaja, ki leze bliže in bliže.

O, ve naše suhe skale na jugu, ve lačne, žejne! Gorje materam, ki so rodile za vas! Odkar se kolje na vaših brdih tisočletna lakomnost s tisočletnim gnevom, ni hiše v vasi, ki ne bi vedela vaše cene . . .

Kastelčev Tone je ves čas tam doli; parkrat je bil ranjen, dvakrat odlikovan, že zdavnaj je nadporočnik. Njegovim pismom se nič ne pozna zamišljeni filozof z naočniki, tihi fant, ki je blodil s knjigo v roki po gozdih. Trda bojovniška roka jih piše kratko in skopo. Zdrav je, godi se mu dobro; dokler stoji Lah nasproti, ne pride domov.

Kastelka živi svoje novo življenje; privadila se je tišine in molka. Morda je mirna v svojem srcu, še nekaj sreče ji je nemara dodeljene. Toda nihče je več ne sliši kleti, in to pomeni, da ni zdravja v nji; čeprav se ji bliska oko, čeprav se smehlja, kadar hodi po polju! Zdi se, kot bi nekaj razkrajalo njeno divjo moč in jo pretapljalo v zmedenost. Včasih mrmra gredoč, sama ne razume, kaj; ljudje govore vanjo, ona pa kima in jih ne sliši, gleda jim v obraze in nazadnje ne ve, kdo je bil.

Joža jo spremlja povsod. Cel razgovor teče med njima; zdaj se oglašata mati, zdaj sin.

„Gad,“ modruje gospa, ko stopa v žago in gleda oddaleč Galjotova jagneda, „Boga zahvali, da si ubit, moj gad; Jela ni bila zate.“

„Tudi jaz sem že dejal,“ potrjuje sin nekje zraven nje. „Zato mi je laglje spati.“

„V nesrečo bi ti bila, sramoto bi nakopala na tvojo glavo in ves naš dom. Komaj si legel, se je smejala. In zdaj, ko gredo vojske tód skozi in imamo zmerom soldate v vasi, je ne srečaš drugače ko z oficirji.“

„Da, da, še prej sem jo videl na izprehodu z dvema Ogroma...“ 462

„Vsak ve, da jih rada gleda; in koliko je drugega, česar vsak ne ve!“

„Jaz vem, mati! Jela ni več, kar je bila. Njena vroča kri — pravzaprav je vredna usmiljenja. Brez te nesrečne vojne bi bila moja žena in nihče ne bi kazal s prstom za njo. Meni bi ostala zvesta; rada me je imela — kaj bi pravil! Hudo je mati; vse, kar je prav. Oni večer sem jo videl pod hruško na vrtu . . .“

„In pod jablano, in pod češpljo, pod brajdo in jelšo in gabrom, in ne le enkrat vsak večer! Boga zahvali. Kakor le stari pete odnese, je ž njimi; vsa vas govori. Galjot jo tepe in suje, pa nič ne pomaga; prav ima, da jo klesti, jaz bi jo tudi. Boga zahvali, da je nisi vzel, preden si šel na vojno; v sramoto bi ti bila. Še Ogra bi pestoval nemara, če bi se vrnil živ. Soldaškim kurbam ni mesta pod našo streho, gad.“

„Prav pravite, mati,“ se uklanja sin. „Vi ste mi svetovali zmerom najboljše; tako zelo ste me ljubili!“

Mehkoba obdaja vdovo; oči se ji rose in večkrat seže pokraj sebe, kakor bi ga hotela stisniti za roko.

„Zina je drugačno dekle,“ povzame čez minuto. „Kakor noč in dan! Še vedeti noče, da je kdo razen ‚njega‘ na svetu; nanj misli, o njem govori, o njem sanja podnevi in ponoči. Si jo videl, kako je blede, sirota? Če bi se zgodilo in bi umrl v jetništvu, stavim, da izdihne še tisti dan. Na kolenih naj hvali Boga, da jo ima!“

„Da, Zina je čisto srce,“ pritrjuje gad. „Zina je suho zlato, dekle brez para na svetu. Žal mi je, da si je nisem izbral.“

„Da bi zdaj žalosti umrla? In kdo bi hodil k meni, hudobnež ti? Zinka je tista duša, ki jo še trpim zraven sebe; navajena sem je, in kadar ne pride ob svoji uri, mi ni obstanka. Pa vendar me boli srce, ko je pri meni. Poljubila bi jo, in si ne upam; božala bi jo, pa me je strah; ‚dobro dete‘ bi ji rekla, in se mi smili. Hudo je, gad, če bi človek rad ljubil, pa ne sme, ter bi rad sovražil, in ne more . . .“

„Hudo je, mati!“

„Glej moje drage njive tam!“ iztegne stara desnica nad poljem. „Letošnja žetev je bila malo prida v dolini, aii pri nas je obrodilo da nikoli tega; in kruh je zdaj potreben, ne? Gladu vendar ne smemo pomreti, če se oni vojskujejo, mislim! Že se začenja lakota; v velikih mestih, sem brala oni teden, kradejo pse in jih koljejo v jed. Še to bomo videli, da zapuste Boga, ki ne ve pomoči, ter bodo molili pšenični klas ...“

„Zdaj je kmet prvi na svetu,“ pobira Joža. „Ves svet se bo klanjal pred plugom kakor pred kraljevsko krono.“

„Dandanes vidijo, da je naša zemlja enako imenitna kakor bogve katera slavna dežela,“ se košati vdova, „kaj? In naš žuljavi rod ni manj plemenit od mogočnih na zemlji; naša pšenica je dobra pšenica, le naša pravica jim ni pravica, hm?“

Toda Joža je truden, nič več ga ne sliši. Mati utihne; njen rjavi obraz se zmračí.

Tako leze v dolino že tretja vojna jesen. Leno se miče življenje, kakor pramen vode po usehli strugi; nekdanjost je davno izbrisana, ves svet govori samo še o vojni. V to sivo besedo se izteka sleherna želja in skrb, vsako delo pod solncem je že naprej vkovano v njen temni pomen. Že slišiš dete, kako vprašuje:

„Mama, kako je to, če je mir?“

In drugo noče vedeti:

„Ali pri nas nimamo ata kakor pri sosedovih?“

Milijoni bitij ne razumejo pravljice:

„Enkrat ni bilo vojne. Jedli smo do sitega. In oče je bil doma.“

Ti dnevi so kakor močvirje, v katero se naglo pogreza vse. Ljudi je izginilo toliko, da komaj kdo koga pogreša. Najmlajšega gada so vsi pozabili; le oče Galjot in Zina skrbita zanj, govorita o njem vse dolge večere. Janez piše; pisma hodijo po mesece, po dva in po šest; zunaj so rdeča pečatov, znotraj črna prečrtanih mest. Kadar prejme Zinka tak list in bere, da mu je dobro, ne dvomi, da laže gad radi nje.

„Ni je bolezní za mojega ljubega,“ moli natihem, „ni je moči zoper mojo ljubezen; moj dobri, moj svetli se vrne!“

Ali križ neizmerne Golgate je zabit s svojo strašno težo v globe njene srca.

(Dalje prihodnjí.)

*Čedar je prijatelj tem rodbin. t. h. in obar tnostim - neka mu bo
- a poleg pa nitem. fire
- keba je parkrat ni del
satelja - jasnuje mu
to ta divjaski glas*

*fab: 17
G*

Juš Kozak:

Markí Groll.

(Dalje.)

II.

Jutranji hlad je osvežil celico, da so se razgaljena telesa nezavestno zagrnila. Skozi odprto okno je lila v dolgih pramenih biserna svetloba, vsa drhteča, kakor bi trepetale v njej vodene kapljice. Jetnišnica je spala. Kamnite stene so strle upor prepotenih teles. Nočne straže so se menjavale z dnevnimi ter ugašale luči.

Krog šeste ure je zarožljaj ključar in njegov hreščeči glas: „Po vodo!“ je prebujal celice.

Ivan Petrovič, poslednji prisiljenec, je moral topot oskrbeti celico z vodo. Ves omamljen je planil kvišku, stekel k vratom, da vzame napolnjeno posodo ter izlije postano vodo v stranišče. V nogah je čutil slabost, roke so komaj privzdigovale velike kositrene posode. Takoj nato so se vrata zopet s hruščem zaprla. Petrovič bi legel, toda markí Groll se mu posmeje:

„Ne gre, prijatelj! Zdaj moramo kvišku. Takoj prineso zajtrk. Zložimo vsak svojo postelj in potem pričnemo dan.“

Raztresen, teman je vstal to jutro. Visoko mračno čelo je komaj krotilo ostre, semintja švigajoče oči. Hitre so bile njegove kretnje, govorica odsotna.

Zložili so postelje — iz sosednje celice je prihajal vsako jutro kaznjenec, da pomete.

„To je edini privilegij naše celice,“ se je zasmel gromko Groll ter stopil k majhni omarici, kjer je imel skrbno spravljene svoje papirje.

„Drugim niti tega ne dovolijo!“ je pojasnjeval Petroviču. „Meni so naklonili poleg tega svinčnik in papir, da lahko urejam stvari za obravnavo.“

Razprostrl je po mizi papirje, vse popisane s samimi številkami. Zaglobil se je vanje, ves nemiren zopet vstal, hodil razpotegnjenih korakov gori in doli po celici, govoril sam zase, se ustavil tupatam pri bankirju Geckerju, ki je igral z upokojenim poročnikom Schäfferjem partijo domine.

„Aha, kombinirata. Dolgočasje, kaj ne?“ se je posmejal skrivnostnemu igranju domine.

Gecker se je malomarno posmehtil, Schäffer pa namrdnil, češ, kaj naju motiš. Komaj vidno so se mu zganile mišice ploščatega obraza, podobnega ogromni repi, ki jo pokriva gola lobanja, na čelu čez in čez presekana. Redke obrvi so se izgubljale nad velikimi kalnimi očmi in brezliki nos so obkrožali plavi brki, zavihani v ostrih lokih. Čiščenju svojih ust in mesnatih ustnic je posvečal poročnik Schäffer vsako jutro precej časa in to s tako natančnostjo, da so ga zasmehovali drugi bolj površni sostanovalci. Navihal je brke, ogledoval se v malem koščku ubitega zrcala, ki mu ga je daroval jetničar za par smodk. Potem se je slekel do pasu, s pazljivostjo in ljubeznijo motril svoje prsi in mišice. Ko se je oblekel in osnažil, je postavil v svojem kotičku vsako stvarico na posebno mesto, tako da je bil ves kotiček podoben brivčemu salonu.

Groll se je vedno porogljivo smejal temu početju, češ, da se v ječi človek odvadi vsega družega, le to mu ostane, kar je najbolj ljubil zunaj v življenju. Schäffer je sovražil Grolla, ki se mu je zdel preobjesten in presvoboden v svojem početju; napetost med njima je rasla od dne do dne in le s težavo jo je miril bankir Gecker, ki je drugače pretičal ves dan v knjigah. Malo bled, vsikdar miren je bil njegov obraz; sloke postave, malo upognjen v križu, podstavljen v desni rami. Nenavadna udanost je pregibala roke, noge, polzela v mišicah. Le redko je stopil malo zamišljen po sobi.

Širokopotezna oblast, s katero je v zunanem življenju zapovedoval ljudem, je utrudila vse njegove kretnje in gibanje, ter ga prepojila z malomarno površnostjo. V najizbranejših družbah, v katerih je občeval, je dosegel visoko naobraženost.

Za celico je ustvaril poseben način igranja domine, ki so ga vsi strastno ljubili.

„Schäffer, vi igrate zavratno igro!“ je pričel zopet Groll in razodel njegove nakane.

„Igrava zase,“ je rezko zavrnil Schäffer, oči pa so strupeno zasikale.

Groll je stal pred njim, obe roki v žepih, ter se majal zdaj na levo, zdaj na desno: „Jaz bi ne igral z vami!“

„Vas tudi ne vabim!“

V tem hipu so se odprla zopet vrata in domači delavci so prinesli zajtrk, vsakemu skodelico mleka, Petroviču pa blede prežganke.

„Tisto pa kar v stranišče, prijatelj! Še želodec si pokvarite; tega ne morete uživati. Čakajte, odstopimo vam mi malo mleka.“

Schäffer je vljudno pocedil par kapljic svojega mleka v Petrovičevo skodelico, Gecker pa je s svojim vedno istim mirom odlil polovico. Groll je natančno premeril, koliko je Schäffer odlil, ga ošinil s prezirljivim pogledom, ki pa se je takoj prelil v stavek gorkega sočutja.

„Ubogi mladenič! Niti po denar mu ne puste pisati. Kako naj živi tu notri? Kaj ne, bomo pa mi ta kratek čas žrtvovali vsak nekaj?“ Gecker je samo pokimal.

Petrovič bi se rad opravičil.

„Mislim, da odidem morda že jutri, ker me morajo poslati naprej. Tu me nikakor ne morejo soditi.“

„Ha-ha“, je zahreščal Schäffer, „vi ste pa še velik idealist, mladenič, ko mislite, da gre to kar tako. Mesec dni boste čakali, vam pravim!“

Petrovič ni verjel: „Kako? Saj me morajo vendar tam zaslišati, kjer se bo vršil naš proces. Jaz sem vendar obtožen z drugimi vred, ki so jih prijeli tam doli. Sicer mi je pa tudi policijski komisar včeraj dejal, da me pošljejo doli, ker tu je le prehodna postaja zame.“

„Kdo pa je bil?“ Se je vmešaval Groll.

„Ne vem natančno, ampak mislim, da doktor Otrin?“

„Dober dečko! Poljak, vsaj nekoč. Poznam ga. Kaj vam je dejal?“

„Imenitno mi je postregel. Ko sem mu raztolmačil, da pričakujem ravno denarja, da se odpeljem domov in nimam pri sebi niti da kosim, mi je naročil egiptovske cigarete, fino kosilo, večerjo ter se potrudil, da so me takoj odposlali semkaj. Le par ur sem bil na Elizabetni.“

„Kjer so vam vse pobrali?“

„Da. Tam sem mislil, da znorim. Vse so mi pobrali tako, da sem nesel hlače takorekoč v rokah. Celo trak pri spodnjih hlačah, čevljih, gumbe na srajci.“

„Glejte, tam prične ta prokleti sistem, ki ponižuje človeka pred samim seboj. Oropa ga vseh pravic, tudi najnavadnejših: da bi si smel človek zavezati hlače. Stene vas mozgajo, ozračje duši in oni vas mučijo, zdaj v ogledalu, zdaj v lice, zdaj vas useka za uho, zdaj zopet ponudi svoj žepni robec, da se useknete; tako zbegani postanete kakor tele na paši, ki mu je pastir utaknil gobo pod rep, da šele v besnem diru onemore, ter se zgrudi.“

Groll je vstal, hitro stopal semintja.

„Radi političnega delikta ste prišli semkaj?“ Schäffer upira vanj svoje izbuljene oči.

„Da.“

„Nemara sarajevski umor?“

„Ne; nekake organizacije . . .“

„Hm, hm . . . če je samo to, vam ne bodo mnogo storili. Tri do štiri mesece.“

Petrovič je z grozo pomislil na tri mesece. Kaj bo počel med štirimi stenami, ko je preteklo komaj deset ur, kar je tu. Obenem ga je vznejevoljil sovražni pogled soseda, ki je nekaj prikrival. Petrovič se je zavedal, da je smrtno sovraštvo.

Gecker je sedel ves čas mirno ter se ni ganil.

Petrovič je čutil, kako hladna sta oba; tujca sta, ki bi ga zunaj niti ne pogledala več. Le položaj jih je združil, stisnil v celico, postavil čuvarja pred vrata, da drug drugega ne napade.

„Kaj boste vi tarnali, mladenič! Trpljenje, ki ga okušam jaz, bi vas že davno strlo. In nedolžen, tako nedolžen, kakor si ne morete misliti. Sumničijo, da sem bil ruski vohun; človeka, ki si je s trdim delom priboril življenje.“ Schäfferjev glas je postajal vse bolj odvraten in prisiljen. Slinasta jokavost je očitala nekaj človeštvu. „Vi ne veste, kdo sem bil. Pruski poročnik, pribočnik mladega cesarjeviča. Pa sem zapustil Nemčijo vsled svojih družinskih razmer. Prva žena, od katere sem se ločil, živi tam in tukaj sem se vnovič poročil. V slabih gmotnih razmerah sem živel, ko sem spoznal aktivnega nadporočnika, s katerim sva postala dobra prijatelja. Opozoril me je, da izhaja v Kopenhagnu zanimiv vojaško strokovni list, ki dobro honorira prispevke. Priglasil sem svoje sodelovanje. Štabni nadporočnik mi je pojasnil marsikatero zanimivo vprašanje in tako sem sestavil za list ves pohod avstrijskih armad v vzhodni Galiciji za slučaj vojske z Rusijo. Naenkrat spoznajo avstrijske oblasti, da dotični list ni bil drugega ko ruska vohunska podružnica. Med drugimi naslovi staknejo tudi mojega. In tako pridem zdaj, pomislite, ko nisem vedel absolutno ničesar o tej zadevi, v preiskavo, trajajočo že devet mesecev. In z menoj vred mora žena, ta uboga revica, toliko trpeti. Gospod, pomislite, kaj sem pretrpel, ko sem jo videl vklenjeno peljati v samotni zapor, ker sem ji poslal s pomočjo paznika steklenico vina. In zdaj jo mučijo, trpinčijo. Kaj bi vi k temu porekli, gospodine moj?“

Ves zaripel obraz se je sklanjal baš do Petroviča, ki ni našel v svojem srcu niti iskricе sočutja, ker je bil Schäffer pretrd, preošaben, kakor da se celo baha s svojim trpljenjem.

Schäffer se je usiljeval. Zabrekle veke so zakrvavele, glas je skoro hropel: „Pomislite, gospod moj, dvakrat je že vložil nemški konzulat prošnjo, naj me izroče z ženo vred nemškemu sodišču, obakrat so jo odbili. To je nezaslišano. Nikjer drugje se ne more kaj takega pripetiti. In kaj je storila ona, da jo tako mučijo? Ker ni mogla prestati v samotni celici, je prosila skupno celico. Trikrat, trikrat je zaman prosila, dokler ni pričela blazneti. In potem so jo utaknili med detomorilke, prasice, samo med ljudi ne. In ta angel je moral vse to gledati. Meni je vrela kri, da bi vse razbil, ko sem jo zagledal, kako jo peljejo baš mimo mojega okna, ter me je ubožica poklicala. — Še pride dan, ko bo jasna najina nedolžnost, ko se bom mogel maščevati, krvavo maščevati.“

Vstal je izza mize in pričel hoditi poleg svojega ležišča. Petroviču se je zazdelo, da je priklenjen k svoji postelji z verigo, in kakor hitro bi pomolil kazalec, bo ugriznil vanj.

Groll, ki je ves čas neprestano drvel po celici, se je kakor izgubljen ustavil pred njim.

„Kako je bilo včeraj? Mar končata pred dopustom?“

„Ne vem. Drugi petek odide, midva delava zdaj vsak večer tri ure. Sam mu pomagam misliti, ustvarjati. Včeraj mi je dejal, da bo šlo. Ko mu razlagam svojo karto, me vpraša, zakaj sem ravno to izbral, ki jo je določil generalni štab. Kaj morem jaz zato?“ Njegov peketajoči smeh je vse presunil.

„Neprevidno, prijatelj, neprevidno!“ ga je nenadoma opozoril Groll in pričel zopet predstavljati svoje čokate noge.

„Zakaj?“

„Ker tako ujameš samega sebe!“

„Kaj ujamem? Mar sem kriv? Kdor ni kriv, temu ni treba ničesar prikrivati, ničesar olepšavati!“ Pikre besede so bile namenoma izrečene in vsi so vedeli, kam sikajo.

„Ej, tako brez krivde nisi,“ je mirno dejal Groll ter se celo nasmejal.

„Ta je lopov, kdor trdi to,“ je ostro sprožil Schäffer.

„Kdo je lopov?“ Groll se je z vso silo zagnal proti njegovemu kotičku.

„Kdor to trdi.“ Pogledi so se usekali.

„Torej jaz! Veš, kdo sem jaz? Markí Groll in ti, revno hlapče svojega gospodarja, se upaš Grollu blekniti lopov?“

Tlesknilo je in Schäffer je ves prebledel. Le dvoje krvavih oči je žarelo kakor iz stene. Za hip je stal vzravnan z nazaj zamahnjeno pestjo. Potem pa je zlezal na kup.

„To mi poplačaš,“ je sikal strt na postelji. „Obljubljam ti, da te poiščem, kakor hitro bova zunaj, da se postaviš na pet korakov, če imaš pogum.“

„Z lopovom, ki sem ga oklofotal, se ne bijem,“ je dejal Groll vznesheno ter meril zopet celico.

Gecker je posegel po knjigi in mirno čital.

Petrovič in Groll pa sta se srečavala, izogibala, da sledita svojim mislim.

Med tem je odprl ključar vrata. Kakor otroci k očetu so planili vsi trije kvišku. Groll je prejel časopis, ki so mu ga dovolili kot posebno izjemo.

„Je že? Aha, tu prečrtano s črnilom. Gotovo radi našega novega tovariša. No, kaj stoji?“

Jetničar se je posmejal, češ, saj sam ve.

„Gospodje, hrano!“

Groll je pristopil še bliže: „Ali bi mogli urediti, da bo ta mladenič že jutri kaj prejel?“

„Teško gre, je šele včeraj prišel.“

„No, če ne gre drugače, vsaj tobak?“

„Kaj pa hoče?“

„Hercegovca, Bosanec je!“

„Bosanec?“ se je posmejal.

„Jih je prišlo precej?“

Jetničar je pokimal.

Vsi razun Grolla so se ozrli nanj, toda on se ni zmenil, ali pa je preslišal.

Ko je jetničar odšel, so hlastno prelistavali časopis.

Groll je med tem časom nadrobil kruha na okno. Pričivkalo je par vrabcev, ki jih je pazno motril.

Bankir Gecker je presekal tišino.

„Ljudje, meni se zdi, zunaj se nekaj pripravlja! Borza deluje slabo, vse pada. Vojska bo, verjemite!“ Pričel je razlagati dokaze.

„Seveda bo vojska,“ je povzel Groll, „tako ne gre več. Vse je gnilo, ves svet. Mora biti!“

Schäffer se je kakor razveselil: „Potem bomo prosti!“

„Ne verjamem, še hujše bodo zgrabili.“

Petrovič se je pričel vse bolj nemirno pogrezati v svoje misli. Vročina, ki je parila celico, mu je iztisnila potne kaplje. Glavo pogreznjeno med ramena in sključen je hodil brez odmora. Tuintam je zažgal cigareto, da osveži misli.

„No, danes bi morala pričeti, pol enajstih,“ je dejal Groll ter se nemirno oziral k vratom.

„Petrovič!“ je poklical baš tisti trenutek jetničar. Vseh se je polastilo neko skrivnostno pričakovanje. Najslajše je za jetnika, kadar ga pokličejo pred sodnika. Taka pot je polna vsega, pričakovanja, boja, delne prostosti. Vsakemu jetniku se zazdi, da prihaja zopet med ljudi.

Petrovič se je hitro povrnil. Komaj je prestopil prag, že so ga obsuli z vprašanji.

„Nič posebnega! Skromen zapisnik sva napravila, kajti on sam ne ve, zakaj so me pravzaprav zaprli. Predložil mi je par vprašanj, ki so mu jih poslali. Zdaj čaka samo še poziva, pa me pošlje v Sarajevo, kjer me zahteva sodišče. Končno mi je segel v roko ter mi častital, češ, politični zločin je časten. Prosil sem ga, da bi mi dovolil pisati po denar, toda menil je, da ho prišlo prepozno, ker bom ta čas že najbrže odšel.“

„No, potem bo že, če je rekel tako. Kje hodijo danes moji zagovorniki? Še včeraj mi je rekel dr. Domingo, da pride danes prej, ker morava premleti še precejšno tvarino.“

Petrovič je opazoval trojico. Molk, ki je nastal po njegovih besedah, je kril neko zavist, da njegova stvar tako hitro napreduje, dočim so vse drugo polži in polži. Toda instinkt previdnosti je potlačil vprašanje in odgovor.

„Aha!“ Groll je poskočil, ko je ugledal jetničarja med vrati. Ta mu je namignil. Hitro je pomašil svoje papirje.

Celici je odleglo, ko je odšel. V vsakem kotičku, na vsaki stvari je trepalo nekaj mogočnega in obenem prestrašenega, kar je polagoma izginjalo, čimdalje ni bilo markija Grolla nazaj.

Petrovič je slutil, kako svobodno diha Schäffer, ko hodi drzno po celici in hoče vladati navzoče.

„Sirovina, trda ko pasja koža, mar ne?“ se je ustavil pred Geckerjem.

„Hm, čuden človek?“ je mrmral Gecker.

„Vam se laska ta živina,“ se je obrnil k Petroviču. „Zdaj vam klati in veže otrobe o slovanstvu, da vas zavzame in zaslepi. Če bi se mu upirali, vas hudič pobije. Jaz mu že izplačam, da bo vedel vrag, kaj je storil prejšnjemu pruskemu oficirju.“

„Vi še ne poznate te prasice; pred dvema mesecema je skoro pobil nekoga tu notri. In s to bestijo tičim že pet mesecev skupaj; premislite, kaj sem moral prestati, kako me je mučil. Prosil sem že za premestitev, pa se že tako izgovori, da mu vse verjamejo. Kdo ve, kako dobi hudič toliko denarja? Pije ko čep; kar je tu notri, pomislite, je zapravil že najmanj stotake, dasi je vendar vse tako omejeno. Imajo pa, za vraga, vsi bojazen pred njim. Človek pa mora jetničarja tako in tako podkupovati, da kaj izve? Kdor je še šel dozdej od tu, je nesel nekaj s seboj — bodisi pismo, ali kaj podobnega. Nihče se ga še ni drznil ovaditi ali ne storiti, kar mu je ta hudič ukazal. Ves čas strmim že nad njegovim početjem. Lopov, da nima para.“

Schäffer se je razsrdil, da se je komaj krotil. Govoril bi, govoril, da niso prinesli kosila. Tisti hip se mu je zjasnil obraz, splahnile so njegove drugače tako silno rezke kretnje in ves vzhičen je planil k vratom ter pričel deliti za vso celico. „Aha, to je za barona, to zate, Gecker, aha, tale pečenka zame . . . hm . . . okusna pečenka, bravo, jetničar! Tule cigare, vino, salata, krompir, juha, no, kar na krožnikih. Ko je pospravil vse na mizo, je zopet delil. — Tole za barona se bo shladilo, ne bo dobro, bolje je, da snemo mi; kdo zna, kdaj se vrne. Boš ti, Gecker?“

„Ne, imam dovolj.“

„Bom jaz. Ne vem, tudi salatica morda ne bo čakala.“

„Salato mu moraš pustiti!“

„Imaš prav, če ne bo spet zrojil. Tu ima vino, pijanec, tu pečenko. E, prokleta, bog je sebi prvemu brado ustvaril. Neumen bi bil, če bi mu puščal najboljši kos. Tegale pustimo.“

Ko je porazdelil, so jedli, le Petrovič se svoje hrane ni dotaknil, ker je bila običajna jetniška hrana.

Gecker mu je odlil nekaj svoje juhe in odrezal košček pečenke. Schäffer pa se je tako poglobil v svojo jed, da je nanj pozabil. Šele ko se je nasitil, mu je pokazal v svoji skledi kost, če jo hoče obrati. Petrovič se je zahvalil.

Gecker mu je ponudil tobak. Dan se je prevalil.

Schäffer je ležal na postelji in kadil vržinko, Gecker je čepel pri mizi, čital knjigo. Petrovič pa je zamišljal svoj zagovor, ko se je pozno že skoro v tretjo uro popoldne povrnil Groll.

Hlastno je vstopil, nekaj samozadovoljnega je prešinjalo obraz, vznešeno je nosil glavo in od nekake hvaležnosti do usode prožet je bil vzklik: „No!“, ki se je polastil vseh njegovih kretenj.

„Vi ste že pokosili, kje pa je zame kosilo? Prokleto sem danes lačen.“ Poiskal je svoje posode. „Eh, kako se je skrčilo — in salatica, no, no, bo že. Kaj pa juhe ni prinesel danes?“ in že ni pričakoval odgovora.

„Popili ste jo, prav je tako, izpridila bi se. Kaj pa vi, Petrovič, ste kosili?“

„Sem nekaj malega.“

„Veste kaj, kar prisedite; no, nič se ne branite, jaz že vem, da mlad človek mora jesti. Posebno vi, kakšni pa ste — in tak boj še pred vami. Le korajžno. Čakajte, jaz razrežem, bova pa kar z roko.“

Petrovič je moral prisesti. Iz kota jih je objel porogljivo zlobni posmeh Schäfferja. Ko sta pojedla, je Groll odprl steklenico vina.

„Tako, prijatelji, zdaj pa na zdravje vseh. No, Gecker boš, in vi, Schäffer.“

„Hvala, ne pijem!“ — Gecker pa je vzel kozarec. Groll je natočil vsem do roba ter zvrnil. Takoj na to drugi kozarec.

„Ha, danes je bil dan. Nič nismo delali. Oba zagovornika, ki bosta gotovo zahtevala svojih deset tisoč kron, sta mi priznala, da je najbolje, če se zagovarjam sam. In tako tudi hočem. Mislim, da je bitka dobljena. Nekaj črnih bo med porotniki, gotovi krogi me hočejo strmoglaviti. Posebno jezuitski kloster, ne vem že kje, je porabil ves svoj vpliv, da je urinil med porotnike dve tretjini črnih. Toda če jih zbijemo? Morda v zadnjem trenutku. Dokažem podkupljenje. Predseduje dr. Pappo. Slabo je, morda se posreči danes, da pregovorimo dr. Greisnerja, da prevzame on. Vse poskusimo. Da jih naštejemo med porotniki le še pet!“

Vstal je in burno koračil po sobici. V zadovoljnosti si je mel roke, smejal se predse, se ustavljal pred Petrovičem, ga trepljal po rami: „Tako, prijatelj, ha, haha . . . to bo obravnava, ki je Dunaj še ni videl.“

„Za pet tisoč so nakupile prodajalke mojih filijalk rdečih rož, da jih zmečejo v dvorano. To bo obravnava. Sredi rdečih rož bom stal, če zmagam. Ves Dunaj bo navzoč. Pojutranjem bo govoril zopet enkrat markí Groll!“

„Ha, veste, kdo je prišel danes? Vsi sorodniki. Sedemdeset let stari stric me je objel, stisnil k sebi: ti moj ubogi fant, kaj hočeš? Pol milijona žrtvujem, da si prost. In za njim je prišla moja prva žena. Doli ob morju v Opatiji je živela dozdej. Kakor otroka me je objela, stisnila k sebi in debele solze so ji orosile lice. „Vse ti odpuščam, Groll,“ je dejala, „prišla sem samo še, da te vidim. Če boš prost, boš živel z njo, toda videti sem te hotela, ti moj bog. Groll, moje življenje je še vedno tvoje. Otrok ti nisem mogla dati, zato pa prihajam danes, da storim vse, kar je mogoče. Govorila sem s predsednikom, sorodnikom, vse mi je obljubil, ne boj se, moj sokol. Sem že vzela sedež, takoj za tabo.“

„Premislite, ta žena, ki sem jo zavrgel, je prišla in tako govori. Da, da me vidi, kako bom govoril. Ej, to so bili časi, ko je nastopil markí Groll. Jutri me boste videli v fraku. Spominjam se nekega večera, ko so zborovali agrarci proti veleindustrijalcem. Sam minister je bil navzoč. Podpiral je veleindustrijo. — Pa so prišli pome. Groll, čas je. In da ste videli, ko sem prišel. Od vsepovsod: „Groll gre, govoril bo.“ Visok sem bil, črne lase sem imel in elegantno salonsko obleko. Govoril sem. Minister je popuščal, prosil, jaz pa sem udrihal. Pet ur sem govoril in Groll je zmagal, vso veleindustrijo. Minister je oporekal, na kratko sem odgovarjal, dejstva, dejstva, gospodje, in zmaga je bila tako velika, da so celo starine metali rože na oder, kjer je stal markí Groll.“

„In danes je spet dejal dr. Domingo: „Kaj bi ga zagovarjali? Naj Groll sam govori!“

Ni se mogel umiriti. Iz kota v kot je sopihal, sivi lasje so valovali vsled težkih korakov, kretnje rok so prevzele vso celico. Le Schäffer ga ni pogledal, mirno je pušil svojo vržinko in se tupatam posmehtil. Groll ga ni opazil. Govoril je sebi in svoji duši.

Jetničar je potrkal ter jih opozoril na običajni sprehod.

Schäffer je poskočil s postelje. Vsega se je pregledal, dolgo opazoval v zrcalu, pa pomignil Geckerju, da gresta skupaj. Kakor vsi drugi jetniki po celicah, se je postavil tudi on k vratom v par, da počaka sprevod. Groll in Petrovič sta ostala doma.

„V vojaškem kordonu se ne bom sprehajal,“ je dejal Groll, ko so drugi odšli. „Zdaj vsaj lahko malo počijemo, ko ni tega Prusaka. Gecker je dober človek, samo, hudiča, vedno molči. Tako mirnih ljudi sem še malo videl. Odkar so ga pripeljali, še ni izpregovoril besedice, ki bi ga izdala. Le malo je označil, kaj je storil. Bil je šef neke tu-

kajšnje banke in je baje utajil neke delnice v vrednosti petstotih tisočev, ki bi jih moral že davno oddati. Baš tedaj pa so pali kurzi in so tako izgubili udeleženci precejšnje svote. Povsem miren je, tako da ne morete dognati, jeli kriv ali ne. Sam pravi, da ne, ampak predstojniki matične banke. On je sledil kot vodja podružnice le njihovim ukazom. Pride žena, ga tolaži, donaša mu knjige, sploh je zelo nabražen človek. Veste, pravi, da je prvič tu. Tega bi mu ne verjel, če se ne bi tako mirno vedel. Opazil sem to. Poleg tega pa je nekaj, v čemur se še ni nikdar izdal, a kar je doslej slehernega zlomilo. Samota, odtujenost od sveta in prostega gibanja slabi skoro vsakemu tek misli,¹ da zaleze v dvome, pa naj je še tako trden in pripravljen za boj. Geckerja edinega še nisem čul, da bi glasno dvomil, vrag ve, kaj tiči za tem človekom. — A oni drugi, to je dosledno nesramen človek — tolovaj v pravem smislu. Ta bi vas takoj izdal, če bi se s tem sam izmazal. V mojih očeh je on kriv, ter ga bodo tudi pošteno zašili, čeprav se hlina in se morda niti ne zaveda, kako podel je. On je izdajal svoje sobrate, kaj ne, saj naša država je tako urejena. Zgolj za denar. Zame je to največja nesramnost. Le pogledjte ga, kako je požrešen, objesten, zbadljiv, če dobi koga, da ga jaše. Zavraten človek, zmožen vsake lumparije. Bežite no, če vam on pripoveduje o svojem trpljenju, v drugem slučaju bi tudi svojo ženo ubil.“

„Tudi meni se je zdelo, da govori le radi sebe. Zelo mi je zoprno, kakor sploh te vrste omejeni ljudje.“

„Pruska inteligenca,“ se je posmejal Groll, ležeč na postelji, zavito v cele oblake dima.

„Ni vredno govora. Kaj pa vi, Petrovič, ste že premislili svoj zagovor? Kar prvič poveste, je važno. Jaz sem se prvič ujel, ker sem bil razburjen.“

„Premišljam, pa ne morem priti nikakor do zaključka, kaj mi pravzaprav hočejo.“

„To je najhujše. Takrat se človek lovi, zavija v lastne mreže in se ne more izmotati. Vražja, taka zadeva. Jaz sam . . .“

Groll se je v tem hipu nečesa domislil. Prevrnil se je v postelji ter obmolnil za nekaj minut. Nato je pričel sam zase glasno premišljevati: „Če me obsodijo: pet let, izguba plemstva, berač bom. Moji otroci bodo prosjačili.“ Tih, skivnosten je postajal glas, ni bil namenjen ljudem, ampak da tolaži in izprašuje lastno vest. In vedno tiše je govoril: „Morda se ji posreči, da ga pridobi.“ (Dalje prihodnjič.)

Anton Loboda:

Narod, ki nastaja.

Moderno jugoslovansko gibanje je v kratki dobi zavzelo ves naš slovanski Jug. Njega poglobitna zahteva po svobodni jugoslovanski državi temelji na dvojni idejni osnovi, na politični in na nacijsko-kulturni. Prvo zaznamujemo s popularnim geslom narodnega samoodločevanja: ljudstvo je suvereno in naj se samo vlada, se upravlja ter si nezavisno, le po svoji svobodni volji določa državni ustroj; vsaka taka državna organizacija pa naj obsega po en narod in njegov strnjeni teritorij ter naj si po svobodni odločitvi ureja svoje razmerje do drugih načelno enakopravnih narodno-državnih skupin. Druga osnova našega jugoslovanskega gibanja pa je načelo nacijske edinstvenosti Slovencev, Hrvatov in Srbov, sedaj in za bodočnost naša ideja-vodnica.

Politična stran našega narodnega programa je moderna, splošno evropska ali bolje — splošno svetovna ideja, skupna last vseh politično ter kulturno živih narodov, sad njih borb, porazov in zmag, njih politično-kulturnega doživetja izza dobrih sto let. Naša nacijsko-kulturna ideja pa je nekaj specifično našega ter se zdi v primeri s sodobnimi svetovnimi, zlasti pa zapadnoevropskimi razmerami navidezno tuj pojav.

Idejo jugoslovanske narodne edinstvenosti smo sprejeli kot svoje narodnostno načelo, kot najvišjo nacijsko voljo v svoj narodni program Slovenci, Hrvatje in Srbi, dasiravno v nekoliko različnih oblikah. Nahajamo pa se za njeno uresničenje še v boju z zunanjimi in notranjimi nasprotniki; vzpričo tega kakor tudi za naše nadaljno nacijsko-kulturno delo se mi zdi velikega pomena, da si ustvarimo popolno jasnost v svojih načelnih zadevah ter da svoje naziranje vsestransko poglobimo in utrdimo.

Za nadaljno razglabljanje je potrebno pred vsem, da analiziramo pojem narodne edinstvenosti. Najpreje moramo potom opazovanja obstoječih narodov določiti vsebino pojma narod ter dognati, katere značilnosti so njega bistvene sestavine. Pri tem pridemo nekako do naslednjega zaključka: Narodi so predvsem bolj ali manj številne skupine ljudstva, ki prebivajoč na strnjem teritoriju govorijo enak jezik, kateri

tvori sicer pri posameznih delih različna narečja, a se vendarle na zunaj in na znotraj reprezentira kot skupna književno-kulturna jezikovna enota; karakteristična je nadalje vsem narodnim delom lastna zavest narodne skupnosti, pripadnosti k istemu narodu. Vsak narod je kulturna enota; pojavlja se pri vseh njegovih delih enako ali vsaj zelo sorodno kulturno naziranje, čuvstvovanje ter ima skupnih celo vrsto etnografskih posebnosti.

Če natančneje motrimo vzglede, ki jih imamo na razpolago tako pri romanskih ter germanskih kakor pri slovanskih narodih, moramo konstatirati, da sta ravno momenta kulturne skupnosti in narodne zavesti najvažnejša. Književni jezik pa je zunanji znak enotnosti ter posebnosti kulture, ki pomeni najvišjo, najglobljo, najtehtnejšo značilnost naroda. Šele kultura, nacijsko-individualno razvita, bolj ali manj visoka stopnja duševnih človeških pridobitev, zgrajena na podlagi gnotne kulture in civilizacije, šele kultura nam ustvarja potrebo, da ločimo narode, to je ljudske enote na višji stopnji duševnega razvoja, od brez-kulturnih ali napolkulturnih ljudstev ali rodov, kakor jih poznamo iz stare in najstarejše zgodovine ter jih opazujemo še dandanes v raznih zemeljskih delih. Drug, pri germanskih in romanskih narodih sicer manj, pri Slovanih pa zelo važen moment je nacijska zavest, čut pripadnosti k gotovemu narodu; ta je pri prvih dveh skupinah nekaj samoobsebi umljivega, danega kot posledica historičnega, politično-nacijskega kakor kulturno-nacijskega doživetja, zato pri njih ta moment samosebi ne igra nikake vloge. Pri Slovanih pa je narodna zavest, lahko rečemo, skoro najodločilnejša.

Različno važnost posameznih značilnosti naroda bomo najbolje razumeli na podlagi njih genetične analize. Imamo v Evropi dva tipa narodov; k prvemu tipu spadajo narodi nekako zapadne polovice Evrope, historični narodi, k drugemu narodi vzhodne Evrope, v glavnem Slovani. Pri prvem tipu sta narod in njegova kultura nastala kot produkt dolgotrajnega skupnega državnega življenja, skupnega gospodarskega, socijalnega, zlasti pa zunanje- in notranjepolitičnega ter kulturnega doživetja, kot rezultat dolgotrajnega mnogostranskega procesa asimiliranja pod vplivom države. Pri teh je težišče narodnosti v skupni politični ter vsled tega kulturni zgodovini in nacijska zavest enostavno posledica prvih dveh. Pri drugem tipu pa se je proces narodnega nastajanja vršil povsem drugače; večina slovanskih narodov je šele plod najnovejšega časa. Narodi in njih kultura so pri nas rezultat zavestnega ustvarjanja, nacijsko-političnega oživljenja dotlej brezlične mase ter kulturnega prerajanja dotlej nekulturnih ljudskih množic. Pri teh je država igrala preje negativno ko pozitivno ustvarjajočo vlogo, ker je le povzročila, da so se prvotno plemensko zelo sorodni ljudski deli pod vplivom raznih tujerodnih državnih ter kulturnih središč

razvijali divergentno; pri njih je težišče narodnosti v nacionalni zavesti. Stvaritelji narodne kulture in preporoditelji naroda so morali tu šele buditi narodno zavest, to je voljo, tvoriti narod, smatrati se za člana tega naroda ter s svojim delom graditi kulturne dobrine temu narodu.

Jugoslovani, torej Slovenci, Hrvatje in Srbi, imamo izmed očrtanih značilnosti naroda predvsem ozko plemensko sorodnost, zavzemamo kompaktno narodno ozemlje ter tvorimo po jeziku vrsto zelo sorodnih narečij, in slednjič nas vse druži ista skupna nacionalna zavest, — saj smo vsi izjavili voljo do jugoslovanske edinstvenosti. Kar nas pa loči od popolne enakosti z gori očrtanim pojmom naroda, to je dejstvo, da smo po književnem jeziku (pisavi) ter po sedanji in dosedanji kulturi razcepljeni na tri posebne skupine.

Ali nas to že opravičuje, da se imenujemo jugoslovanski narod, da proglašamo narodno edinstvenost Slovencev, Hrvatov in Srbov?

Da si damo na to jasen in točen odgovor, je potrebno, da pogledamo svoj narodnostni problem z genetične strani. Naš jugoslovanski nacionalizem ima med glavnimi osnovami svoje ideologije nazor, da smo si bili Slovenci, Hrvatje in Srbi prvotno medsebojno tako blizu, da bi se bil iz nas prav gotovo razvil en enoten narod, ako bi tega ne ovrla gori naznačena neugodna zgodovina, povzročena v glavnem vsled neugodne zemljepisne in politične lege.

Vso dobo naše preteklosti pa zaznamujemo pojave, ko so se te ločene plemenske skupine hotele združiti, bodisi v obliki državno-političnih tendenc (Ljutovid Posavski), v dobi socijalnih bojov (kmetski upori) ali kot literarno- ter versko-kulturno gibanje (doba reformacije). V teh najmarkantnejših dobah se je težnja jugoslovanske skupnosti hotela udejestviti ne iz nacionalne zavesti, temveč vsled instinktov plemensko-jezikovne, oziroma socijalne skupnosti, oprte na dejstvo teritorialne kontinuitete. Vsled preje označenih vzrokov pa so ti poizkusi ostali le poizkusi; ista tendenca pa se je pojavila takoj, ko so se vzbudile v dobi prerojenja narodov naše narodno-politično mrtve ljudske množice k zavestnemu nacionalnemu življenju. Ilirsko gibanje, ki je videlo svoj cilj v kulturnem edinstvu Jugoslovanov, pa je tudi ostalo le poizkus zaradi neupoštevanja historično danih osnov, ker ni spoznalo, da se da takrat amorfná ljudska masa vzbuditi k narodno-kulturnemu življenju le potom historično danih sredstev ter privedi v veliko jugoslovansko enoto le potom podrobnega zbiranja vseh razcepljenih narodnih delov. Misel jugoslovanskega zedinjenja pa je živela dalje ter se pojavljala sporadično pri vseh naših narodnih delih, v vseh sledečih dobah. V naši dobi je moderna jugoslovanska ideja nastopila pri nas kot izraz naravne stopnje našega narodnega razvoja; med nje najtrdnjše osnove spada edino pravilno spoznanje,

da vodi le preko političnega združenja pot k popolnemu nacionalnemu zedinjenju Slovencev, Hrvatov in Srbov.

Moderna jugoslovanska ideja, temelječa na zavesti slovensko-hrvatsko-srbske narodne edinstvenosti, smatra medsebojne jezikovne ter kulturne razlike za tako neznatne, da sodi, da je zanaprej skupno narodno življenje mogoče. Skupno narodno življenje pa se bo razvilo na podlagi politične skupnosti kot posledica skupnega notranje- in zunanje-političnega, gospodarskega, socialnega ter kulturnega življenja. Razlik, ki obstojajo med nami vsled dosedanjega divergentnega razvoja, ne podcenjujemo, ali naše prepričanje je, da bomo pod vplivom očrtanih političnih in ostalih izprememb narodnega življenja v teku časa poleg naštetih znakov jugoslovanske narodne edinstvenosti dosegli tudi skupnost kulture ter civilizacije, in takrat bomo Slovenci, Hrvatje in Srbi postali narod jugoslovanski v popolnem obsegu, v popolnem soglasju z zgorajšnjo opredelitvijo.

Ali, z drugimi besedami: Slovenci, Hrvatje in Srbi smo eden edinstven narod jugoslovanski, ki nastaja.

Smo narod, ki nastaja, nastaja pod vplivom svoje suverene nacionalistične volje, na podlagi očrtanih osnov — možnostnih predpogojev.

Pri teh stavkih je potrebno poudariti, da takšno narodno nastajanje ni morda specijalno jugoslovanski kuriozum, temveč da imamo podobne pojave danes tudi v ostalem slovanskem svetu; opozorim le na načelo nacionalne edinstvenosti Čeho-Slovakov ter na Ukrajince, kjer pač bržkone pred našimi očmi nastaja poseben narod. Razloček med zedinjevalno tendenco pri nas ter pri Čehih in med separatistično pri Malorusih je le formalna razlika pri sicer v bistvu istem pojavu. Vrh tega je dejstvo, da je sploh večina slovanskih narodov nastala tekom zadnjega stoletja po načinu, ki je očrtanemu našemu v poglavitnih momentih podoben. V kakšnem stanju se je nahajala južnoslovanska, češko-slovaška masa pred sto leti! Slovenske, hrvatske, srbske, bolgarske, češke kulture takrat še bilo ni; bili so zanje komaj prvi osnutki. Obstojali pa so plemensko-jezikovni možnostni predpogoji in obstojala je kulturno-politična volja biti narod, postati narod, reprezentirana v ozki plasti nacionalno hoteče inteligence, zavestno delujočih voditeljev. Kaj je bil slovenski narod n. pr. ob Vodnikovem času ali še ob pojavljanju kranjske Čbelice; kdo ga je reprezentiral, ali tista množica slovensko govorečih kmetov in služabnikov, skoro brez inteligence, tista množica, ki si še skupnega imena ni poznala, ali tista peščica ljudi, ki so ustvarjali slovensko kulturo, budili nacionalno zavest ter ustvarjali, jačili nacionalno voljo, usmerjeno k cilju slovenskega narodnega nastajanja? In narod je res nastajal; ko so nam nasprotniki s posmehom očitali, da slovenskega, da češkega naroda sploh ni, je narod bil, je nastajal. Takrat, ko narod še sam s seboj ni bil na

jasnem, ko še ni imel svoje kulture, je imel zanjo plemenske, jezikovne možnosti in zavestno voljo do enotne narodnosti, da si jo je izprva reprezentiralo le nekaj posameznikov. In ta volja je dosegla svoj cilj; iz one narodnostno brezlike ljudske mase je nastal narod.

Tako zavestno narodno nastajanje je, kakor rečeno, posebnost vzhodne Evrope, zlasti slovanskega sveta. Nastajanje jugoslovanskega naroda je od navedenih primerov v toliko različno, da imamo mi pred seboj proces spajanja treh narodnih skupin, treh kultur, dočim sta v dobi očrtanega narodnega prerajanja narod in njegova kultura nastajala skoro popolnoma nanovo. Bistvene razlike med obema procesoma pa ni. Ali tudi v zgodovini nastajanja takoimenovanih historičnih narodov imamo našemu problemu podobne vzglede. Mislim pri tem na splošno znano spojitvev pariško-francoske in provansalske kulture, ki se je izvršila, ko sta se ti dve preje politično ter vsled tega kulturno ločeni ozemlji združili v eno politično enoto. Seveda se pri tem slučaju spojitve ni vršila kakor pri nas pod vplivom zavestne volje; vrhutega se je vzpričo drugačne dobe vršila na nekoliko drugačen način, kakor se bo bržkone dovršila naša.

Naše dobe tendenca je vsestransko vzbujanje, oživljanje vsake, tudi najmanjše ljudske skupine. V skladu s to mislijo dosledne demokratizacije, osnovno težnjo vse notranje in zunanje politike ter življenja narodov, mora potekati tudi proces našega narodnega nastajanja. Potom svobodno hotenega druženja, na podlagi obstoječih osnov slovenske, hrvatske ter srbske kulture grajeno kulturno spajanje, na podlagi političnega zedinjenja ter gospodarskih, socialnih ter sploh civilizacijskih skupnosti, po posredovanju vseh teh faktorjev se bo vršilo nastajanje jugoslovanskega naroda.

Površno sem že označil, da je slovenska narodna individualnost nastala pod vplivom jugoslovanski skupnosti neugodne preteklosti, da je rezultat politične, skratka — historične skupnosti z nemškim ljudstvom. V tej je vzrok, da smo se toliko diferencirali od ostalih soplemenjakov, da smo postali nacionalno-politično ter kulturno narod zase. Toda kakor že rečeno — pregled nacionalno-političnih dogodkov v slovanskem svetu v poslednji dobi nam kaže, da proces nastajanja narodov pri Slovanih še vedno ni zaključen. S to konstatacijo v skladu smo Jugoslovani naziranja, da nacionalno-kulturnih formacij slovenske, hrvatske ter srbske ne smatramo za končoveljavni zaključek narodnostnega razvoja, temveč da jih smatramo le za fazo tega razvoja, le za nujni rezultat dosedanje naše zgodovine, kakor bo nujni rezultat naše bodoče zgodovine — jugoslovanski narod.

To so v glavnem osnovne misli našega jugoslovanskega nacionalizma.

Utegnil bi se pojaviti tualitam nazor, da zahteva jugoslovanski nacjonalizem le politično edinstvo Jugoslovanov ter pripušča stališče popolnega slovenskega (hrvatskega, srbskega) kulturnega separatizma. Takšno naziranje moramo preiskati z dveh strani, s teoretične ter praktične. Zdi se mi, da sledi iz vsega dosedanjega razpravljanja logično samoposebi, da je vsakdo, kdor akceptira narodno edinstvenost Jugoslovanov, obenem pa stoji na načelnem stališču kulturnega separatizma Slovencev, Hrvatov in Srbov, sam s seboj v nasprotju. Zakaj kdor ne priznava procesa kulturnega spajanja, ne priznava narodnega nastajanja in ta ne more govoriti o narodni edinstvenosti Jugoslovanov, dasiravno je lahko fanatičen bojevnik za naše politično združenje. Zakaj politično zedinjenje samoposebi še ne pomeni narodne edinstvenosti, pač pa je ta poslednja, kakor kaže socijologija, nujna posledica prvega.

Spoznanje te kavzalne zveze je pa silno važno ter nam nudi prehod v praktično premostrivanje tega problema. Trdno sem namreč preverjen, da bo imelo skupno življenje v skupni državi samoodsebe za posledico medsebojne najožje stike z vsestranskim medsebojnim kulturnim sodelovanjem, tudi ako bi naša volja ne bila že sedaj tako jasno usmerjena k temu cilju. Pri nas pa živi marsikdo nezavestno še med starimi mejami, v dosedanjem medsebojno izoliranem stanju ter seveda vsled tega meri bodočnost z ozkih dosedanjih vidikov. In slednjč — kar napravi kulturni separatist kulturnega dela, je vse tudi delo v enaki meri za jugoslovansko skupnost; seveda pa bo kljub temu načelna razlika v marsičem velikega in važnega pomena, kakor nam takoj pokaže podrobno razmostrivanje naše kulturne bodočnosti.

Zakaj kdor priznava načelo edinstvenosti jugoslovanskega naroda, kdor se čuti in smatra za člana našega nastajajočega naroda, temu je nacjonalistična volja jasno usmerjena in z lahkoto bo znal poiskati pravo pot, ko si bomo za bodočnost urejali svoje notranje-politične, svoje gospodarske, socijalne ter kulturne uredbe in zadeve. Poleg očrta-nega nam bo vodilna misel našega dela: Jugoslovanstvo mora vse naše slovenske sile potencirati, mora naše zasebno in javno narodno življenje vedno le bogatiti, mu biti v korist in ojačenje.

Zapisanih in izgovorjenih je bilo pri nas glede bodoče notranje državne uredbe že par pripomb in kakor kaže, se prejalislej sproži o tem javen razgovor. Kakor je podoba, hočejo igrati konvencionalni pojmi: federalizem, centralizem veliko vlogo, kar se mi zdi za naš položaj nepravilno. Zakaj na eni strani je jasno, da bodo zahtevale n. pr. pravne, šolske, kulturne razmere dosedanjih narodno-političnih individualitet primerne posebnega upoštevjanja, da bode uprava, morda tudi ona delov skupnega narodnega premoženja zgrajena na avtonomnih manjših teritorialnih enotah, v skladu s tendenco moderne dobe, ali — na drugi strani pa bo cela vrsta osnovnih zadev

n. pr. zunanje-političnega, finančialnega, kulturno-političnega značaja skupnih vsemu jugoslovanskemu narodu in o teh bo brez dvoma odločal skupni parlament. Zdi se mi evidentno, da bomo uvideli smiselnost in stvarno nujnost takšne notranje državne ureditve in da nam bodo torej preje omenjeni konvencionalni pojmi slabi termini, ker ne vsebujejo bistva nam potrebnih splošnih norm. — V kulturnem oziru pa si bomo n. pr. Slovenci zgradili kulturne institucije, ki so potrebne za kulturni razvitek ter bomo slovensko kulturno življenje koncentrirali, — bržkone v Ljubljani. To naše kulturno dejstvovanje pa bomo obenem družili ter spajali s srbskim ter hrvatskim v jugoslovansko enoto, da se bo medsebojno dopolnjevalo, podpiralo ter tvorilo tako organično, vsestransko kulturno kontinuiteto.

Kakor se je v dobi nastajanja slovenskega naroda pripravljala težnja po vsestranski emancipaciji od nemštva, ki se je pač najočitnejše kazala v jezikovnem purizmu, dočim je v marsičem tudi do danes le napol ali še slabše izvedena, tako se bo pod medsebojnim vplivanjem to stremljenje nadaljevalo ter dopolnilo. Popolna politična ter kulturna ločitev od Nemcev ter naslonitev na čistejši jug, to nam bo pomagalo, da bomo spoznali še marsikako nemško sestavino na našem narodnem bistvu. Za te se ne bomo bali; teh se bomo, če le mogoče, otresli; kar pa bo ostalo pristnih lastnosti naše slovenske individualnosti, te bomo ponesli s seboj kot sestavne komponente nastajajočega troedinega naroda. Na drugi strani pa bo ravno naš vpliv moral stremeti za tem, da vzbudi puristične težnje pri Hrvatih in Srbih, ki naj imajo za posledico n. pr. izločitev turško-arabskih, oziroma italijanskih besed, enako kakor smo bili mi storili z nemškimi.

Nekatere razvitih misli bo morda kdo motril skeptično, kažoč n. pr. na različnost dosedanje kulture, zlasti na ločitev v zapadno-evropsko, latinsko-katoliško vplivani del (Slovenci in Hrvatje) in na vzhodni, grško-pravoslavni kulturni krog z raznimi pojavi, ki so s tem v zvezi, — da ne omenim še mohamedansko-turških kulturnih sestavin. Ne podcenjujem teh momentov, — ali tem pomislekom nasproti pokažem na kulturne vplive moderne dobe. V vseh panogah človeškega življenja se uveljavljajo dandanes vplivi, ki imajo v pretežni večini svoj izvor v kulturno najvišje stoječih narodih evropskega zapada. Ti danes odločilno vplivajo na vse dejanje in nehanje narodov; v primeri ž njimi pač dosedanje versko-kulturne tradicije ne bodo igrale več nepremostljivih ločilnih faktorjev, zlasti če še premislimo, da se nahajamo šele ob začetku nove dobe evropske kulture ter civilizacije. Vzpričo tega se bo pač pomen verske razlike med nami neprestano manjšal in kulturni ter narodnogospodarski vplivi iz zapadne Evrope ali odkoderkoli nas bodo tudi vedli vedno bližje drug drugemu. Seveda je važnost razlike med pravoslavniimi ter katoličani znatno manjša

kakor pomen razločka med tema dvema skupinama ter mohamedanci. Poleg tega pa se moramo zavedati, kako ugodno bo vplivalo na proces zedinjenja, ako bomo odstranili institucije, ki se učinkovito uveljavljajo v vsakdanjem življenju, kakor je n. pr. različen koledar. Uničili bomo močan razdružujoč faktor, ako bomo zedinili katoliki in pravoslavni koledar, ne glede na neprecenljive praktične ugodnosti takšne preureditve.

Naša jugoslovanska kulturna bodočnost pa nam ustvarja velike možnosti. Kakor si hoče v moderni dobi človeštvo svoje državno-politično ter gospodarsko življenje urediti po narodnih skupinah, kakor naj so narodne države nekake celice, ki naj še sestavljajo skupaj ogromen organizem človeške družine, tako in še bolj se človeštvo udeležuje kulturnega razvoja po narodnih skupinah. Mi hočemo v okviru slovensko-hrvatsko-srbske kulturne skupnosti participirati na tem velikem dejstvomjanju človeštva.

To jugoslovansko kulturno skupnost si sedaj ustvarjamo. Pri tem pa ne gre le zato, da se medsebojno poznamo, da beremo v Ljubljani razen Cankarja in Župančiča tudi Vojnoviča ter Stankovića, marveč za to gre, da si ustvarimo samosvojo, na vse strani popolno in harmonično kulturno celoto. Nele umetnost, tudi znanost je bistven del kulturnega udejstvovanja in enako tudi filozofija, npravno čuvstvovanje in naziranje narodovo. Nič več se ne maramo odpovedovati tem kulturnim dobrinam, sklicujoč se na položaj in vlogo malega naroda, — popolnega razmaha, popolnega vsestranskega udejstvovanja se nam hoče, vrednega celega naroda.

Duševna skupnost, kulturna enota nastajajočega naroda bo nastajala, ker se bo gibalo naše duševno delo znanprej v skupnem toku, kjer naj se prosto vpliva in veže, se prepleta z vedno novimi vezmi, ki se dvignejo, se poženo enkrat iz te, drugič iz one skupine. Naš Župančič bo zastavil tudi hrvatsko in srbsko pesem, da bo povzela iz njega ritem in misel. In kolikor bo njegova misel med sestavinami njih porajajočih se del, toliko se bo spajalo slovenstvo s hrvatstvom in srbstvom. In kolikor bo zdrava prvotvorna življenska sila srbstva vplivala na filistrozni, od pedantskega nemštva inficirani slovenski naturel, toliko trdnješe, čistejše in odpornejše karakterje bo producirala naša domovina, in toliko bolj se bo poživilo naše ne več sveže npravno čuvstvovanje in naziranje. In tudi v znanosti bomo lahko samostojni; dosegli bomo v nji vsestransko kontinuiteto, bodisi v študiju lastnega teritorija in lastnega naroda, kakor pri razglabljanju problemov vobče — svetovnega in občečloveškega značaja. In črpajoč iz trudov duševnih sil vsega našega troedinega naroda, se bodo lahko vzpeli slednjič tudi iz nas možje, ki bodo govorili besede, tako tehtne in globoke, da jih bodo poslušali kakor evangelij narodi sveta. In tako bodo nastopile

tudi duhovne sile našega naroda kot aktivne komponente pri velikem kulturnem naporu človeštva. Z njimi pa bomo pognali sok svoje misli, dušo svojega naroda v duše drugih narodov ter se v njih razživel v vedno večje dimenzije.

To so cilji nas, doslej še nespojenih sestavin nastajajočega naroda. Dosegli jih bomo po preteku generacij, ko se bo dovršila med nami tremi ta velika sinteza, ta asimilacija, od vodilnih duhov hoteno, od velike množice in sledečih rodov nezavedno vršeno, naravno spajanje. Proces se v naših dneh pričinja, zakoni zanj pa so tu že od davnih dni.

Igo Gruden:

Na Krasu.

Kraško polje s kamenjem ograjeno,
suho, razpaljeno, nikdar pomlajeno,
v pretesnih dolinicah se razprostira:
na njem pšenica brez dežja umira,
vene ajda in trta sahne,
še vetra ni, da skoz njo dahne ...

Zdravi možje in starci še čvrsti,
žene, dekleta in starke — po vrsti
srčno te borne lehe gojijo ...
in voli furlanski se v solncu kadijo,
fantič jih z beko in s klici priganja,
stopa po razoru, žvižga in sanja ...

Kraške vasice z zvonikom na sredi,
znanke ste mi v pomanjkanju, bedi:
pohlevne hišice s slamo pokrite,
na podu glavice spletene v kite,
po oknih nagelj, zelen rožmarin
fantom v Ameriki cvete v spomin ...

In rekli so mi, da hodil si tod,
a jaz vse zaman sem ped za ped
iskal tvojo božjo sled, —

o Gospod!

*Ni nejasna ta naša vrsta melankolična jefta
fab: 17/3 1918*

Univ. prof. dr. Otokar Fischer v Pragi:

K jubileju „Narodnega divadla“.

(Za „Ljubljanski Zvon“ sestavil avtor na podlagi svojega predavanja in nekaterih svojih člankov.)

„Narodnemu divadlu“ izpoveduje danes ljubezen vsa naša javnost: občinstvo iz hvaležnosti za dojme od prvega, otroškega poslušanja „Prodane neveste“ do današnjih dni; umetniška občina igralcev in avtorjev v ponosu, da je član te kulturne celote in stoji, ko se je na ta način izpolnil sen njenih mladih let, v žarišču narodnega življenja; in tudi mi kritiki kažemo udanost, ki nas družijo s pozoriščem in dvoranami, s teraso in stopnicami onega poslopja, kateremu smo mnogokrat in mnogokaj očitali, katerega geslo pa, namen in prihodnost je morda izmed vsega v Pragi nam najbolj prirastla k srcu. Da pa se je uresničilo našega razvoja davno hrepenenje, katerega izpolnitve se veselimo danes kakor nekdanj navdušeni stavbeniki „Narodnega divadla“, nalaga nam mlajšim, da izvršujoč testament prejšnjih generacij obenem že iščemo novih ciljev.

Po umetniški centralizaciji so klicali politični činitelji že pred letom 1848., in človek ne more brati brez ginjenja, da je baje naš Tyl, v katerem se je takorekoč simboliziral boj za češko dramo, takoj v svoji prvi, neohranjeni pesmi prorokoval ustanovitev „Narodnega divadla“. Vsi provizoriji, od „Boude“ preko „Rožne ulice“ in preko arene do začasnega gledališča, vsa ta gostovanja v stanovskem gledališču, ravnateljjevanje Štěpánkov, Stögerjev, Hoffmannov, katera so spremljale pesniške tožbe in nade, se nam kažejo kakor večalimanj zavedno stremljenje, da se napravi konec samovolji principalov, slučajnostim najemov, blodnim romanjem potovalnih družb in da najde gledališka umetnost svoj trden dom. S kakšnimi težavami se je morala boriti češka drama v predmarčnih dneh, je dovolj znano: vse ponižanje pa, ki ga je bilo treba prenašati, vse zasramovanje, ki je hotelo Čehe potlačiti, obseže nas pri spominu na posameznosti, ki jih niti ni mogoče dovolj pogosto in živo priklicati v spomin. Če se n. pr. spomnimo, da se je morala predstava po dveh urah prekiniti, pa naj je tudi šlo za po-

*X Te dni menda pogorela - za sidarji
gorena obleka „Prodane neveste“ - zagrebški gledališčnik*

membno igralsko benefico ali za izvajanje domoljubne igre, ali če se zavemo brutalnosti takšnih čisto tehniških ukazov, imamo pred očmi jasen primer trpljenja, proti kateremu se je dvigala celota in proti kateremu se je razraščala mlada drama, vkljub vsem poizkusom pritiska. Med tem ko je bila prva vez prvih dramatičnih korakov skupni cilj stalnega gledališča, torej želja po neki stvari in pozitiven cilj, je bila pa druga vez zavest skupnega neprijateljstva, je bil drugi združevalni čut odpor, globoki instinkt, katerega je podpirala zgodovina in probujala sodobnost, ena besedica: besedica „proti“.

Ta glas je ostal do danes temeljni motiv čeških dramatikov. Toda v onem drugem, združevalnem, pozitivnem čutu je nastala izprememba. V začetkih češkega gledališča je pomenilo biti dramatični avtor — delati gledališče. Ne le Kajetanski dom na Mali strani, kamor se je v tridesetih letih zatekla češka drama in kjer je bila takorekoč rodoljubna dolžnost, da se talent in netaalent udeleži diletantskih igralskih poizkusov: tudi mnogo pozneje so okoliščine zahtevale sodelovanja avtorja in gledališčenika, pesnika in igralca, pisatelja in dramaturga, in od Tyla preko Kolára še do Stroupežnickega, Bozděcha in Šuberta so se avtorstvo in igrilstvo, ali pa avtorstvo in režija, ali pa avtorstvo in ravnateljstvo složno združevali v eni osebi. Danes nasprotno je taka združitev funkcij in talentov izjema, danes je v dramo prišla literatura in mnogo pogosteje se v avtorju z dramatskim pesnikom družijo dramatski teoretik namesto gledališkega praktika. To je razvoj dobe; nekakšna delitev dela; nova specializacija, četudi morda naši dramatski činitelji v drugem oziru, učiteljskem in političnem, zavzemajo stališče, ki brani temu, da bi se gledališče postrokovnjačilo ali se zestetiziralo. Eden, in to ne zadnji vzrok za izpremenjeno razmerje h gledališču je ta: od tega časa, kar stoji „Narodni divadlo“, smo za izpolnitev velikega sna bogatejši; smo torej revnejši za eno krasno hrepenenje; naša drama ima eno izpodbudo častihlepnosti manj. Naši avtorji morda upajo, da pridobe svet, ali da dočakajo premijero pri Moskovskih: polagati s svojim delom enega izmed kamenov k „Narodnemu divadlu“ jim ni več dodeljeno.

Ogledujejo se po novih nalogah, ki bi zahtevale sodelovanja vseh: pesnikov in igralcev, kritikov in občinstva, umetnosti in javnosti. Pravkar minuli dnevi so nam nekatere izmed teh bližnjih nalog zastavili: narodno gledališče v Brnu, narodno gledališče med Slovaki, novo gledališče v Pragi. Prisotnost slavnostnih gostov nam kaže analogijo naših stremljenj s težnjami slovanskega vzhoda, slovanskega juga. Ideja slovanskega narodnega gledališča tudi nam leži pri srcu, se dotika tudi naših interesov. Ti cilji pa za nas nimajo več one opojnosti, ki je z njo sen o „Narodnem divadlu“ v Pragi vplival nanje. In vendar smo še bogatejši, ko tisti, ki so bili pred nami. Verujemo, da iz noči groze

in krvi vzraste novo življenje. In kakor je bilo hrepenenje vsakega izmed prejšnjih avtorjev, da prvi stopi na oder „Narodnega divadla“, tako je častihlepnost vsakega izmed današnjih dramatikov, da on prvi svoje delo položi v roke osvobojenemu narodu.

* * *

V prazničnih dneh, prešinjnih od upanja, se obrača naš pogled v preteklost in vidi može, ki čuvajo zapuščino češke drame. Kaže se nam, v sredi svojih dreves in gredic, dobri Klicpera; in vojaškega muzikanta sin, Tyl, ki je posvetil svoje življenje, zabljen od gledališča kakor od kače v raj, slavitvam srca in godbe; in Kolár, ki meče v gledališče, onemelo od strmenja in groze, svoje bliske in kletve; in bliže se pomika pogled: preko ironično se nagibajočega Bozděcha, ki izginja neznano kam, preko trdega Stroupežnickega, zastirajočega hrepenenja s spačenim smehlajem, pa do elegika Zeyerja, ki se je povsod, tudi doma, čutil gosta, in do Jiráska, ki je danes doma v vsakem srcu; od umerjenega Svobode, od pagansko, tōda tako mehko in dobrodušno se smehlajočega Vrchlickega, pa do njegovega ožjega rojaka, mladostno kipečega Hilberta, in do mladih in najmlajših.

Poleg nositeljev tudi to, kar v misli nesó, dobiva vidno, slišno obliko. Kaže se nam češka drama kakor romajoča jasna točka, v kateri so osredotočajo žarki vsega mišljenja; spominjamo se najznamenitejših dni, ko je češko gledališče in splošna radost in bolest zvenela z enim zvokom. Vstaja nam v mislih zimsko popoldne tridesetih let, ko je, položena v praško burko, v stanovskem gledališču odmevala pesem, ki je potem postala narodna himna; in viharji leta 1848., ko se je na odru prvokrat slavilo pobratenje Slovanov, ko so Hus in Husitje obvladali fantazijo pesnikov, ko je misel svobode iz državne zbornice zahitela v dramo; spominjamo se Bozděchove državniške enodejanke, ki je v začetku sedemdesetih let dala zgodovinski pendant k protestu zbornice češkega kraljestva proti nasilnim aneksijam; ustavimo se pri letu 1898., ko je Zeyer, sanjavi pesnik davnih časov, razburjen od krivic sedanje dobe, svojo bajko o Mahuleni položil v roke Hurbanu Vajanskemu in vsem prijateljem Slovakov, dobro vedoč, da „pride to teptano ljudstvo na dan kakor nekoč Lazar“; in z ljubeznijo se pomudimo pri razburkanih dneh lanske pomladi, ko se je na inicijativo najrealnejšega režiserja in najbolj narodnega pisatelja, Kvapila in Jiráska, pripravljval manifest, v katerem je bila naši drami odmenjena tako činorodna naloga.

Ideja drame in misija naroda se zlivata. Zakaj o čem je govorila češka drama v prvi vrsti? In o čem govori do danes? Bilo je rečeno o irski drami: naj je njena površina simbol, zgodovina ali bajka —

historial pokrilitje Prešerin, o vege spomenka. Vrchlicki, misl. je govoril o 487 z njim

njena duša je Irsko; njen junak je Irsko. Podobno tudi pri nas. Ne glede na mesta o neminljivih pravicah in na jasne omembe v historičnih igrah, bi spoznali, da je glavni junak čeških dramatikov narod; glavna vsebina sen o svobodi. To ne pomeni, da se umetnost ponižuje k politični agitaciji; to pomeni, da so si dramatik ohranili zavest žive zveze s celoto in da drama izgovarja, česar je srce polno. V igrah o preteklosti se postavlja današnjemu pokolenju pred oči svetli vzor, kaže se slava, ki se je od nje komaj senca ohranila, dviga se svarilo pred nagnenjem k preprirom. In v današnjih dneh namera Žižkova ali svarilni zgled Gerov pri Jirásku, ponosne sanje Falkenštejnove pri Hilbertu in avanture iz pruske vojne, odsev današnjih skrbi in nad, smelo vržen v Dvořákovega Knížeta in Václava IV. — vse to govori z besedami, ki jih ni mogoče ne razumeti. In o čem govore naše bajke? Naše ljudske igre? Kaj pomeni Jiráskova Lucerna? O čem se govori v njegovem Panu Johanesu? In kakšna tožba drhti iz romantičnih in tujezemskih sanj? Po kakšnih gorah blodi Dykov španski vitez Tyčka, na čem trpi pri Hilbertu genovski najditelj v modernih dramah? Kaj je nedopovedano v starotestamentarni igri Lomovi o obljubljeni deželi in kaj se v Theerovi pesmi dviga izpod titanskega klubovanja proti vsemogočnemu Diu? Kaj drugega ko hrepenenje naroda, ki sam meni, da je izvoljen, kaj drugega ko glas užaljenega človečanstva.

Da, človečanstva. Zakaj ponos dramatikov je, da so, varujoč testament domačih razširjevalcev evangelija, v duhu nove filozofije svetovnega humanitarstva in češkega realizma, dvignili svoj glas v imenu človečanstva. V dobi, ko se postavlja pogosto umetna stena med dvema pojmom, od katerih eden ima latinsko ime — socializem — in drugi se imenuje po grški — demokracija, — je dobro zapomniti si, da se za češko dramo ta dva pojma zlivata, da se je avtor, naj je pripadal že tej ali oni strani, s svojim delom zavzel za človečanstvo, torej za te, ki so tlačeni, in ki je z njimi čutil bratsko sočutje. Bolestna ironija v naslovu in vsebini Jiráskovega Služabnika svojega gospoda pove, da češka drama v vsakem, kdor je ponižan, najsibo iz družabnih ali plemenskih razlogov, vidi in spoštuje pred vsem „sina človekovega“. Čut pravičnosti, fino izražen pri dramatikih ženske duše (naj se žene imenujejo Mina, Maryša, Rubešova, Radimska) in pri bojevnih za ženske pravice, obenem z objektivnim pogledom na teptane kaste, obenem z obilnim obdelovanjem družabnega in verskega zboljšanja na lastni račun — od Tylovih Kutnohorskih havířev preko Šubertovega Jana Výrave do Krejčijeve Polnoči in Mahenovega Janošika in Mrtvega morja — to vse kaže, s kakšnim duhom enakosti in bratstva je prešinjeno delo dramatikov, ki so mnogo premišljevali o bistvu francoske in domače revolucije, o nasilnih osvobojevalnih dejstvih, o razmerju med pravico in močjo.

S svojim duhom se češka drama ostro loči od tujih del. Svoje karakteristične oblike pa doslej ni privzela, ker ni imela — kakor češka glasba — jasnega in edinega vzora, po čigar sledovih bi korakala z varnim zaupanjem. Doslej še išče, hrepeni, se bojuje. Gre dramatiško pokolenje za pokolenjem, in kakor v stari Heladi, tako se na tem pohodu z veliko misijo, kjer se imena menjajo, ideja pa ostane enainista, iz roke v roko podaja baklja.

Ant. Debeljak :

Dvom.

V topli vesni
znova zelené mecesni,
čvrsti hrasti
košaté se v bujni rasti,
iz prstí
spet stoteri cvet brsti —
vsepovsod
pólje pestri preporod!

Ah, odkodi mračna misel,
ki možgane lačna gloje
pa do srca jedko zbada:
„Kam izteka se življenje tvoje,
„kam mladosti jarki dan zapada,
„se utrneš večno v nepovrat,
„se li v bitje vrneš ko pomlad?

Detel
je na bolno bukev zletel
in obvisel:
trka, vrta, škrtá vedno huje ...
A kedo izkljuje črva-misel?

Dr. Ivan Lah:

Rod Jurija Klemenčiča.

(Konec.)

Vokraju so rekli onemu mestu deželna vrata, ker je za njim cesta prestopila kranjsko mejo. Kmetje so posebno spomladi z vprašujočimi očmi gledali na visoko skalo, ki je z ogromno pečino visela nad dolino, ki je bila na tem mestu posebno ozka. Drevesa so se vzpenjala po skalni pečini navzgor, brez slutnje, da s svojimi koreninami služijo vodi, mrazu in vetru pri uničujočem delu.

Pod skalo v zatišju je čepela drobna kočica z malimi okenci, svetila se je in se smejala v sreči in zaupanju.

(Drugi dan je dobil Tonček vročico. „Skala se bo utrgala“, je bledele, ko je babica v molitvi slonela poleg njegove postelje. „Ali si bila na plesu?“ Starka je bila vsa zbegana. Telegrafirala je Luki, naj pride takoj na pomoč.)

Terčič sam je poslal telegram, in ko se je pripeljal domači zdravnik iz T. . . , je prišel tudi odgovor od Luke: „Pridem zgodaj zjutraj.“

„Scharlach, wahrscheinlich ein schwerer Fall,“ je rekel zdravnik iz T. . . , ko je Tončka pregledal. Dal je zdravilo, ki ga je prinesel s seboj, zapisal je račun in datum v knjižico in se je odpeljal.

„Ah, kaj ta ve,“ je rekla Sajevčevka, ko je stregla vnuku. „Ko pride Luka!“

(Toda za dečka ni bilo več rešitve. Umrli je v rokah Lukovih — zadnji potomec slavnega rodu. Pokopali so ga na domačem pokopališču, kjer so stali spomeniki rodu Ankovega in Sajevčevega. S težkim srcem je spremljala starka svojega vnuka v grob.)

Še enkrat se odpre grob, je mislil stari Klemenčič, ko je gledal nagrobni spomenik in se je spomnil vseh, ki jih je spremil sem, kajti vsi so bili prijatelji njegovi in njegove hiše. Še enkrat se odpre grob in sprejme vase Pio Marijo in dokončana bo zgodovina rodu Ankovega, ki se začne s prababico Uršulo, katere grob je na pokopališču starodavne cerkvice sv. Osvalda, ki stoji visoko gori pod gozdom; močje je bila ta cerkva postavljena v dobah, ko je bilo v dolini še jezero . . .

(Luka se je za stalno naselil med svojimi ljudmi. Na Klemenčičevem domu je bilo živahno. Franica je imela lepe zdrave otroke. Tudi Petrovo hčerko so vzeli k sebi. Stari Klemenčič je videl rasti novi rod. Tam kjer je pot zavila s ceste proti Klemenčičevemu posestvu, je postavil stari Klemenčič Luki preprosto hišo sredi vrta, kjer je bilo polno rožnih grmov in cvetlic. Luki je gospodinjala stara Neža: a tudi Franica je skrbela, da je mladi zdravnik lahko vse svoje delo posvečal blagostanju in zdravju preprostega naroda. Luka je bil srečen; v samotnih urah se je spomnil svojega mladega sna, Regine — toda ostal je sam.)

Luka se je zanimal za vse, kar se je godilo na domačem posestvu, in Matej je vedno rad poslušal bratov nasvet, ki mu je pojasnil marsikaj: vselej je bilo, kakor da je zavel dih čistega zraka z daljnega sveta, s katerim je bil Luka stalno v zvezi.

Mladi gospodar na Klemenčičevem posestvu še ni bil niti v Lurdu, niti na kaki drugi daljni božji poti. A nikdar ni zamudil gospodarske razstave v Ljubljani in v Gradcu, in ko je čital v časopisu, da je v kopališču G . . . otvorjen nov hotel, čudovito opremljen in urejen po vseh tehničnih iznajdbah — si ni pomišljal, da si je šel ogledat ta čudež.

(Luka je napravil izlet v Florenco, domovino Regine, in je videl tam mnogo krasote.)

Toda ko je prišel domov, je bil hvaležen usodi, da je ravno pod stenami Korošice njegov dom. Čutil je, kako mnogo mu je dala v dušo in koliko je v njem vzgojila ravno njegova domovina . . .

Od časa, ko je izročil gospodarstvo popolnoma Mateju, je postal Jurij Klemenčič nekak varuh posestva svojega rodu. Prepuščal je Mateju vodstvo in upravo — samo včasih, kadar bi bila kaka novotarija preveč izpremenila zunanost, je ugovarjal.

Tako je branil stari Klemenčič, ko je Matej hotel podreti starodavni mlin, ki je od nekdanj mlet črno moko za domačo gospodarsko potrebo, in hotel postaviti nov mlin.

Zdelo se mu je, da je ta mala zidana stavba živa družica iz njegovih mladih let in da jo mora čuvati. Imela je popravljeno sivo streho poraslo z lišajem; kolo je bilo počrnelo in z mahom pokrito, z osi so se spuščali dolgi zeleni brki.

Priznal je sicer Matejeve in Lukove razloge, da bo bolje kupovati v kraju pšenico in mleti doma, nego mnogo dražje plačevati belo moko in druge izdelke, ki jih ni bilo mogoče mleti v starem enostavnem mlinu — prosil je, da naj z izpremembo počakajo vsaj, dokler je živ.

In tako je ostalo neizpremenjeno slikovito zakotje, kjer je iz raznih prepletenih grmičev pri padcu divjega potoka molel ozek žleb, ki je vedel vodo na mlinsko kolo. Celo žleb je bil z mahom porastel, kakor da bi bil s kožuhom pokrit, in zdelo se je, da se voda poigrava mehko in toplo v njegovem naročju. Kako se je življenje obrnilo povsem drugače, nego si ga je bil Luka predstavljal! Ko je vstopil v semenišče, mu ni prišlo na misel, da bo nekoč zdravnik, priljubljen zdravnik v svoji domovini, v zapadlem kakor od sveta odrezanem kotu sveta, in da bo tu bogato napolnil svoje življenje.

Tu v gorah, kjer je poznal vsak kot, vsako obliko, tu je čutil jasno in močno, da spada k celoti, ki je v njem s svojo veličastnostjo in ogromnostjo vedno budila občudovanje, zvestobo in udanost. Njegovo življenje se mu je zdelo čim dalje bolj kot neznamen del v razvoju one velike celote prirode, ki tvori njegovo domovino in njeno prebivalstvo, čutil je, da je njegov edini namen, to domovino razjasniti z duhom in ogreti s srcem. Bilo mu je kakor v mehkem naročju; v svoji zadovoljnosti je čutil radost, kajti bil je brez skrbi in zadostoval je samemu sebi.

Videl je zdrave bratove otroke in je v početku občutil očitek, da ni dal svojemu življenju bodočnosti, da je pustil ta dar prirode neizrabljen.

Toda čim bolj je poglobljal svoje življenje kot zdravnik, čim bolj se je posvečeval vedi in življenju svoje domovine, tem bolj so se ti očitki polégali.

Človeštvo ni samo v sebi namen prirode: njej ni ležeče na vsakem posamezniku, je-li člen v verigi nadaljnjih živih bitij, ali ne. Življenje računa z vsakim posameznikom samo kot z neznatnim delcem celega svojega razvoja, naj je že v katerikoli smeri. Dasi je človek manj nego neznamen atom v epohah prirode, ima vendar vedno svoj pozitivni pomen. Samo z delom pospešuje razvoj in procvit celote, katere končni vrhunec mu ni znan; njegovo zanikavanje nima pomena: prepogosto je to le podlaga novih višjih dejstev.

Vse sile človeka, duševne in telesne, so življenja zmožne: treba jih je le spoznati in jim najti nalogo, ki jim je določena.

Luka je dolgo stal tako zamišljeno. V početku, ko se je preselil v gore, je pogosto premišljal in prepričeval samega sebe, da se je prav odločil: sedaj ko je imel trdna tla pod nogami, se je končalo tako premišljevanje vedno z radostjo in zadovoljnosjo.

Vpliv njegove ljubezni do domovine je posegel tudi v življenje na Kokri. Izginjalo je počasi tujstvo, ki je pretilo, da bo tam zapustilo svoje sledove. Sinovi gorskih pastirjev niso morali odhajati s culami na ramah v tuja mesta, da bi tam našli sreče.

Od doline pod gradičem do šumne občine žag na Kokri je vel sedaj nov veter, prišlo je spoznanje; vse je stremilo za tem, da bi se iz tega kraja ustvarilo zavetišče, ki bi bilo polno bogastva in krasote! Kajti kaj bi bil stari Benedetto mogel odreči Regini, ki mu je v življenju nadomestila družino, in kaj bi bil mogel odreči Luki, ko ga je pregovarjal z utemeljenimi razlogi!

Od dob prababice iz rodu Ankovega sta pomagala napuh in bahavost, ki sta vzrastla z žagami na Kokri, tujcu, da se je naselil v dolini in je delal svoje dobičke iz naravnih darov: on ni videl in se ni oziral na nadarjenost in zmožnost ljudstva, ki ni mogla uničiti težke more in se je bolj in bolj umikala.

Žage posestnikov so se izpremenile v gosposka podjetja; stara cesta, kjer se je svoj čas Uršula vozila v mesto, se je opustila, ker je bila izpeljana nova, urejena cesta. In svetu se je odprla pot v nekdanjo nedostopno zakotje. Zdelo se je, da hodita poguba in pogin po novi cesti, da propade pod njo staro življenje v dolini nekdanjega jezera in da požene tu novo tuje cvetje.

Toda ni se zgodilo tako: zdrava pamet in čisto čustvo sta združila zopet, kar je od nekdanj spadalo vkup: ljudstvo in kraj.

Korošica, orjaška in mogočna, ki je preživela vekove in je gledala brezcutno na izpremembe v dolini in na življenje izginjajočih in rodečih se generacij, je tudi počasi podlegla času, ki je vkljub nedostopnim višavam — odnašal vso njeno silo, prašek za praškom, kamen za kamnom v dolino.

In kakor da je pokorno slušala voljo svojega gospodarja, je zanašala počasi s sveta posestvo Klemenčičev, last starega rodu, ki mu je nekoč v davnih dobah prijazno ponudila zavetje na plodni grudi svojih obronkov.

Zmožnost rodu se je razvijala v boju s naravo in z življenjem; vzrastla je v silo, ki je morala sedaj nastopiti proti uničevanju, zato je iskala novih virov in si je podjarmila novih sil.

Tako sta se življenje in zunanost te pokrajine izpreminjala; vse delo je bilo enako komaj mravljinčjemu trudu: toda vse se je vršilo pokorno in udano po zakonih, ki so nam nerazumljivi. Solnce, ki je nad Ankovo kočjo stalo še visoko na obzorju, je bilo v dolini že zašlo za gore.

Sence so rastle v podnožju gor: v njih še ni bilo nočne tišine, kajti vrhovi gor so se še kopali v njegovem svitu.

Luka je nekaj časa gledal sence, ko je naenkrat iz njih vzletel ptič, ki se je dvignil nekje z gorskih sten in se je na mirnih perutih dvigal nad dolino, nad lesovi, više in više, do solčnih višav, postajal je manjši in manjši, preletel je vrh Korošice in je izginil za njim.

Luka je vstal, ozrl se je na kočo in je odšel po stezi na drugi rob, od kočice h gradiču.

Pia Marija Sajovčeva je v tem popoldnevu pozdravila v svoji praznični izbi starega svojega prijatelja Jurija Klemenčiča in ga je pogostila z zakuski in s kozarcem vina.

Starost se je očitno poznala obema.

Pia Marija se je po Tončkovi smrti odrekla vseh skrbi; porabila je čas za drobnarije v svojem gospodinjstvu in je mnogo čitala; toda pri čitanju so se njene oči pogosto zagledale preko knjige in so se izgubile v slikah iz njenega lastnega življenja.

Njen obraz so obdajali kot mleko beli lasje, oviti s črnim žametnim pasom, lice ji je bilo jasno in mirno.

Ni bilo v človeški moči rešiti Sajovčev rod. Moč, ki je višja od človeške, je odločila drugače. In Pia Marija se je udala in je verovala, da ona moč deluje po svoji pravici.

„Da, Jurij, Klemenčiči bodo sedaj mnogo pomenili za naš kraj — kakor so včasih mnogo pomenili Anki. Sajovcem ni bilo usojeno, da bi se bili tu razrastli.“

„Klemenčiči!“ je rekel stari kmet, ki se mu je bila junaška postava že nekoliko upognila, in je prikimal z glavo.

„Daj Bog! Da, Pia Marija, oba sva si življenje drugače predstavljala. Pri tebi je usoda velela smrti kositi, a pri meni je velela življenju roditi tako, da tega niti sam nisem razumel. Nihče bi ne bil rekel, da bo iz Mateja tako dober gospodar. Vedno me je skrbelo, da ne bo za nobeno rabo, ko ga ne bom več vodil za roko — pa se tako dobro vede.“

„Da, da,“ se je zasmejala Sajovčevka. „Matej je potreboval Franico. Dobro si je bil takrat izbral.“

„Dobro si je izbral,“ je pritrdil Klemenčič. „Vse zna urediti, kot je prav, in otroke ima, da je veselje.“ In stari kmet se je posmejal pri misli na vnučke.

„In ti lahko mirno čakaš konca! Franica poskrbi zate, če bi bil bolan. Kako lepo je ravnala z očetom, ko je umiral! In vendar ni nikoli nič dobrega od njega imela. Ko je bila še otrok, ji ni dal niti jesti dovolj.“

Klemenčič je prikimal njenim besedam.

„Jaz bom umrla bolj zapuščena,“ je rekla Sajovčevka in se je zagledala skozi okno. „Tu na posestvu svojih očetov.“

Vedno jo je zbolelo srce, kadar je pomislila na svoj konec. Klemenčič je razumel njeno boleost, a je ni znal tolažiti.

„Res, dobro je pri nas,“ je rekel, da bi pregnal njene misli, „a na Petra se ne smem spomniti in ne smem niti pomisliti, da mala Jirca ni niti Matejeva, niti Franičina.“

In je oprl glavo ob roko.

Sajovčevka se je zagledala vanj. Vedela je dobro, da stari Klemenčič ni prebolel te bolesti, tega razočaranja v življenju.

„Kaj bi to, Jurij! Življenje je naš gospodar. In v čemer te je prevaralo v najstarejšem sinu, povrnilo ti je v polni meri v najmlajšem Namestu Petra bo Luka ponos tvojega rodu.“

„Kaj ponos!“ Klemenčič je dvignil glavo in se je posmejal. In njegov nasmeh je bil napol radosten, napol žalosten. Stari kmet je bil predrago plačal svoj sen.

„Življenje je gospodar,“ je nadaljevala kmetica, „ono zahteva svoje in stori svoje. In mi niti vselej ne razumemo! — Veš, Jurij,“ in Sajovčevka je vzela v roke knjigo, ki jo je čitala v jasnih popoldnevih, ko je k nji zvenel z dvorišča gospodarski ropot in z vrta pod posestvom krik in smeh Perčičevih otrok, „pogosto si predstavljam, ko čitam sedaj te povesti iz našega kraja, kako je moralo našemu življenju napraviti prostor celo to jezero, ki je bilo tu sto in tisoče let. Ko je propadlo in je ž njim izginilo njegovo življenje, so bila za nas pripravljena plodna tla. Tako ne vemo, zakaj in odkod so naše nesreče.“

* * *

Bil je že večer, ko je šel Klemenčič domov.

Izbral si je pot po lokah.

Vrhovi gor so bili temni, gozdi so ležali v sencah dolin. Toda pobočje Korošice s sneženimi polji je bilo ožarjeno s temnozlatim leskom, ki je postajal boljbolj rdeč, dvigal se je više in više in, predno je dosegel vrhunec skale, je izginil.

Večerno obzorje je bilo jasno; le nad vrhom Korošice so še leteli drobni oblaki. Velika zvezda se je svetila med njimi, ravno nad najvišjim vrhom.

Vigilije.

(Iz knjige „Stavitelé chrámu“.)

I.

Kot straže tvoje bedimo
na krajih opasnih;
pred nami mejijo svete tvoje noči,
za nami spečih kraljestva.

Težki dih bratov nam v lice udarja,
razžgan od solne tisočero,
ki plamenijo pred njih očmi,
zaklopljenimi v snu,
nam že nevidna.

In kretnje njih rok brezštevlnih,
trudnih do smrti od dela sanj,
zastonj se iščejo v témi,
in zmedene besede, šepetane iz sna,
udušene od poljubov senc,
spajajo naše duše
v zmisel novi.

Zvezda ugaša za zvezdo,
za svetom svetovi,
mrtvi trenotki
na uri cvetov.

In bratov tisti, ki so se prebudili,
sedajo poleg nas,
zbledeli še od spanja skrivnosti,
k vigilijam.

In vendarle, kolikrat, slabi,
smo jih zavidali, speče!

Žar naših oči je spalil rese,
ki smo v omotici jih zaprli.

Vse luči,

ki so nam v roke jih stisnili odhajajoči,

so ugasnile v naših svetilkah,
a mi bedimo še vedno.
Le morja svetlikajoča, modri plameni
nad zakladi, skritimi v zemlje globinah,
trepečejo v rovih nóči,
svetilke rudarjev,
ko z luči bogatih višin so stopile
delavci-sence.

In slutnja našega jutra v daljavi!
V temah reči simboli,
molčeči.

II.

Slišite! Žarkov pesem,
sluhov halucinacije,
grmenje zvonov nevidnih
v bedenje oslabelo,
pozvanja k našim dušam
preko vse zemlje!
Vstran okrenjena polobla našega svetâ
tam koplje se v solncu
prihajajočega jutra!
Cvetoči vrtovi južnih otokov
tam plavajo sredi morij!
Ptiči neznani v oblakih so isker in pesni
spustili se vrh palmovih gajev!
Od luči kot teže zlatega vina
zgrudili so se h kelihom cvetov,
da razlito dehti zdaj iz trave!
Metuljem so vnela v plamenih se krila
od urnega leta!

Ampak tu noč, odprta vekovom,
in pa oči, otvorjene nóči,
in pa bolešt, ki brani v snu jih zapreti
in goljufati žejo ustnic
s poljubi senc . . .

Mukoma raste hip iz trenutka,
kakor prepad iz prepada,
ki ga v podzemeljskih sklepah
apnenčastega pogorja

stoletja obokajo:

reka izgubljena, iz luči treščena v temó,
brizga tam, spenjena, v votlin tisočero
in išče in kliče žarkega svojega ljubčka,
solnce!

Celi svet tam zvokov ječečih,
kot groza obokov, ki rušijo se,
grmí v odmevu njenega plača, —
zaman:

zapadlo solnce, zapadlo v studenih
stalaktitnih lesovih . . .

III.

O Moč Večnega Slóva!

Osvobojujoča!

Mrakovi v sladkost razpuščajoči
od druge se luči!

Nauči nas novih molitev
v naših bolestitih

nad sanjajočimi brati!

Molitev smrtnih tesnob in tistih, ki kri potešijo,
ljubavi tesnob in tistih, ki rast okrepijo,
gospodujočih nad bitji nevidnimi,
od bratov ležišč zaklinjajočih
vampirje sanj!

In ko spremeniš v en edini požar
naše trenutke,

udari z bičem svojih viharjev

v njih iskreči se kaos;

v vse štiri tajnostne tečaje razvej jih

in daj, da v noči globinah

sto milj med seboj zažarijo,

liki na črnem firmamentu

sistemi zvezd,

in da se vsemira tvojega prostor

brezdanji pronikne z iskrenostjo luči,

spojene z ednoto tvojih zakonov,

gasnejo in se znova raznetijo,

krožijo, begajo in poigravajo

po tvoji sveti volji

vekomaj!

Portret.

Imam prijatelja. Vihrav je, a ravno radi tega ga ljubim. Vsemu se je že izneveril: ljudem in principom, ženi in ljubezni, prijateljem in filisterstvu; le svojem otroku, čopiču in paleti ne!

Ima hčerko, drobno igrčko, na kateri visi z vsakim utripom svojega ljubečega srca, ki jo gleda in varuje kakor punčico svojega očesa. O svoji umetnosti pa pravi, da je solnce njegovega blodnega življenja; nekak posvečen krst, ki mu očiščuje in povzdiguje k Bogu duhá, od bedne vsakdanjosti utrujenega. Vkljub temu, vem, da prime redkokedaj za čopič in paleto! Tembolj pa se bavi z malo Sonjico, prenaša jo kakor najskrbnejša pestunja po hiši gori in doli, včasih stopi z njo na vrt, da ji natrga dehtečega cvetja in opleta z njim njene mehke, svilnate laske.

„Vidiš,“ mi včasih zatrjuje, „to dvoje imam: otroka in umetnost Sam ne vem, kaj mi je ljubše! A čisto dobro čutim, da je oboje v meni tako trdno zvezano, da kdor bi mi vzel eno, bi ubil v meni tudi drugo.“

Večkrat sem o tem razmišljal, pa nisem mogel priti stvari na dno. Morda je v meni premalo umetnika, kajti le tem je dano, da zaslutijo v človeku in večnosti skrivnosti, ki ostanejo nam, navadnim zemljanom, večno zaprte.

Njegovo razmerje z ženo je, kakor pravimo, dobro. Ne bom trdil, da jo ljubi, kajti ljubezen umetnika do ženske je pojem, ki se da krčiti in širiti po vsakokratnem razpoloženju njegove do skrajnosti senzitivne, a tudi z ozirom na svet in življenje v njem zelo nasprotujoče si duše.

Skrbi za njo, kupuje ji najlepše toalete, vodi jo na koncerte in v gledišča in stori za njo sploh vse, kar more od njega zahtevati zunanji svet, da ga lahko prišteje med dobre zakonske može. Kakšno je njuno razmerje med štirimi stenami, ne vem, ker so to stvari, v katere se ne vtikam rad! Le to naj povem, da sta se vzela iz ljubezni.

Svoj atelier ima postavljen na koncu čudovitega parka vile, kjer stanuje. To je stavba v prijaznem švicarskem stilu, kraj ceste, ki vodi

iz mesta ob morskem obrežju. Dvoje nadstropij ima in na pročelju balkon, odkoder imaš lep razgled po zelenem, Jadranskem morju tja do samotnih, istrskih hribov in solčnih, furlanskih nižin. Koliko lepote krasnih solčnih zahodov in tihih poletnih noči sva užila na njem!

Družbe nima posebne. Star advokat, neka bledolična znanka gospe in jaz smo edini družinski gostje, ki se shajamo vsak četrtek stalno v njegovi hiši. Advokat sedi navadno na zofi v kotu bogato opremljene sprejemnice, kadi zamišljeno svojo havanko ali pa se igra s Sonjico, ki kaj rada jaha na njegovih šibkih, a za njeno primitivno umetnost precej varnih kolenih.

Gospodična Vanda Severjeva, tako se namreč imenuje drugi hišni gost, se ziblje udobno v pletenem stolu pri oknu in sreba zadovoljno črno kavo iz majhne, japonske čašice, a pri tem se pogovarja z gostiteljico o vsakdanjih dogodkih, ki jih je med tednom nabrala pri vseh svojih znancih in znankah v mestu.

Jaz in Milan pa, ko sva molče že prekvartala eno ali dve uri, stopiva navadno na balkon, odkoder opazujeva sedaj v solncu se svetlikajoča bela jadra v daljave hitečih jadrenic, zdaj drobne ribiške čolne, ki se zibljejo tuintam posejani kakor majhne igračke po morski gladini; ali pa greva v park, kjer sanjajo v prijetni večerni sapici dehteče, bogato okrašene cvetne grede in tiho šumijo svojo pesem temnozeleni bori in šepetajoče platane . . .

Kakor vidite, zelo intimna družba! Človek bi dejal, da se zelo dobro poznamo, da smo se vživeli drug v drugega tako, da je ni skrivnosti med nami. In vendar je stvar drugačna. Tuji smo si, čisto tuji vkljub vsakdanjemu občevanju, ki nas ni moglo zblížati niti za las preko meje navadne ljubeznivosti, ki jo srečaš povsodi med znanci iz navade.

Včasih se mi zazdi, da ima vsak izmed nas svojo skrivnost, ki jo varno čuva pred pogledi drugega, a se pri tem vendar trudi, da bi ravno isto uganil v drugem.

Le mala Sonjica je najbrž nima, ker občuje z vsemi vedno enako otroško zaupljivo in presrčno. Kvečjemu da se nagiba njeno srce za spoznanje več k staremu advokatu nego pa k ostalim. Najrajša čepi pri njem, posluša njegove fantastične pripovedke ali pa se presrčno smeje njegovim otroško naivnim šalam.

In mi vsi ji tega niti ne jemljemo v zlo, le Milan mi je, ko sva nekoč korakala po parku, s skrbi polnim obrazom zaupal: „Ta advokat mi kar nič ne ugaja. Zdi se mi, kakor da mi hoče otroka ukrasti. Vedno se ukvarja z njo in tudi Sonja nima za vse nas pogleda, kakor hitro se ta človek prikaže v salon. Le edino dejstvu, da se ne maram zameriti ženi, se ima zahvaliti, da ga ne . . .“

„I seveda ... govoriš kakor samoljubni očetje,“ ga prekinem jaz. „Sonjica je otrok, advokat se bliža tudi starosti, ko gre človek zopet na otročje. Kaj je čudnega potem, ako ga bolj razumeva ko nas ...“

„Tebi je lahko reči, ko nimaš otrok,“ mi odvrne on in se ustavi na koncu steze prav tik paviljona.

Pa se mu misli zopet zakrenejo in z veselim izrazom na licih povzame spet: „A propos! Ali ne bi stopila za trenotek v moj atelier. Dolgo že nisem bil v njem. Luč je danes še ugodna; ogledava si lahko nekaj novejših skic in osnutkov.“

In ne da bi čakal mojega odgovora, odpre vrata paviljona in stopi vanj.

Prijeten hlad napol zasenčenega prostora je naju objel. Le sem in tja je lila izza globoko spuščениh, težkih zaves žarka svetloba poldanskega solca in risala na pisanih, kamnitih tleh svetle, štirioglate lise. V tihem polmraku so visele po stenah okoli naju slike in sličice najrazličnejših velikosti in izstopale v vsej svoji pestri šarovitosti iz te svečane monotonije kakor pisano cvetje iz temnega ozadja zelene loke.

Milan odmakne naširoko zavese od oken, da se je vlila skozi nje ostra luč svetlega poldneva in objela sleherni kotiček prostornega paviljona.

Potem me je začel sprovajati od slike do slike, opozarjajoč me pri vsaki posebej na to ali ono posebnost. V pretežnem številu se je bavil s pokrajino in sicer večinoma z različnimi obmorskimi motivi, ki jih je nabiral v slikoviti okolici našega mesta in dalje ob istrski obali.

Tuintam sem vendar opazil kako v naglici skicirano glavo ali nedovršen portret. A vse stvari so jasno govorile o njegovi mojstrski sposobnosti, ki se je kazala včasih v povsem bizarnih, čisto samosvojih koncepcijah izražene ideje, drugič pa v globoko ubranem čustvu trenutnih razpoloženj in vtisov. Ko sem mu bil omenil to svojo misel, je za hip pomolčal, kakor da posluša v sebi odmev mojih besed.

Potem se nekoliko nasmehne, me prime za roko in vleče v drugi konec paviljona, kjer je zakrivalo dolgo pregrinjalo na slikarskem stojalu slonečo sliko. Z neko svečeniško pobožnostjo prime za spodnji rob zelenega zastora in ga prične polagoma vzdigovati. Pri tem pa meni tiho, skoraj boječe: „Nisem ga mislil pokazati nikomur, ker sem ga delal samo zase, a ti si tako dober z menoj; uživaj tudi od nebeške lepote ...“

Pred menoj se je prikazala drobna, otroška glavica. Mehki, svilenorumeni lasje, kratkopristriženi se oprijemajo lahkoizbočenega čela, izpod katerega se smehlja dvoje živahnih, plavih očk ... Njih živi, nedolžni pogledi so uprti v belo ročico, ki oklepa z drobnimi prstki lepo, rdeče jabolko. Usteca so nekoliko odprta, da vidiš v njih dvoje

zaporednih vrst majhnih, belih zobčkov, ki že komaj čakajo trenutka, da se zagrižejo v sladko mehko božjega daru. A lahna meglica lebdi skrita čisto v kotu tam pod obrvmi — težka misel: Kam naj ugriznem?

Stal sem očaran pred silo ustvarjajočega duha, ki je znal ujeti vso šegavo naivnost otroške misli in jo postaviti na platno s tolikim čustvom in ljubeznijo. Nisem mogel najti besede. Samo pogledal sem prijatelja, ki je bil ves zatopljen v svoj umotvor. Lahni pritisk njegove v moji počivajoče roke, mi je povedal, da sva se razumela. Molče je zopet zagrnil portret svojega otroka in stopila sva iz paviljona.

Takrat se mi je zazdelo, da razumem njegovo veliko ljubezen do Sonje, ter njegov strah in prikrito sovraštvo, ki ga je imel do starega advokata.

* * *

Veliki temnomodri lepaki na vogalih mestnih ulic naznanjajo, da se odpre v prihodnjih dneh velika razstava umetniških del mojstrov svetovnega slovesa. Občinstvo postaja pred njimi, čita na njih obilico imen slikarjev, ki bodo zastopani s svojimi najboljšimi umotvori in razpravlja o velikem kulturnem dogodku in posebnem estetskem užitku, ki se mu nudi. Nekatera imena so že znana in dobro kvotirana; druga pa so še povsem nova in še le bližnja bodočnost ima pokazati, v koliko je opravičen blesk slave, ki se pleče okoli njih.

Stopim bliže in pogledam na lepak. Tudi Milanovo ime je na njem. Radovednost se me poloti. Rad bi vedel, s katerim delom se pokaže občinstvu. I seveda: z najboljšim! Spomnim se male Sonjice, ki sem jo bil videl pred meseci v njegovem paviljonu. Kakor da je še živ v meni vtis tistega hipa, vstane pred menoj njena drobna, otroška glavica!

Ej, to bodo strmeli ljudje! Da, čisto zagotovo bodo strmeli kakor sem jaz, ko sem jo prvič zagledal . . . In kritika? O, prijatelj Milan, velik umetnik si! A za vse to se imaš zahvaliti drobnim ljubeznjivi igrački, ki ti včasih pleza kakor veverica po kolenih. Pa je dejal, da je ne pokaže nikomur! Ne, to ni mogoče. Mora, mora na dan z njo, da bo svet videl čudo vseh čudežev . . .

In vendar se nisem mogel otresti te nesrečne misli! Pogledam na uro. Polpetih je. Morda ga najdem doma. In če ne, ga poiščem drugod, ker moram vedeti . . . čisto vse moram znati . . . A danes je sobota!

Nerodnost vražja . . . in sprejemni dan . . . Bes jih plentaj, te vražje formalnosti! Pa saj mi ne zameri . . .

Da: on že ne, ali žena . . . No, z njo že opravim kako! Opravičim se . . . prosim . . .

Odpravil sem se tedaj po najkrajši poti do vile. Hišna mi odpre vrata in je nekako v zadregi. Vprašam po Milanu. Pravi, da je v paviljonu, a gospe da ni prav dobro. Prosim jo, da me pri nji opraviči, in jo uberem hitrih korakov proti paviljonu. Odprem vrata in ne da bi čakal odgovora, vstopim. Zagledam Milana, stoječega pred neko sliko, ki jo je bil pa v naglici zakril, ko me je uzrl. Nekam presenečen je, ko mi pride nasproti in poda desnico. Komaj da se obvlada, kajti roka mu podrhteva vidno v moji in tudi ustne mu trepečejo od notranje tesnobe. Ne čakam njegove besede, ampak začnem takoj:

„Gotovo ti ni ljubo, da te motim zdaj in v tem kraju. A važno stvar imam na srecu . . .“

Z nekim prisiljenim nasmehom mi odvrne: „Motiš se. Ti si mi vedno dobrodošel . . .“ Potem se mu beseda zopet ustavi. Zazdi se mi, da je s pogledom plašno oplazil ono skrivnostno reč v kotu. Pa mi pade na um: „Zakaj neki skriva ono sliko, ko sem jo že videl enkrat? Kako so muhasti ti umetniki!“

Sedem na stol in skušam spraviti svoje misli v prejšnji tir. Za hip se mi posreči. Opozorim ga na razstavo. Že ve o nji in se je misli tudi udeležiti.

„Seveda s svojim najboljšim delom,“ menim jaz.

„Kajpak in gotov sem tudi uspeha,“ odvrne nekam samozavestno.

„Saj ji je misel tudi nadvse originalna,“ pritrdim in nadaljujem: „Kar se pa tiče izdelave, je ta naravnost mojstrska.“ Pogleda me začudeno in zardi. A kmalu si opomore in z nekim sarkastičnim nasmehom pravi: „Kako veš ti vse to, če je pa še videl nisi?“

„Kdo pravi, da je nisem,“ se zasmejem. „O kako ste pozabljivi vi, umetniki! Od ust do nosa — pa je vse pri kraju!“

„Kako meniš to?“ vpraša skoraj s strahom.

„I kako! Saj si mi bil pokazal Sonjico že pred meseci; mislim, da takrat nisem sanjal . . .“ nadaljujem čisto mirno. In tedaj se Milan obrne in govori nekam trdo: „Čuj, čemu je nama ta komedija? Mučiš me in čisto vseeno je, ali je tako ali drugače. Sonje ne razstavim, ker tega nočem. Glej, tam le v kotu sem jo skrtil.“

Pogledam tja in res zagledam sliko, ki je visela v lepem okvirju raz zid na drugem koncu paviljona. Pa mi šine nenadoma v glavo: „Kaj pa ona-le reč na stojalu?“

Ne povem mu svoje misli, ampak nadaljujem: „S čim se pa misliš udeležiti razstave?“

Milan ne odvrne ničesar, ampak hodi ves zamišljen pred menoj gori in doli. Poznati mu je na obrazu, da se vrši v njem silen boj. Kaj mu je neki? Kakšne skrivnosti ima? Kako je čudno vse to . . . čudno?

Gledam ga in beseda mi noče iz ust. Pa se naenkrat ustavi pred menoj in hlastno reče: „Prej ali slej izveš tako in tako. Bolje bo, če opraviva sedaj.“

Skoči k pokritemu stojalu in potegne plašč z njega. V solnčni luči se zablestijo barve zelenega gozda. Visoka, stoletna drevesa se košatijo nad bujno razraslo travo, posejano sem in tja s pisanim cvetjem, ki se pohlevno tišči ob nizkem, rogovilastem grmičju. Med njimi se vleče samotna, gozdna pot, vsa svetlorjava in sveža, kakor da bi vdihavala globoko vase oživljajoči aroma čistega vzdušja gozdne samote. A čisto spredaj izza grčavega debela prastarega hrasta se smeje dvoje ko razpaljeno oglje žarečih oči; dvoje rdečih, življenja prekipevajočih ustnic podhrteva nad zapeljivo belino mladega ženskega telesa. Do golega pasu razkrita, razpuščenih las po oblih ramenih in svesta si svoje nebeške lepote, se sklanja nad bujnim zelenjem Žena in širi mehke, okrogle roke, kakor da vabi in kliče nekoga v svoj objem. In vsa okolica je polna tega pričakovanja in drhti in komaj čaka, da bi zapela visoko pesem skrivnosti vseh skrivnosti: Življenja . . .

Kakor da se je osredotočila vsa sila ustvarjajočega genija v teh barvah, pestro nametanih na mrtvo platno, se je zganilo v meni in vriskalo od radosti pred glasno oznajevano Resnico. Stal sem tam ves prevzet od mogočne pesmi večne Lepote . . . Samo tiho . . . čisto tiho se mi je ukradlo iz ust: „Krasno . . . krasno!“

Milan, ki je tačas hodil nemirno po paviljonu, se ob teh besedah ustavi pred menoj, mi pogleda v oči, kakor da je tudi on ves prevzet od globokega mojega vznichenja, in pravi tiho: „Da, prijatelj, božansko lepo je moje delo, a zame tudi usodepolno . . .“

Začudeno ga pogledam in on nadaljuje razburjeno:

„Slikal sem jo in pil s strastjo lepoto njenega telesa, ki me je vsega omamila, da sem ves prežet sladkosti teh najlepših ur svojega življenja. Kakor da bi se bila z vsako potezo, sleherno črto, ki sem jo stavil na to platno, prelivala toplota njene krvi v mojo in jo zažgala do blaznega delirija, tako je polagoma prešla v mene, da sva zdaj eno, večno nerazdružljivo . . .“

Strmel sem vanj, ki je stal pred menoj ves razigran od neke notranje blaženosti, ki je prehajala že v blazno malikovalstvo. In tedaj me prešine misel: „Ta človek se je zagledal v svojo lastno sliko.“

Skušam ga zbuditi iz teh omotičnih sanj in rečem: „Milan, saj to je ustvarila samo fantazija . . .“

„ . . . in živi, prav tako-le živi kakor ti ali jaz“ me prestreže z veselim poudarkom.

In začel mi je z nekako mrzlično naglico pripovedovati. Pol leta bo od tega, ko so ga poklicali k neki dami iz znane ugledne rodbine v mestu. Izpopolniti bi se bila hotela v slikanju. Sprejel je ponudbo

proti svoji navadi. Nanj ni napravila takrat še nobenega vtisa. Ni imela za stvar bogve koliko talenta, a toliko več ljubezni. Začetkoma jo je posečal na domu. Kasneje ga je začela ona obiskovati v atelieju. Napredka ni bilo dosti opazati pri njej. A toliko več se je zanimala za njegova dela. Ko si je bila ogledala vse, je hotela videti še sliko Sonje. Branil se je, a končno vendar udal. Z vzklikom je pozdravila drobní otroški obrazek. Hotela je vedeti, čegav je otrok. Tega ji ni povedal. Par dni kasneje ga prosi, naj slika tudi njo. Pomišljal je nekoliko in slednjič pritrnil. In od takrat je zgubil trdna tla pod nogami. Delal je, užival lepoto, ki jo je razkrivala pred njim, kot umetnik in končno padel tudi kot človek in oče. Ljubi jo, ker jo mora. Zatekel se je včasih po pomoč k hčerki, a tudi tam ni bilo rešitve. Zdaj ne išče pomoči več nikjer, ker ve, da bi bilo vse zaman . . .

Ves potrj je sedel na stolici in tiščal glavo v roke.

Takrat se spomnim njegove žene in skoraj neopaženo mi uide: „Kaj pa drugi?“

Razumel je, se nasmehníl bridko in nadaljeval: „Zdi se, da ne bo ostalo tokrat samo pri običajnih scenah . . .“

„Kako meniš to?“ ga vprašam.

Pogledal je v tla in zamrmral: „Ločiti se hoče . . .“ Prestrašil sem se teh besed, da je v meni vse jeknilo. Opazil je to in ponovil trdo: „Tožba za ločitev je že vložena. Stari advokat Kovač mi je že uradno sporočil . . .“

„Advokat . . .“ se začudim.

„Da, prijatelj! Slutnja me ni varala.“ In s sovražnim pogledom je dostavil: „To je zver, ki se je prikradla med nas, da mi odnese najdražje.“

Spomnil sem se Sonje, njegovega otroka. Nisem hotel drezati še bolj v njegove rane, zato sem stopil molče v kot, kjer je visela njena slika. Zdelo se mi je, da je ugasnil blesk njenih živih oči, ki gledajo zdaj le žalostno pred se. Milan je najbrž uganil mojo misel, ker je bolešno dejal: „Vidiš, tudi otrok trpi. Morda slutí, da ga hočejo odtrgati od mene . . . morda pa le tiho žaluje za svojim izgubljenim očetom . . . ali pa tlači s težavo v sebi gnev nad blatom, ki obdaja zdaj njegovo podobo?“

Zgrozil sem se ob zadnji misli. Da ga odvrnem od nje, povzamem živahno: „Torej ne misliš res s to sliko v razstavo?“

„Zdaj ni več mogoče. In tudi čemu bi izpostavljal zijalastim pogledom občinstva bitje, ki mi je dalo moč, da sem to, kar sem. Profaniram jo javno s to umazano afero . . .“ Nekam trmasto je razvijal naprej svoje misli in končno zaključil: „Ker sem že obljubil, da nekaj pošljem, in je ona druga stvar enako dobra, akoravno mi je ta ljubša, pošljem ono tja . . .“

Čisto narahlo mu ugovarjam: „A pomisli, škandal bo še večji ... Kompromitiraš ono drugo ...“

Malomarno zamahne z roko rekoč: „Meni ni nič na tem. Kaj pravi ona k temu, me tudi ne briga!“

In pri tem je tudi ostalo.

Odpravil sem se domov, ne da bi se poslovil od gospe.

* * *

Slavnostni dnevi otvoritve razstave so minili. Prvo vzhichenje svečanostnega razpoloženja se je umaknilo treznemu razglabljanju, kritičnemu presojanju. Dnevnikarji so začeli prinašati temeljita poročila svojih strokovnih kritikov, ki so kakor umen gospodar ob žetvi ločili pleve od zrnja.

Občinstvo pa, kateremu je bila pravzaprav namenjena njih beseda, je hodilo po veliki večini gluho in slepo po svojih poteh in je iskalo v razstavljenih delih vsega, samo večnoene Resnice in Lepote ne.

Le malo je bilo takih, ki so stopali v ta božji hram čistih src in zbranega duha. In ti so postajali pred umotvori in so z neko pobožnostjo pili od vreleca iz božjih poljan ...

Meni je bilo vse tiste dni nekam čudno pri srcu. Dogodki in razburjenja zadnjih dni so me tako pretresla, da me je zapustila moja že prirojena hladnost v presojanju življenja in vrvenja. Stal sem kakor otrok pred vprašanji, ki so vstajala zapovrstjo pred menoj in ki jim nisem znal odgovora.

V razstavo sem šel tudi. A kakor da bi hodil po pekočih tleh, sem drvel iz dvorane v dvorano, dokler nisem iztaknil končno neke Milanove slike. Upal sem še vedno, da se je premislil in razstavil portret svojega otroka, o katerem sem vedel, da ga je ustvarilo čisto srce, neomadeževano po blatu močvirne nekdanjosti. Zmotil sem se.

Pred gručo razgovarjajočih se gledalcev je visela v lep okvir zajeta scena iz prastarega gozda. Z nekako magično silo je umel umetnik ta raztresena, nemirna človeška srca prisiliti, da so poslušala njegovo veliko besedo.

In da je bila res zajeta globoko iz njegove edino umetnosti udane notranjosti, sem občutil tudi jaz, ko sem stal drugič pred njo. In vendar ne vem, zakaj mi je bila ljubša ona druga! Morda zato, ker je slika njegovega otroka? Pa morda tudi, ker se mi dozdeva, kakor da bi lepelo na tej nekaj polteno opolzkega? Ali pa me je morda motil spomin na Milanovo historijo? —

Odšel sem iz razstave z mešanimi čustvi. Nekaj težkožalostnega je viselo na meni, da nisem mogel biti vesel Milanovega dela. Da razpršim zadnji dvom, grem v kavarno in sežem pe časopisu. Hlastno

ga prelistam in se zaglobim v članek, ki ga je o razstavi spisal neki priznani kritik. Posebno pozorno prečitam odstavek, ki se peča z Milanom. Preberem ga drugič, tretjič . . . pretehtam besedo za besedo. Sama hvala ga je, niti sence drugega . . . da, še celo več: stavi ga v prvo vrsto med umetnike, takorekoč k velikanom. Torej sem se motil! Kakor da se mi je odvalil težak kamen od srca, tako sem vesel. Sklenem poiskati takoj Milana.

Zopet stojim pred vilo. Nekako čustvo tesnobe me navda nenadoma. Bogve, kako se je razvila naprej ta nesrečna historija? Morda pa sta se z ženo že sporazumela? Že zaradi otroka se mora zgoditi! Kaj naj dela revče, če mu odvzamejo enega roditelja? Ne, to se ne sme zgoditi. Zastavim pri ženi ves svoj upliv. Saj ne sme soditi Milana kakor vsakega izmed nas. Umetnik je; to se pravi: dva sta v njem, ki živita vsak svoje življenje in sta vendar eno. Grešil je morda, a kdo je brez greha? In tudi mi greh še ne potrjuje, da ni človek dober in čist! Da, tudi čist, zakaj greh se prime telesa, duše ne; posebno umetnikove ne!

S to zaključno mislijo v možganih pozvonim pri vratih. Prikaže se hišna, ki mi sporoči, da je Milan nekam odpotoval. Ves presečen sem, da ne morem izreči besede. Potem pa še pristavi: „Gospa je sicer doma, a ji morate oprostiti. Bolna je in ne more sprejeti nikogar . . .“

Pokloni se in zapre vrata pred menoj.

Kam je neki odšel? In zakaj? Ali ga je bilo strah pred škandalom? Morda pa se je zbal otroka, zavedajoč se svoje krivde? In takrat mi je dejal, da ne prenese ločitve od njega. Ta vražji advokat bo morda tiral vso reč do skrajnosti. Potem bo pa po Milanu in njegovi umetnosti. Saj je rekel, da je v njem vse združeno v eno: ljubezen do otroka in njegova umetnost. Morda pa je to le prazna fraza! Naj bo že, kar hoče, a dolžnost prijatelja je, da stvar zabrani. Seveda je treba govoriti o vsem z advokatom. Kar k njemu grem!

Stal sem pred advokatom Kovačem. S težko prikritim sarkazmom se me je kar lotil: „Vi prihajate gotovo zaradi Milanove afere, kaj ne?“

Skušal sem uganiti njegovo skrito misel, pa se je lisjak spretno skrival: „Hm, reč je precej resna . . . Gospa se je odločila za skrajne korake . . .“

„Seveda pod vašim uplivom, gospod doktor . . .“ ugovarjam jaz.

„Ali mislite, da ne more ženska samostojno odločati o sebi in svojih zadevah?“ mi odvrne on hladno.

„Da, ne dvomim o tem; a vem tudi, da zamore resna beseda prijatelja reč pospešiti ali pa tudi obrniti v drugo smer,“ povzamem sigurno.

„Kaj pa če bi vam zagotovil, da se je to zgodilo?“

„Potem bi vam tega ne verjel . . .“ menim odkrito.

„In sicer —“ se lisjak prekanjeno smeje.

„Gospod doktor! Ne vem zakaj; a slutim, da vam je mnogo na tem ležeče, da razdružite očeta in otroka,“ nadaljujem drzno.

Oplazil me je s presenečenim pogledom in iztisnil skoraj sikajoče: „Gospod, vi se utikate v reči, ki vas ne zadevajo čisto nič. Sicer pa, kaj je vam do Sonje? In kaj je vam, če oblati oče družinsko življenje z umazanostjo bohemskega ljubimkovanja.“

„Tedad ste bili vi, ki ste vso reč razodeli gospe?“ vprašam povsem mirno.

„Ne, ne . . .“ se smeje škodoželjno, „imel sem slučajno pomočnika, ki me je prehitel.“

„In ta pomočnik je . . .“

„Gospica Vanda Severjeva!“ zaključi on slovesno.

„Glej, trobento s sodnega dne!“ mi huščne skozi možgane. Kakor da smo se zbirali v Milanovi hiši sami gadje in sršeni! Zagabila se mi je vsa reč in kmalu sem se poslovil od advokata. Po cesti grede sem si zastonj belil glavo, zakaj je prevzel stari advokat ulogo branitelja Milanovega družinskega življenja in njegove hčerke. O Vandi Severjevi sem bil pa zatrdno prepričan, da je storila vse iz babje klepetavosti in morda tudi iz naivnega usmiljenja v idealih živeče goske.

Par dni kasneje sem prejel Milanovo pismo. Poroča mi, da se je umaknil, ker noče biti nikomur v napoto. Tudi je potreben miru, da zbere nekoliko svoje misli. Edino, kar pogreša, je njegov otrok. Prosi me, naj izkušam doseči pri advokatu vsaj to, da mu je ne vzamejo. Sluti, da bi ga tako popolnoma ubili. Žene, razstave in slike v njej ne omenja niti z besedico.

Odgovorim mu in opišem natančno sceno pri Kovaču. Čisto odkrito mu povem svoje vtise in izrazim obenem resen dvom, da bi se dalo pri njem kaj doseči. Vprašam ga tudi po vzroku tega napetega razmerja med njima, ki se je pokazalo nenadoma v vsej svoji ostrosti. Pismu priložim še nekaj kritik, ki sem jih bil izrezal iz raznih časopisov. Nanj nisem dobil nobenega odgovora.

Preteklo je od tega nekako pol leta. Po ovinkih sem bil izvedel, da se je ločitev Milanovega zakona že izvršila. Otroka je sodišče poverilo oskrbi matere. Po mestu so si ljudje šepetali najrazličnejše podrobnosti iz cele afere in osvetljevali so sami one temne točke, ki so se jim dozdevale v njej nerazumljive. In tako je romal Milanov roman iz ust do ust v pomnoženi in razširjeni izdaji. Seveda so vsi milovali njegovo ženo in otroka. O oni drugi nisem izvedel ničesar drugega, kakor da je izginila tudi ona iz mesta. Menda za toliko časa, dokler

se vsa reč nekoliko ne pozabi. Mene je vse vkup v toliko zadevalo, da sem moral prenašati one skrivnostne poglede, ki so vsikdar obviseli na meni, kamorkoli sem se pokazal. Ostajati sem začel doma.

Polagoma so se začeli i v meni brisati silni vtisi, ki so me mučili dan in noč. Presojati sem začel stvar hladneje. Končno se mi je zdelo vse do pičice slično življenskim historijam, ki se dan zadnem dogajajo v velikomestnem vzdušju. A zaradi Milana mi je bilo vendar žal. In upal sem celo na skritem, da se bo ipak dala vsa reč poravnati. Če že ne takoj, pa enkrat kasneje, ko se vsa stvar pozabi.

Nekega dne — bil sem ravnokar zamaknjen v čitanje neke naj-novejše knjižne novosti — dobim od njega droben listič. Prosi me, naj ga obiščem na domu. Odpravim se takoj tja. Spotoma mi pade na um, da najbrž ne more biti v vili ne njegove žene in ne otroka, kajti kako naj bi bil Milan potem zopet doma! Kam ju je neki spravil ta stari lisjak, advokat Kovač?

Moja slutnja je bila prava. Ko pozvonim pri vili, mi pride odpirat sam Milan. Zelo je izpremenjen. Še spoznal bi ga ne. Molče mi poda roko in stopa ob meni kot starec ves upognjen. Pelje me naravnost v paviljon.

V njem je še vse tako kakor pred meseci, ko sem videl prvič Sonjino sliko.

V tistem polmraku visijo okrog naju po stenah slike in sličice, ravno iste kakor takrat. Tudi stojalo je v onem koncu paviljona. Pokrito je z zelenim pogrinjalom, a na tleh ležijo naokoli razmetani vsakovrstni čopiči in barve. Nekje med njimi sameva stolica, kakor da je ravnokar na njej sedel nekdo zaglobljen v svoje misli. Vse se mi zdi tako pusto, prazno, kakor da je v tem hramu umetnosti umrla zadnja iskra življenja.

Milan mi ponudi stol in obstane pred menoj. Videti je zelo potr. Z nemirnim pogledom bega po vseh predmetih, oplazi sleherni kot obširnega paviljona in se zagleda končno v stojalo pred menoj. Kakor jasen, begajoč žarek je švignilo po njegovem bledem licu, strese se po vsem životu in šepne komaj slišno: „Klical sem te . . ., da, klical sem te, ker me je bilo strah . . .“ Potem zopet obstane za hip, kakor da premišljuje o nečem in nadaljuje spet sunkoma: „Res čudno, da je človeka naenkrat strah, ko sam ne ve zakaj! Vse je tiho okrog tebe, ni glaska ni čuti, pa se vendar priplazi ta pošast odnekodi, ukrade se ti v dušo in srce ter te pretrese do mozga. Veš, da nisi morda kje daleč, ampak doma; vse ti je znano: hiša, soba, vsak njen kotek . . ., da, še celo vsaka črta na steni ti je znana; dobro se je spominjaš iz nekdanjih, lepših časov, pa ti je vendar vse tako tuje, prazno, samotno . . .“

Zaželiš si nekoga, da bi bil ob tebi, pa naj bo tudi drobna, čisto drobna mušica, da bi veselo letala pod stropom in prinesla nekaj življenja v to grozno samoto. Tišči te na temenu, tišči te v duši; rad bi se otresel tega strašnega kamna, pa ne moreš. Glej, klical sem te . . . , ne hodi proč od mene! Ni ti morda do moje družbe, ni ti do mojega razgovora; dobro: molči tedaj . . . , le molči, samo ne puščaj me samega. Kajti tudi molk je lažji, če ga prenašata dva!“

Pomolčal je zopet nekoliko, se zamislil nekam v tla in začel iznova: „In ti niti ne vprašaš, zakaj sem te klical! O vem: morda sam slutiš. Ali pa ti je morda vseeno, naj sem te hotel imeti za karsibodi. Glej, znam, da je vse izgubljeno . . . Igral sem partijo in pri tem izgubil. Vidiš, tako je življenje: igra . . . hazard! Staviš na pravo karto, dobro je tebi; staviš na krivo: poguba te čaka! Eno ali drugo; izbire ni vmes . . . Je tudi stvar živcev; moji so bili slabi in zato sem podlegel.“ —

Izkušal sem ugovarjati, pa ni šlo. Lotevala se me je zopet neka zbežanost. Misel je morda vstala v možganih, a na jezik ni mogla. Molče sem strmел vanj, ki je zdaj begal nemirno po sobi, zdaj obstal trdno pred menoj in nadaljeval: „Imel sem ženo . . . , no, pustiva to, da me ne boš smatral še za lažnika! A eno mi moraš verjeti — pravim ti: moraš! Ti veš, kako sem ljubil tega bednega, svojega otroka . . . Ti veš, da je iz te moje ljubezni zrastle moč mojega ustvarjajočega duhá; da sta ta otrok in moja umetnost tako tesno združena v meni, da če mi vzameš eno, ubiješ v meni i drugo. Takrat si morda imel te besede za izliv trenutnega razpoloženja. Pa so tičale globoko v meni . . . , da: globoko v meni. Glej, brate: berač sem na cesti; siromašen beraček, ki izteza svojo prazno dlan pod božje solnce in čaka, da bi se ga ono usmilito in mu jo ogrelo malo . . . , samo malo . . . A zame ga ni več; utonilo je nekje v meni, ker sem zabil na dvoje očk, ki so ga meni nekje izprosile . . . , ker sem zabil na dvoje ročk, ki so ga odnekod vzele in skrile vame.

A namestu njega je prišla črna noč in sam satan ž njo, ki me je obsedel, da je oslepelo moje Lepote žejno oko in ohromela moja Resnico oznanjujoča roka. O, strašno si se maščeval, Kovač! Strašno . . . , strašno . . .“

Zganil sem se presenečen, ko je zdrknilo iz njegovih ust ime starega advokata. Kaj da se je spomnil starega lisjaka? Zakaj se je neki ta maščeval? Kakšna skrivnost tiči zopet za tem? In nebroj takih vprašanj je vstalo nenadoma v meni, eno nujnejše od drugega, a nobenemu nisem znal odgovora. In tudi Milan je molčal. V kot za slikarskim stolalom se je bil stisnil in stokal tam ves trepetajoč od notranje bolesti. Stopil sem k njemu in ga hotel ogovoriti, ko zaškripajo naenkrat vrata za nama. Ozrem se. V dvorano je stopil advokat Kovač z velikim za-

vovjem pod pazduho. Star je videti in nekam bolj upognjeno hodi in pri tem težko diha. Vzame stolico, sede polagoma nanjo in položi zavoj predse na kolena. Nervozno se oklepajo njegovi stari, tresoči prsti skrivnostnega bremena in s čudnim bleskom v sebi se upro njegove oči v sključeno Milanovo postavo. Potem se mu obraz grozovito spači in s polblaznim nasmehom na ustih začne govoriti: „Hehehe! Ptiček se je vrnil v kletko, hehehe . . . Pa je našel gnezdo prazno, ker ga je bil že nekdo izpraznil, hehehe . . . Prav tako, kakor je storil on enkrat drugim! Da, da: danes jaz . . ., jutri ti . . ., hehehe . . ., jutri ti . . ., pravim, Milan . . . In ta jutri je prišel, zame sicer nekoliko pozno, a je vendar prišel . . ., hehehe . . .“

Grozovit je bil ta njegov smeh, pomešan med stavke, ki jim še nisem razumel zveze. Hreščalo je iz grla tako, kakor da bi se ga že oklepali mrzli, koščeni prsti smrti ob poslednji uri.

Pogledal sem Milana. Ta je bil že vstal in z izrazom silnega strahu gledal v starega advokata. Kakor da mu hočejo oči planiti iz očesnih duplin, strmijo neprestano zdaj vanj, zdaj v zavoj na njegovih kolenih. A starec nemoteno nadaljuje:

„Saj se še spominjaš, Milan, kajne . . . Imel sem tudi jaz tako-le igračko kakor je onale tam za zagrinjalom . . . O ne boj se, ne! Vem, da je tam ona . . ., tvoja hči . . ., pravim, nedolžna hči propalega očeta . . . Da, saj sem jo tam večkrat videl . . ., da, prav tako, kakor si gledal enkrat ti mojo . . ., pravim: mojo Leljo . . . Samo da je bila večja, da . . . mnogo večja od tvojega otroka . . . Nedolžna in čista pa ravnatao kakor tvoja. Pa si prišel ti, kragulj, v moje gnezdo in vrgel mladiča iz njega, da sem ostal sam samcat . . . O, sam samcat sem ostal . . ., ali čuješ, Milan! Sam, samcat . . .,“

Kakor divji krik v osamelosti mrjočega srca je planil iz njegovih prsi pridušen plač, da mi je postalo tesno pri srcu. In tam v kotu je Milan s povešeno glavo in pogledom po tleh nemirno begajočim molče priznal starcu svojo veliko krivdo.

A ta se prebudi iz svoje hipne otopelosti, na licih mu zaigra spet oni polblazni smeh in zmagoslavno, da, skoraj veselo vsklikne: „Pa sem se maščeval . . ., o, kruto sem se maščeval . . . In glej, ta zavest je v meni sladka . . . Hehehe . . ., isti udarec, ki je mene zadel, sem ti vrnil . . . Zob za zob, da zavlada pravica na svetu. Ti si ubil s svojo umetnostjo meni otroka in zdaj, hehehe, sem jaz ubil v tebi isto umetnost. Živi, kakor jih živi na milijone . . ., ubijaj se za vsakdanji kruh, a naj ti ne bo dano več, da bi otresel raz sebe prah vsakdanjosti in da bi pil od nebeške Lepote. In peče naj te še zavest . . ., da, zavest . . ., hehehe . . ., da si imel nekoč vse ono najboljše, najpopolnejše, a da je prešlo in utonilo v tvojem življenju za večno . . . To je moje maščevanje! . . .“

Kakor pravični sodnik se je starec vzdignil, strgal zaveso raz sliko stoječo v kotu, in potegnil z roko po drobni, otroški glavici, ki se je prikazala izza nje. Platno se je pretrgalo na dvoje in iz kota se je izvil bolesten krik. Potem je potegnil izza zavoja še dvoje enako pretrganih slik, spustil vse vkup na tla in odšel skozi vrata.

Otožnožalostno je zrla Sonjina glavica izmed velike scene iz prastarega gozda in krasnega portreta mlade, še ne šestnajstletne blondinke.

Nekje za okni je umrlo svetlo, večerno solnce . . .

Ivan Albreht:

Mož misli.

Sred belih cest,
ko je najlepši dan žarel,
sem si izprašal svojo vest.

Pa kot sem bil ubog,
pod božjim solncem nag —
en greh mi duše ni prevzel:
sled krvnih srag!

In šel sem v dan in v noč,
a v plašču sred noči
sem videl mrtvo kri . . .
In glas je name bil in krik —
ko da nerojen plod
v očeta, neočeta zroč
kriči: „Hej, ti svetnik!“ —

In zdaj sem sam ob kraju cest —
a ko povsod poldan gori,
usipljem prah na rdečo vest.

*Srečam, kedor poveraš — jaz me
Feb. 7/8 '18*

KNJIŽEVNOST IN UMETNOST.

Dragutin M. Domjanić: Kipeci i popevke. S to knjigo je stopil hrvatski pesnik Domjanić v krog slovenskih lirikov, in sicer med najljubeznivejše, kar jih imamo. On je rodom Slovenec, ali je pisal do zdaj v štokavščini, in njegova zadnja zbirka, napisana v mili materinski „domači reči“, je najbolj naravna in najpristržnejša, kar mu je zacvetelo v pesniški duši. Pesmi so zložene v narečju, ki se govori v Zagorju onkraj Sotle, v okolici, ki spada sicer vsled svoje zemljepisne lege k Bannovini, a ljudstvo govori še zmeraj čisto slovenski. V Štrekljevi zbirki „Slovenske narodne pesmi“ najdemo veliko zagorskih pesmi, le da se Domjanićeva zbirka zvečine bliža še bolj slovenskemu knjižnemu jeziku.

N. pr.:

Vozi za vozom se voz,
cesta polahko zavija,
stari zazvonel je zvon:
Zdrava Marija!
Svileno seno diši,
prešli su črni oblaki,
lepo smo spravili vse,
doma smo taki.

ali

Spi jalšina.
Mesečina
tanko tkanje tke
i med breze
riše steze
po njih senja pe.
Na te črne,
oštre trne
sipa svetli cvet,
pak te pela
v bela sela
v čudni tihi svet.

V vsej zbirki bi bilo spremeniti samo nekaj neznatnih dijalektnih posebnosti, in vse bi bilo čista slovenska umetna

lirika. Sladek in mehak kakor pri naših najboljših pesnikih je Domjanićev jezik, poln muzike in plastike, in posebno še zato, ker ni vkovan v slovnična pravila, je kakor nalašč, da vstvarja najintimnejša čuvstva in najfinejše impresije.

N. pr.:

Ona veli, kak je sladko
imeti rad, kaj ni smeti,
onda sred rožah na valu
zaspat: vumreti, vumreti . . .

ali

Kaj je lepo, vse je ovde,
kak da selo cvete,
samo jedna ni med njimi,
drago, zlatno dete.

Nju su v samih rožah znesli,
zakaj vsi mučiju,
zato je l', da spati more,
da ju ne zbudiju?

Vse sad cvete, zakaj mora
moja roža spati,
ja bi, da ju morem zbuditi,
štel življenje dati.

Seveda niso in tudi ne morejo biti vse pesmi enake vrednosti. Posebno v „Popevkah“, ki na splošno zaostajajo za „Kipeci“, se najdejo lažji verzi, vsakdanje besede in misli.

Nežna in tiha in sentimentalna je v glavnem Domjanićeva poezija, ki slika bela in skrita zagorska sela z rožnimi vrsti in pisanimi polji, s starimi cerkvami in zapuščenimi kurijami. Nekaj patrijarhalnega, ki je, žal, izgubljeno, zazveni včasih iz njih, tupatam kak živahnejši akord, a vse je ogrnjeno kot s cvetličnim prahom in gorkim solničnim sijajem. Spominjati se pri Domjaniću na Mistrala in druge pesnike v dijalektu, se mi zdi nepotrebno, ravnotako naštevati imena

francoskih pesnikov. Dovolj je spomniti se Domjaničevega rojstnega kraja in slovenske narodne in umetne pesmi. — Čestitam zagorskemu pesniku Domjaniću, in na svidenje v „Lj. Zvonu“! *F. Golar.*

Šopek samotarke. (Napisala Manica Komanova; založila „Zvezna tiskarna“.) S stališča stroge umetnosti bi se dalo o knjižici omeniti le par besed. Vendar se mi zdi, da sama po sebi, kakor je, ne išče baš takega foruma in morda tudi nima namena, reflektirati nanj. Pisateljica nas vodi mimo pestre kopice ljudi, mimo raznih dogodkov prav tako, kakor nam znanci pripovedujejo historije. Subjektivni refleksi so dosledno skoro povsod posplošena nazornost malce romantično pobarvanega javnega mnenja, dočim se obratno ne da govoriti o kakem samostojnem objektivnem opazovanju. Osebe, ki nas srečujejo, so brez ozadja, oziroma brez teles; vse preveč jih vodi in suče pisateljica, mesto da bi se sukale same. Tu in tam je čutiti široko zgrajen temelj, ki se pa v razvoju razblini v vsem onem, kar samo ob sebi prekorači vsaka ustvarjaljoča duša. Mislim, da ne zbode pisateljice nobena krivica, če imenujemo njeno knjigo zbirko historij domačega, včasih še malo osebnega pripovedovanja. Slog je z malimi izjemami soroden onemu v šolskih berilih. Jezik ni grapav, a čist seveda še daleč ne. Najbolj pa je prikladen vsebini, ki jo hrani. In dasi smo danes z ozirom na ta šopek vajeni lepših rož, bo tudi ta v gotovih časih gotovim ljudem prijetno branje.

Ferdo Kozak.

Franjo Horvat-Kiš: Nasmijani udesi. D. H. K. Knjiga 45. Zagreb 1918. K 250.

„Nasmijani udesi“ so knjiga, obsegajoča 8 novel in novelic, avtorjevo avtobiografijo in portret. Ta portret — avtorja poznam osebno — ni dober, avtobiografija pa ni dolgovezna in je prijetna zlasti zato, ker ne dela sama sebi reklame, ker je skromna, zavita v rahel smehljaj, ki velja nji sami. To je simpatična izjema zlasti med hrvatskimi avtorji, kjer smo vajeni laka in klaka in uvaževanja in oboževanja.

Horvat-Kiš je realist. Snovi jemlje iz življenja, kakor jih v njem srečava. Je zelo objektivni, dober pripovedovalec, ki ne sili s svojo osebo nikjer v ospredje. Dogodke, ki jih nam nudi, preživi temeljito v svoji duši, ki je umetniška, ki zna izbrati iz življenja tisto, kar spada v okvir njene estetske mere, in zna povedati vse tako, kakor je sama videla, kar pomeni po svoje, individualno, izbrano, brez tistih življenskih primesi, ki jih prava umetnost ne prenese. Kolika je potencia te Horvatove zmožnosti, se vidi zlasti na prvi noveli, katere vsebina je posebno preprosta in minuciozna. Poštni uradnik sreča na cesti deklico, ki ima na licu črno pikico, in ki mu je sploh všeč. Stvar hoče biti takoj končana. Toda po brezpomembni znanici se ž njo seznaniti. Pride enkrat na njen dom. Mati njena goji posebno kokoši, zlasti dve čopki. Junaček primaha s prstanom, da ga da nevesti, razburjen je, odpre z vso močjo lesena vrtna vrata — evo: pohabil je obe čopki. Valjata se po prahu. Mati zakriči: Oj, prokleti svet! Uradnik jo v mislih, da ga še ni opazila, naglo odkuri. Konec. — Kdor hoče iz te snovi sploh kaj napraviti, mora znati pisati. V rokah netalentiranega avtorja bi bila ta zgodba naivna, otročja, smešna. O taki, kakoršno je napravil Horvat-Kiš, se to ne more trditi. Zanj se mi vidi ta novelica celo prav karakteristična.

V celoti nemara najboljša daljša stvar v knjigi je „Obijalo. Tudi vsebina te ni nikakor frapantna, še manj iskana. Kos vsakdanjega življenja, ki ga preživi reven dijaček, je umetniško povedan. Tudi „Sjenke“, „Priateljeva sreda“ in „V kuhinji“ kažejo enake pisateljeve vrline, dasi morda ne vse in povsod v toliki meri. Šibkejši sta humoreski „Čačkalice“ in „Kako se Foka zamjerio cjelome svjetu“. Od cele knjige pa se globoko loči posmrtna zgodba „U prodolici“. Njena originalna, apartna in fantastična vsebina nam kaže popolnoma novo stran avtorjeve umetnosti in to v izvrstni luči. Simbolna stvarica, ki ji sledi, ni napačna, pa svoje prednice ne doseže. — V sploš-

nem je podal avtor v knjigi srečen tip hrvatskega dijačka in živo sliko njegovega trpljenja, ki ga povzroča stremljenje po višjem socialnem stališču.

Na Horvata-Kiša sem bil pozoren ravno zaradi njegove apartne zgodbe „U prodolici“, ki je izšla pred večimi leti v „Savremeniku“. Spomnil sem se ga več-

krat, iskal sem ga po Savremeniku in drugod, toda našel ga nisem. Ni mnogopisec. Živi in učiteljuje v Karlovcu na Hrvaškem, odkoder se je to pot oglasil s knjigo, toda skromno in nevsiljivo, pod skoro plahim geslom: „Nasmijani udesi“.

M. P.

LISTEK.

Vprizoritev Merežkovskega drame „Pavel I.“ Začetkom aprila se je vprizorila v Kijevu Merežkovskega drama „Pavel I.“, prvi del njegove druge trilogije. Po mnenju referenta v „Kijevski Ilustraciji“ je dosegel s tem delom talent Merežkovskega višek svojega razvoja. Čudovita sceničnost, izborna arhitektonika, smotreni in notranje podprti razvoj dramatičnega dejanja, reliefnost izražanja dramatičnega konflikta, historičnost in psihologičnost drame, bogastvo idejne vsebine in jezika, prilagodene duhu epohe — vse to tvori dramo kakor za čitatelja, tako tudi za gledalca in igralca silno zanimivo in privlačno. Drama ima svojo zgodovino. Zaplenjena je bila — izšla je l. 1908 — in avtor se je moral zagovarjati pred sodiščem, toda bil je oproščen. Šele revolucija je omogočila vprizoritev drame. Predstavljala se je najprej v Moskvi in Petrogradu. — V zadnjem času je izdal Merežkovski knjigo o revoluciji, ki pa še ni dosegla Kijeva, in izda v kratkem roman „Dekabristi“.

Dr. VI. B.

Starejši češki pesniki. V „Matici Slovenski“ se je svoj čas sprejelo v program tudi izdavanje starejših slovenskih pesnikov, ki po večini svojih pesmi sicer nimajo absolutne vrednosti, ki pa jih kulturna zgodovina vendarle mora uvaževati. Dosle se načrt ni izvršil. Pri Čehih je v tem oziru že mnogo storila „Národní Bibliotéka“, ki je izhajala v sedemdesetih letih minulega stoletja, a pozneje in v najnovejših časih okusna Ottova „Svě-

tová knihovna“. Čisto znanstveno opremo daje svojim izdanjem takih pisateljev „Češka Akademija“.

„Hankovy písňe a prstonárodní Srbská Muza do Čech převedená“. Vydal Jan Máchal. (V Praze. 1918. Nákladem České Akademie pro vědi, slovesnost a umění. Str. 264). Poleg „Staročeske knjižnice“ je Češka Akademija znanosti in umetnosti začela izdajati tudi „Novočesko knjižnico“ ter je v nje tretji številki priobčila pesmi Václava Hanke, znanega „najditelja“ kraljevodvorskega in zelenogorskega rokopisa. Lani (1917) je bilo sto let, odkar je Hanka iznenadil svet s temi rokopisi, ki naj bi kazali, kako visoko kulturo, posebe kakšno poezijo so imeli Čehi že v davnem srednjem veku. V bojih za pristnost ali nepristnost rokopisov se je uvaževala seveda tudi pesniška zmožnost Hankova, t. j., bilo se je treba vprašati, bi li bil Hanka sposoben, ustvariti take pesnitve z brezdvomno pesniško vrednostjo, kakor so K Z rokopisi. Nekoliko svojih pesmi je izdal Hanka že pred l. 1817, in sicer l. 1815 in 1816; to so najboljše njegove pesmi; kar je produciral in izdal pozneje (1831, 1841, 1851), ni imelo več one neposrednosti, ki jo kažejo mnoge pesmi njegovih mlajših let. O tem se do sigurnosti uveriš, če prečitaš to celotno izdanje Hankovih pesmi, ki ga je za Akademijo priredil prof. Jan Máchal. Razen nekaterih pesmi, ki spominjajo še prejšnje psevdoklasicistične dobe „prosvetljenosti“, se vse Hankove pesmi, ki so

kaj vredne, naslanjajo na slovansko narodno poezijo. V smer slovanske narodne poezije je Hanka krenil zlasti vsled čitanja ruskih narodnih pesmi in popevk, ki so do takrat že izšle (na pr. 1770, 1806, 1810), in srbskih pesmi, ki jih je izdal Vuk l. 1814. Tudi Kopitar mu je dajal pobude. Kot pesnik se je držal narodnih pesmi po priliki tako, kakor Valentin Vodnik, t. j., bolj na vnanje jih je posnemal ter uporabljal iz njih poedine verze in mero, ne pa da bi iz njih zajemal le duha, a drugače ustvarjal samostalno (Čelakovský, Erben, in drugi). Služile so mu pri tem zlasti ruske pesmi iz zbirke Čulkova (I. del, 1770); pesem „Na sebe“ je naravnost kombinacija ruskega in srbskega vzorca. Vedno je Hanka pazil na ritmično pravilnost; zato je tudi mnogo njegovih pesmi komponiranih ter vsled tega ponarodelih. Vsekakor je Hankovo pesniško delo zelo podobno Vodnikovemu. Kdor čita njegovo pesem „Čekani“, ki se začinja tako-le:

„Jak se ten měsíček,
za lesíčkem bělá,
kdybych jen věděla,
co můj Milý dělá?,

se brž spomni Vodnikovega „Mileta milenega“. Toda o tem drugje. — „Prostonárodní Srbská Muza“, ki jo je Hanka izdal 1817 in ki je v akademijemskem izdanju njegovih lastnih pesmi, obsega 8 srbskih narodnih pesmi in dve ruski;

prevod srbskih pesmi ni povsem korekten niti točen, tako zatrjuje Máchal, takrat Hanka še ni poznal dovolj srbsčine.

Dr. Fr. Ilešič.

Furch Vincenc, *Vybrané básně* (Praga, Otto, „Světová knihovna“ št. 1303/4. Z uvodom in opombami izdal dr. Karel Svoboda). Furch ima le relativno vrednost, t. j., le značilen je za svoj čas in za svojo deželo. Mnogo je mlajši od Hanke, a vendar med prvimi pesniki, ki jih je Čehom dala Morava (* 1817, † 1864). Moravska se je sploh mnogo pozneje prepородila nego češko kraljestvo; ni imela niti plemstva, ki bi iz svojih fevdalnih ozirrov čuvalo češko provincijo, niti velikega mesta, ki bi moglo biti centrum probujenega naroda; saj še dandanes nekako tekmujeta v tem oziru med seboj Brno in Olomuc. Prva zbirka Furchovih pesmi je izšla l. 1843. Pesmi so nekako take, kakor so pesmi kakega Svetličiča ali rodoljuba Ledinskega; ljubezen do dekleta in domovine, slavčje petje, lepota prirode in ničemurnost pozemskega življenja, to je njih vsebina; slike iz prirode spominjajo Jenka. Po lahki obliki se naslanjajo na narodne pesmi. Eno budnico je — po jugoslovanskem vzoru, kakor pravi sam — Furch naslovil „davorijo“; prevel je dosti svobodno dvoje „ženskih“ pesmi iz zbirke Vuka Štefanovića Karadžića, in sicer: „Slavičku, razpívej“. (Slavuju, da ne pjeva rano) in „Píseň milostná“. — *Dr. Fr. Ilešič.*

KULTURNO-POLITIČNI PREGLED.

Dr. Anton Breclj: „Jetiki — boj!“ Opis ljudske bolezni in obrambe. Izdala in založila „Nova založba v Ljubljani“. Str. 78.

Slovenci se jako radi pobahamo s svojim leposlovjem kot indikatorjem visoke kulture in radi potožimo o nemili usodi, ki nas je ustvarila premaloštevilne za veliko lastno znanstveno literaturo.

Le redko kedaj in s premajhno resnostjo se pa spomnimo nebogljenske med nami, naše poljudno-znanstvene literature. To je velik nedostatek naše kulture, a ne vsled nemilosti usode, nego po naši lastni krivdi. Predpogoji za razvoj poljudno-znanstvenega slovstva so pri nas dani: ukaželjni narod je lačen in žejen poljudno-znanstvenih knjig, imamo dovolj inteli-

gence za popularizacijo znanstva med nami. Zakaj smo torej v tej važi panogi svoje kulture še tako revni?

En vzrok te zaostalosti je gotovo naša pretežno nemška srednješolska vzgoja, vsled katere se mora naš izobraženec, ki hoče v svojem jeziku znanstveno pisati, začeti svojega jezika šele na novo učiti, kajti terminologija mu dela na vseh koncih in krajih neprilike. Pa v svoji srednješolski dobi tudi nismo dobivali impulzov za poljudno znanstveno pisateljstvo. V slovenskih jezikovnih urah, za razvoj narodnodelavnih stremeljenj v mladih fantih na srednji šoli najpomembnejših, se užiga le navdušenje za leposlovno pisateljstvo in mladi gimnazijec se vidi v svoji fantaziji najprej kot pesnika in romanopisca, delavnega na polju narodne prosvete, seme veselja za poljudno tolmačenje znanosti narodu pa v gimnazijčevu dušo ne pade.

Drugi vzrok je ta, da mnogo onih naših ljudi, ki imajo od narave močnejša znanstvena stremeljenja, na tujih univerzah tako omreži visoka znanost, da vidijo v poljudnem znanstvenem pisateljstvu nekako inferijorno, resnega znanstvenika nevredno delo. Takega mišljenja se človek posebno lahko naleze na dunajskih šolah. A po svetu, recimo le v Nemčiji, se prvi znanstveniki ne sramujejo v poljudnih spisih podajati širokim slojem, kar imajo zanje koristnega v svojem znanju.

Veliko vlogo je igrala tudi dezorganizacija našega književnega trga ter premajhna smotrenost in prenizki cilji naših založnikov. Še največ zaslug si je tu pridobila stara „Mohorjeva družba“, dasi so ji kot verski družbi ravno na tem polju v veliki meri vezane roke.

Med vsemi panogami je bila pa poljudna zdravstvena literatura pri nas največje revše. Kake Knajpove bukve ali kak podoben, od nepoklicane roke sestavljen zmazek se še dobi, kaj resnejšega je izšlo le v obliki člankov in podlistkov po koledarjih in listih. In če je izšla kedaj kot bela vrana kaka posamezna resnejša brošura, je vsled žalostnih razmer na našem književnem trgu v najkrajšem

času utonila v pozabi. Recimo: kdo še danes ve za lepo Černičevo knjigo: „Telesni naš postanek, razvoj in konec“? Pred osmimi leti je izšla v samozaložbi, takrat je bilo njeno izdanje po listih zabeleženo, pa konec. Danes je tako, kakor da ni slovenska literatura te knjige nikdar posedovala. Kdor jo je kupil, ko je izšla, jo ima kje med drugimi knjigami, kdor bi se danes zanimal zanjo, je ne kupi, ker ne ve, da eksistira. Če bi bila naša poljudna znanstvena književnost (ali poljudna zdravstvena sama zase) kako organizirana, bi imelo vsako, na tem polju izvršeno delo mnogo močnejši učinek. Pri knjigi ni le dovolj, da izide in se razstavi v nekaj izložbah, nego treba je občinstvo vedno znova opozarjati nanjo po oglasih. Oglašanje je pa učinkovito in se rentira le tedaj, če priporoča podjetje več podobnih knjig svoje založbe obenem.

V zadnjem času sta izdali dve mladi slovenski književni podjetji vsako po eno poljudno zdravstveno knjižico. „Tiskovna zadruga“ je izdala dr. Zalokarjevo „O ljudskem zdravju“, „Nova založba“ pa dr. Brecljevo: „Jetiki — boj!“ Obe knjigi sta za naš narod velike vrednosti in z radostjo ju pozdravljamo kot znanilki nove sape, ki je zavela tudi na polju popularizacije zdravstvene literature med nami.

Dočim je dr. Zalokarjeva knjižica programatična publikacija o delu, ki ga imamo vršiti na socialno-zdravstvenem polju, je dr. Breclj v svoji brošuri v najpoljudnejši obliki obdelal eno posamezno leho tega polja, in sicer obdelave najpotrebnejšo. O jetiki, ki je med našim narodom tako razširjena, da jo brez pretiravanja nazivamo našo nacionalno bolezen, se je pri nas že tu pa tam pisalo, vendar tako dobro in tako obširno, kakor v dr. Brecljevi knjižici, še ne. Vrlina knjižice je njen res poljudni slog združen z živahnostjo pripovedovanja, kar jo dela vsakomur lahko umljivo in zanimivo, ljubezen in iskrenost, s katero je pisana, pa odpira pisateljevimi mislimi in težnjami pot do čitateljevega srca. Le odstavek o

pathogenezi tuberkuloze je precej suhoparen in nestrokovnjaku težko umljiv, ali to celotni knjigi ni hudo v kvar, ker baš to poglavje za namen knjige ni najvažnejše.

Nekoliko pomanjkljiva se mi zdi le v tem, da se bavi pisatelj pred vsem z jetiko odraslega, otroške jetike se pa dotakne sicer na več mestih, a le mimogrede. Po modernem razumevanju je jetika pravzaprav otroška bolezen in jetika odraslega ni nič drugega, nego „zadnje dejanje žaloigre, ki se je pričela že v detinski dobi“ (Behring). Strokovnjak Schlossmann pravi: „Tuberkuloza je bolezen, ki se je nalezemo v detinstvu, ki se mora preprečiti v detinstvu, ki se mora zdraviti v detinstvu in ozdraviti v detinstvu.“

To moderno, za naš boj proti jetiki velevažno naziranje, je v knjigi sicer mimogrede izraženo, vendar premalo ostro poudarjano in premalo plastično obdelano. Važna Hamburger-Montijeva tabela o razširjenosti jetike med dunajskimi delavskimi otroci je pridejana zadaj brez pojasnila. Posebno v odstavkih o obrambi pogrešam potrebnega poudarjanja, da je pred okuženjem treba čuvati pred vsem otroka, in sicer toliko bolj, čim mlajši je, prav posebno pa dojenčka, za katerega je okuženje s tuberkulozo navadno smrtna obsodba v kratkem času.

Lepše, nego ekspozicijska profilaksa otroka, je obdelana dispozijska profilaksa odraslega. Prav posebno lepo obdelana in od raznih strani osvetljena je pa tuberkuloza kot družinska bolezen. „Jetika je v rodbini“ je stavek, ki ga vedno znova čujemo in čegar resničnost vedno znova doživljamo. Če se hočemo proti jetiki uspešno boriti se moramo boriti proti njej kot proti bolezni družine in ne samo kot proti obolevosti posameznika. V tej smeri bo morala delovati naša javna pomoč v boju proti jetiki, v isti smeri bo moralo hoditi tudi naše prosvetno delovanje med narodom. To zadnje je zadel pisatelj izbornom. Ni se tudi vstrašil svariti mlade ljudi pred nepremišljenim sklepanjem zakona, opo-

minjajoč jih, naj pred ženitovanjem ne pozabijo, da potrebujejo za zdravo družino trdnega temelja v svojem zdravju in trdnem gospodarskem stališču. Treba je že poguma za tak opomin danes, ko se od raznih nepoklicanih faktorjev dela po vsem svetu brezkončna ogabna propaganda za razmnoževanje v vojni decimiranega človeškega rodu za vsako ceno!

Knjigi želim, da ne ostane pozabljena v skladišču založbe in po prašnih policah privatnih bibliotek, nego da se razširi med narodom in čita vedno znova.

Dr. Matija Ambrožič.

Casopis za zgodovino in narodopisje.
XIV. letnik. Uredil prof. Fr. Kovačič.
Maribor, 1918. V. 8a. 136 str.

Mariborsko Zgodovinsko društvo vzdržuje knjižnico in muzej, ki se naj izpopolni še z vojnim oddelkom; v spomin stoletnice D. Trstenjakovega rojstva je ustanovilo „Trstenjakov sklad“, v podporo mladih zgodovinarjev in izdajanje zgodovinskih virov. Najlepše pa nam svedoči svoje delovanje s poljudno znanstvenim „Časopisom“, ki je v 14 letnikih priobčil številne prispevke za lokalno in slovstveno zgodovino; Štrekljeve jezikoslovne razprave so odprle „Časopisu“ pot v širši znanstveni svet, med narodopisnimi članki je Kūharjevo narodno blago ogrskih Slovencev važno za etnografa in dialektologa v isti meri.

Teža vojnih razmer je zmanjšala obseg društvenega glasila, kljub temu je ostala vsebina dovolj pestra. Zadnji letnik prinaša na prvem mestu daljšo dr. Fr. Mohoričovo razpravo o dr. Rad. Razlagu (str. 1—56); ž njo se je naše dosedanje znanje o Razlagu izpopolnilo z novimi podatki o njegovih mladih letih in s temeljitim pregledom njegovih zaslug na polju pravdoznanstva. Graška („ilirska“) doba Razlagovega pisateljevanja je označena preveč bibliografsko, presplošno in vendar bi zaslužila podrobno vsebinsko analizo, kako je gledal z nežno pesniško dušo v sanjavem, prekipevajočem domoljubju 25letni mladenič Slavo in Jugoslavijo v svojih „Zvezdicah“ (obsegajo šestnajst, ne dvanajst „zvezdic“,

str. 11) in v „Zori“. Saj se je še l. 1871. z navdušenjem spominjal graških let, ko so „gojili živo sočutje posebno s svojimi južnoslavenskimi brati, zasledovali marljivo njih slovstveni in družbeni razvoj in l. 1848. tudi patriotično podpirali rešilno podvzetje neumrlega Jelačiča bana v korist staročastne Avstrije . . . Razum simpatij, ktere smo takratni južnoslavenski mladeniči med seboj sploh imeli, smo se tudi dejansko trudili spajati razna naša podnarečja v en edini književni jezik na slavenskem jugu za slovstvena skupna dela in smo želeli prenarediti nektere različne oblike tako, da se slovstvo vrne k poprejšnjemu jedinstvu jezika brez škode posameznih podnarečij, katera poslednja bi se naj le rabila za pouk prostega naroda, kar smo menda mi Slovenci najbolj zadeli . . .“ (Novice 1871, str. 27). — Osupne nas polemična opazka proti V. Oblaku, ki je želel, da se pouk staroslovenščine na srednjih šolah opusti, „ko je vendar staroslovenščina glavni temelj za razumevanje sedanje slovenščine in vseh slovanskih jezikov, kar je pač najbolje vedel — Miklošič“ (str. 10). Učitelj slovenščine na srednjih šolah bo pritrdiril Oblakovemu nazoru in prepustil brez škode staroslovenščino jezikoslovcu-slavistu, da se poglobi v bogastvo njenega oblikoslovja. Dr. Mohorič se trudi, da bi pisal čisto slovenščino; vendar se mi zdi, da ni vedno dovolj srečen v svojih besednih tvorbah; tako čitamo n. pr. „dati in cem priliko“ (25), „istota časa“ (30); „samopis“ je kvečjemu nerodno nadomestilo za „monografijo“, nikdar pa ni to „avtobiografija“, tudi v — staroslovenščini ne (str. 14); ljubljanski nemški sanitetni svetnik se je imenoval Keesbacher, ne Kelsbacher (23). — Dr. Fr. Kos je zajel iz državnega arhiva na Dunaju dvanajst listin iz 14. stoletja, ki se na-

našajo na zgodovino trga Žalca pri Celju. — Dr. Fr. Ilešič skuša pojasniti narodno obliko „Areh“ (ime cerkvice na Pohorju) in druga svetniška lastna imena v mariborskem okraju (str. 71—76). Lotil se je vprašanja, ki brezdvomno zasluži temeljitejšo raziskavo. Isti marljivi sodruknik je prispeval še par krajših člankov, med katerimi so zanimive beležke iz Martensovega potopisa „Reise nach Venedig“, ki se tikajo nacionalno-kulturnih razmer naših dežel v dobi pred narodnim preporodom, in notica o verskem motivu v pripovedki o kralju Matjažu. Ostala drobarnija se mi ne zdi vredna objave. — Izredno vestno je sestavljena zgodovinska razprava Milice Štrekljeve „Grad Ojstrica v Savinjski dolini“ (str. 76—90). Dr. P. Strmšek je iz listine upravitelja M. Kremerja iz l. 1654., ki se je našla v samostanu magdalenk v Studenicah, posnel beležke o kmečkih vstajah v Studenicah. Urednik prof. Kovačič je obširno ocenil Tomkovo „Geschichte der Diözese Seckau, I. Bd.“ in Rosenbergove „Beiträge zur Geschichte der Juden in Steiermark“; dr. Ilešič nas je seznanil z vsebino Kadlečeve študije o Rumunih in „vlaškem pravu“ v slovanskih in ogrskih pokrajinah. V drugem delu „Slovstva“ so pregledni vsebinski posnetki zgodovinskih in narodopisnih časopisov sosednih dežel. Med „Črticami“ je zabeležil Kovačič dvoje praznovernih sredstev za dež ob suši, kakor jih je zasledil na Murskem polju. — Društvo šteje sedaj 371 udov, skromno število, ki se naj vsaj podvoji! „Svojo nezlomljivo voljo do obstanka, življenja in napredka moramo pokazati zlasti na kulturnem, znanstvenem polju“, s tem klicem vabi uredništvo društvu novih prijateljev. Naj ne ostane glas vpijočega v puščavi!

J. Privoznik.

*Kako to pogosto - česa tukaj pri
Tone Jelenc

Razpis častnih nagrad.

„Slovenska Matica“ v Ljubljani razpisuje 5 častnih nagrad in sicer :
3000 K za pripovedni spis, ki mora biti po vsebini in obliki dovršeno in vseskozi umetniško delo. Obsega naj najmanj 10 tiskanih pol.

3000 K za izvirno, vsem zahtevam dramske umetnosti ustrezajočo dramo, ki izpolne v gledišču en večer.

3000 K za najboljše izvirno znanstveno delo, ki poglobi in razširi spoznavanje našega lastnega naroda, bodisi njegove zgodovine, jezika, narodopisja, literature, umetnosti, geologije, favne, flore i. t. d. Delo naj obsega najmanj 10 tiskanih pol in bodi zamišljeno kot samostojna knjiga.

1500 K za manjše izvirno delo znanstvene vsebine iz katere koli stroke človeškega znanja, obsegajoče najmanj 5 tiskanih pol. Prednost imajo spisi, ki se pečajo s kulturno važnimi, splošno zanimivimi znanstvenimi problemi.

1500 K za poljudno znanstven spis iz katere koli stroke človeškega znanja. Spis naj obsega najmanj 10 tiskanih pol ter naj pregledno in v razumljivi obliki obdela širše, vsebinsko zaokroženo, znanstveno polje, ki sodi v okvir splošne izobrazbe modernega človeka. Delo izide kot samostojna knjiga in naj je po možnosti opremljena z ilustracijami.

Če „Matica“ ne prejme pripovednega spisa ali drame, ki bi ustrezala navedenim pogojem, dobi pa popolnoma zadovoljujoč krajši pripovedni spis, prvovrstno enodejanko ali dvodejanko, bo nagradila tako delo s sorazmerno manjšo nagrado. Celo nagrado pa prizna avtorju, ki pošlje popolnoma ustrezajoče gradivo za en glediški večer, na primer tri enodejanke, ali eno dvodejanko in eno enodejanko.

„Matica“ utegne prejeti tudi rokopise, ki bi kot konkurenčna dela ne prišli v poštev, ki bi bili pa sicer sprejemljivi in vredni objave. Take spise bo „Matica“ sprejela in nagradila z običajnimi honorarji.

Pisatelji prejmejo za častno nagrajene konkurenčne spise tudi običajne honorarje.

Svoje spise naj opremijo z gesli ali psevdonimi. Te psevdonime oziroma gesla naj napišejo na zaprte kuverte. V zaprtih kuvertah naj bodo njihova prava imena.

Rok za vlaganje rokopisov poteče s koncem leta 1920.

„OMLADINA“

priporoča

Albrecht: *Mysteria dolorosa.*

(Zbirka pesmi.) Vez. K 3·50.

Pugelj: *Zakonci.*

10 novel. Broš. K 3—, vez. K 3·50.

Gradnik: *Padajoče zvezde.*

Pesmi. Kart. K 2·80, vez. K 3·50.

Flaubert: *Gospa Bovaryjeva.*

Roman. Broš. K 3·80, vez. K 4·80.

Flaubert: *Tri povesti.*

Broš. K 2·30, vez. K 3—.

Župančič: *Ciciban.*

Knjiga za mladino. Vez. K 1·60.

Župančič: *Sto Ugank.*

Knjiga za mladino. Vez. K —·90.

Niederle: *Slovanski Svet.*

Broš. K 4·50.

**Le Bon: *Psihologični zakoni
razvoja narodov.***

Broš. K 2·50.

Knjige se dobe po knjigarnah (cene 10% višje) ali naravnost
od „OMLADINE“.

Ljubljana, poštni predal 87.

Ces. kr. priv.

Riunione Adriatica di Sicurtà

==== v Trstu ====

(Jadransko zavarovalno društvo)

priporoča

zavarovanje vseh vrst
na življenje, zavarovanje
proti škodam po požaru
in proti tatinskemu vlamu.

Glavni zastop za Kranjsko v Ljubljani

pri

IVANU PERDANU

Cesarja Jožefa trg.

Južno-štajerska hranilnica

v Celju, Narodni dom.

sprejema **hranilne vloge** in jih
obrestuje po

4 %

od dneva po vlogi do dneva dviga
ter pripisuje obresti vsakega pol
leta h kapitalu. — Rentni davek
plačuje hranilnica sama.

Za varnost vlog jamčijo okraji:
Šmarje, Šoštanj, Sevnica, Vrnsko
in Gornji grad in rezervni zaklad,
ki znaša že nad 350.000 K.

Sprejema tudi **hranilne knji-
žice** drugih, posebno neslovenskih
denarnih zavodov in jih obrestuje, ne
da bi se pretrgalo obrestovanje.

Zajutrkovalnica!

Tomaž Mencinger

trgovina z delikatesami in zajutrkovalnica.

LJUBLJANA

na vogalu sv. Petra in Resljeve ceste.

Zajutrkovalnica!

JOS. ROJINA, Ljubljana,

Franca Jožefa cesta števil. 3.

Krojačnica

: za civilne in vojaške obleke. :